

רשומות לתולדות אישים וקהלות, אגרות ומסמכים
בהוצאת מכון 'זכרון' להנצחת יהדות הונגריה
בית 'חוג חתם סופר' שיכון ה'

רח' בית יוסף 11 בני ברק - דוא"ל: 3446@okmail.co.il

עלה 30

בס"ד. כ"ז טבת תשע"ז

בגליון:

ב

מצות 'ארבעה מינים' ברחבי הונגריה בשנת תש"ד

חמשה אתרוגים בכל הונגריה, שאלות שונות שהתעוררו בעקבות
המחסור בד' מינים - מהרב ברוך אבערלאנדער

כד

בית החיים דק"ק טאפאנאר

מצבות רבני הקהלה רבי יחיאל צבי קליין, רבי משה מא"ש, רבי טובי'
כ"ץ ואמו, שאר המצבות שנמצאים כהיום - מהרב אברהם לייב שטיינר

לא

צאצאי המגיד מפרשבורג רבי שרגא פייש פישמן

ביניהם חתנו רבי יהודה דייטש דיין במישקולץ, חתנו רבי ליב פרידמן
רב"ד פרשבורג עם חתנו רבי ישעי' קאליש דיין בפרשבורג, בנו רבי יוסף
חיים פישמן אב"ד מ' טעלעגד עם חתנו רבי עמרם ישי מילר אב"ד
טעלעגד ובנו רבי מאיר פישמן בירושלים - מהרב שמחה בונם יוסף
סיימון / כתבי רבי יהודה דייטש וידיעות על אביו רבי שלום דייטש דיין
בפרויענקירכען, יחוסו של רבי ליב פרידמן להפלא"ה

נח

הדיין מפעטראוואסעלע

לתולדות רבי שרגא פייבל גראסמאן וכתביו, רבי שרגא גראסמאן רב דגליל
טארנא, רבי שרגא פייבל גראסמאן במאטערסדארף - מהב' עמרם בנימין וידר

סט

לפני תשעים שנה (6)

לקט ידיעות מהעתונות בשנת תרפ"ה - מהרב שלמה יהודה הכהן שפיצר

עג

עוללות

מרבי חיים צבי מנהימר בנידון העברת שוחט - הרב י. ד. קלויזנר /
משפחות פריעדמאן וגינו-שלעזינגער באבראהאם - הרב י. גולדשטיין /
ליחוסו של רבי עמרם ח"י פריעדמאן - הרב י. מארגירעטען / רי"ד
רוטמן וחתנו ר"א לאפיאן - הרב א.י. מארמארשטיין / חיבורו האבוד של
רבי אברהם שיק - הב' ע.ב. וידר / רבי מאיר גוטליב וחותנו רבי איצק
רוטמן - הרב ש.ב.י. סיימון / רבי אליהו חיים בערגער בשיקאגא - הרב י.
הירש / רבי ארי' ליבוש קליין בסיגעט

הרב ברוך אבערלאנדער

אב"ד הבד"צ דקה"ח בודאפעסט - הונגריה

מצות 'ארבעה מינים' ברחבי הונגריה בשנת תש"ד

ב'עלי זכרון' (גליון 26 עמ' נט-ס) כתב הרב שמואל צבי שפיטצער: "וגם זכר זקיני... זקיני... מר אביו [הגאון הרב אהרן דוד רובינשטיין הי"ד אב"ד קאוואטשהאזא] זצ"ל בהיותו בחג הסוכות תש"ד בעיר בעקעש-טשאבא, כי מחמת צוק העיתים הם היו מהקהלות היחידות שהיה להם ד' מינים, ומר"ז מרוב חביבות המצוה נסע לשם לחג הסוכות כדי לקיים מצות ארבעה מינים".

בהמשך לזה אעתיק כאן מתוך מאמר שכתבתי (ונתפרסם בהונגרית בשבועון 'גוט שבת', הי"ל על ידי מוסדות חב"ד בבודאפעסט, גליון כ"א תשרי תשע"ה עמ' 7-9), עם תוספות.

תודתי להעורך שליט"א על המקורות שהמציא לי. ותודה מיוחדת להרב שלמה שפיצר מבני ברק, חובר חיבורים מחוכמים ורב פעלים לחקר דברי ימי ישראל בארץ הגר, על צילומי העיתון 'זשידו אוישאג' שהשלים מאמר זה.

חג הסוכות תש"ד: חמשה אתרוגים בכל הונגריה

כמעט כל יהודי אירופה בלי ארבעת המינים

בעיתון Orthodox Zsidó Újság (אורדוטוקס זשידו אוישאג), השבועון האורתודוקסי שיצא לאור בבודאפעסט, בעריכתו של גרוסברג יענא, ה"ה הרב יוסף גרוסברג, בגליון של ערב חג הסוכות תש"ד, מופיע מאמר מערכת על כל עמוד השער: "מחשבות על החג חסר-האתרוג". ובתחתית העמוד מופיעה קריאה: "פדיון אתרוגים בשמחת תורה עבור הישיבות!".

בעמוד 2 מופיע מאמר תחת הכותרת "בלי אתרוג", ובו מפורט מצב האתרוגים בהונגריה לקראת חג הסוכות תש"ד, וכך נאמר שם:

"מה שלא קרה בזמן מלחמת העולם של השנים 18-1914, קרה עכשיו: אין אתרוג. כתוצאה מהמצב המלחמתי נשארו היהודים במדינה זו בלי אתרוג. לפחות זה המצב ביום ג' [=ג' תשרי תש"ד], כשהעיתון יורד לדפוס.

לפי המידע שלנו גם במדינות אחרות שבאירופה אין אתרוגים. ומעתה ניתן לומר: כמעט כל יהודי אירופה לא יוכלו השנה לקיים מצות ארבעת המינים.

דייקנו לכתוב 'כמעט כל...', כיון שחמישה אתרוגים בכל זאת הגיעו לבודאפעסט... שמתוכם לקחו שלושה לערי השדה, ושנים נשארו בבודאפעסט. האופטימיים מקווים עדיין שעד מחר יקרה נס ויגיע משלוח האתרוגים... בשווייץ וברומניה נשארו בלי אף אתרוג.

Budapest, 1943. október 13.
5704. Tiszi 14.

שבת יום טוב

כ"ז

V. évfolyam, 42—43. szám.

ORTHODOX ZSIDÓ UJSÁG

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
VI. EOTVOS UCCA 26/c.
Egész évre 26 P. Csekkszám: 50791.

ZSIDÓ LAP

Felelős szerkesztő:
GROSZBERG JENŐ
Telefon: 123—808.

Gondolatok az eszrog nélküli ünnepen

...Unnapi csokorba foglalta a Mindenható a világ népeit, abban kit-ki érdemei szerint elhelyezve, s a csokor eszrogjává az Ő kiválasztott népet tette, lévén Izrael — pri ése hodor — a Mindenható népkertének legsebb gyümölcse. Eszrogját nem kapcsolta a csokorhoz, nehogy Izrael „vajsz'orvú bégajmij vajlmedű mimádszékem”, a köbki nép szokását, tulajdonságait el-sajfáltsa. Tóra-nedvvel szivatta tala eszrogját — Izreelt — Szináj hegyén, diszfellegeti vattájába takarja és log-szebb aranyselecnéjébe (Szentföld) helyezte. Ovta, őrizte eszrogját, hogy valami sérülés, p'szül, ne érje. Meg-hagytá anygalainak, hogy éber figye-lemmel, gondos óvatossággal kísérik minden útján, nehogy az Ő szent ta-nában megjelölt titról leterjén és a bűnök örvényébe sodródjon. Izrael azonban megfellejkeztet I'nenérl, ki-száradt belőle a Szináj hegyén beszí-vott Tóránedv — eszrog hajovés posztul — nem lévén főbb alkalmas az eszrog szerep betöltésére, a Min-denható megfosztotta eszrog-szerepétől, elszáította magától és a világ népei köé szórta. Nincs eszrog...

✱

Megfosztva ékosségétől, elszáítva, magára hagyta volyong Izrael más két évezrede a világ népei között. Eszrog-jelleget azonban a dingszpora hosszú ideje alatt is megtartotta. Nem olvadat be a népok csokorába, külön életet, megtartva ősei hagyomén-nyait és tradíciót. Bármennyire sa-nyargalták, bármennyire kínozták, nem tagadta meg ősei hitét, ősi hitében megszilárdítva, I'nenéhez még jobban ragasszkodva, róttá tovább az élet kü-

delmes útját. Vértolyók hőmpölgyő áradata jelzi Izrael vallási meggyőzé-sének tántoríthatatlanságát, auoda-fék magába csepő lángjai ősi hité-nek megingathatlanságát. A végtelen idők sanyargatásai és üldözései között megodizott és hité mellett tántorítha-tatlanul kitartó Izrael irányába meg-nyilatkozott a Mindenható kegyelme. Mintha nyugvópontira jutott volna Iz-reel hányattai sorsa, azonban nyu-galma csak rövid ideig tartott.

Sőtét felhők szágúdnak Izrael feje felett világszerre, megsemmisítéssel fe-nyesgetve jelenét és jövőjét.

✱

Es a súlyos csapások terhe alatt, meg-tört szívvel és csüggedt lélekkel for-dul Izrael I'nenéhez:

— Évezredekön át a legsúlyosabb szenvedések és legkínosabb nélkülözések között hűek maradtunk Hozzád, Tórádhoz, hitedhez! Nézz be talmu-d-tóráinkba, hol reggelről estig a szent tan melódijára zeng! Nézz be bészha-midrosainkba, hol hosszú asztal kö-rül, gondoktól gőrnycdi hűttal, ülnek fiad a szent Tórádba elmélyedve! Köszövelen a földmunka napok után va-gyunk. Hiányzott-e valaki templo-maibani Zsúfolva voltuk nek ajta-fos fiaddal, kik bánatos szívvel és könnyes szemekkel megbánták eltá-velyedéseiket. Ismét tele szívűnk ma-gunkat a Tóra nedvével, teljesen al-kalmasan az eszrog szoropóra. Fogadj vissza bennünket eszrogodnak! Végy körül bennünket ismét dics'flogoid-dal (ananó kovajd) és holozz vissza bennünket aranyselecnéjébe (Szent-föld)!

Es a Mindenható felel:

— Külsőd hasonlít ugyan az eszrog külsejéhez. Tala vagy daganatokkal (b'liitin), rég elszendvedt, de eddig be nem gyógyult bántódásoktól, egyb-vonatkozásban azonban nem érted el az eszrog tökéletességét. „Eszrog: écaj úpi'raj sóve — az eszrog féja és gyümölcsöcse ízben egyforma”, te azon-ban ezen tulajdonsággal nem rendel-kezel. Ha magad ragaszkodol is Ho-zám, követel is parancsaimat, de gyü-mölcsöd — fiad, leányod — letért azon útról, melyen még te haladsz, megtagadta azon elveket, melyeket őseiddől átvettél. Új célokat tűztek ma-guk elé, amelyek az Én tanaimmal össze nem egyeztethetők, új utakat vá-lasztottak maguknak, melyek nem az Én bíródalmanba vezetnek. Magyaráz-munk megfogolások, mint az eredeti eszrog (gár'inov z'kúlin 'orkaj), sim-bolizálva azt, hogy mag és szűlő azo-nos irányt követnek, hanem visszin-tosek, mint a vegyes oltaú eszrog (eszrajn műrkov, gár'inov műskóvin 'reclibaj), szimbolizálva azt, hogy mag és szűlő egymástól eltérő irányt köve-tnek. Az eszrog műrkov pedig alkalmatlan, cöljának meg nem felelő: pó-szűl! Hogyan fogadhatnák vissza Izreelt, eszrogomnak, mikor annak lé-nyeges feltételei hiányoznak belőled! Nincs eszrog...

— Rajind múlt Izrael, hogy eszrog-szorepodet visszanyerhessél! Teljes szívvelled és egész lelkeddel közeledj Hozzá és erősebb kapcsolca kap-csolat össze saját családí csokrodat, hogy: fiad és leányaid is kedvesek legyenek I'nennek, s akkor újból csok-ron eszrogjává emelked fel. Ismét lesz eszrog...

Eszrogmegváltás Szimchasz-Tajrókor a jesivák számára!

כותרת העתון האורטודוקסי בבואפסט: מחשבות על החג חסר-האתרוג

כבר בשנה שעברה היתה בעיה מסביב לאתרוגים, אבל זו היתה מסוג אחר. האתרוגים, למרות שהיה מדובר רק בכמות קטנה, כבר היו כאן בבואפסט, אבל רשות המכס דחתה את שיווק האתרוגים עד ליום לפני ערב יום-טוב. בכל מקרה: די הרבה קהילות, ובפרט הרחוקים שביניהם, נשארו בלי אתרוג [ראה

אודות זה ביומנו של הרה"ג צבי הירש הכהן אב"ד דערעטשקע, שנדפס בסוף ספרו 'ליקוטי צבי' עה"ת, עמ' רצה-רצו. ראה עוד שם עמ' רמט. וראה עוד בצילום המכתב שב'מושיען של ישראל' ח"ז עמ' רמו, ב'מאיר החיים' ח"א עמ' רפט וב'משנת יעקב' שיועתק לקמן בענין ההקפות בלי אתרוגים. ב"א]. לעומת זאת השנה יש רשיון יבוא, אבל כתוצאה מהמצב המלחמתי אין אפשרות להביא אותם מטריעסטה [שבאיטליה]."

"פדיון אתרוגים" בשמחת תורה - עבור בני הישיבות

לאחרי דיון הלכתי (שיועתק לקמן) במצב מסיים כותב המאמר עם קריאה:

"עד כאן היה הדיון על חסרון האתרוג מבחינה הלכתית. אבל מהצד המוסרי יש להקדיש לצדקה את הכסף שחסכנו [מכך שלא קנינו אתרוג השנה]. שמחת תורה הוא חג מאד נכבד, שסוגר את מחזור החגים. ביום זה, מתי שכולנו עולים לתורה, יש להשלים את חסרון האתרוג בצורה מאד מתאימה: יש לתרום ברוח נדיבה עבור עוסקי התורה, בחורי הישיבה, ובפרט לאור יוקר המחיה עכשיו. ובזכות זו יהי רצון שיתן הכל-יכול שבשנה הבאה נוכל לקיים את מצות ארבעה מינים מתוך שלום ושלווה."

חמשה אדמו"רים ועוד קהילות בודדות השיגו אתרוגים

בגליון שיצא לאור אחרי החגים, ביום ועש"ק פרשת לך לך, ז' חשוון תש"ד, עמ' 5 הופיע דיווח על מצב האתרוגים:

"הזכרנו כבר בגליון החג: 5 אתרוגים הגיעו לבודאפעסט, שמהם נשאר כאן אתרוג אחד, והאחרים הגיעו לאדמו"רים בדעעש, סאטמאר, ראצפערט וגרויסווארדיין. כמו כן השיגו בכוחות עצמם אתרוג אחד הקהילות נירעדהאזא, סעליש, בעקעשטשאבא ועוד קהילה או שנים. (לבודאפעסט הגיעו עוד שלושה אתרוגים – אחרי החג...)

במקומות שהיה להם סט ד' מינים, באופן מובן הגיעו לשם הרבה יהודים מערי השדה. וכך גם בבודאפעסט הגיעו הרבה יהודים במשך ימי החג אל האדמו"ר המפורסם [כנראה שמטעמי ביטחון לא פירטו שהכוונה להרה"ק מבעלזא].

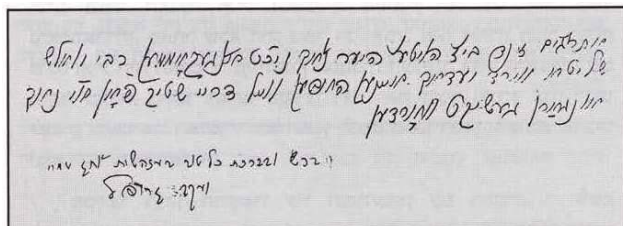
בגרויסווארדיין, שבנוסף לאדמו"ר מויזניץ שגר שם, חגג שם גם רבה של סאטמאר, הקימו עוד לפני החג וועד, שהנפיקו כרטיסים, ורק תמורת הכרטיסים הללו יכלו כל יום לגשת לד' המינים ולהחזיק אותו ביד למשך כמה רגעים. ביום א' של החג, בזמן שעוד בקושי התחיל להאיר היום, כבר נאסף קהל גדול, ביניהם הרבה רבני ערים, וחיכו בקוצר רוח שבהקדם יגיע התור לקיום המצוה. וכך זה 'הלך' כל יום, בלי תקלות. בקהילות אחרות המצב היה דומה. ובמשך ימי חול המועד אף העבירו את האתרוג ממקום למקום.

לסטים בודדים הללו של ארבעה מינים היתה זכות מיוחדת, שהרי אולי מעולם עוד לא קרה שכל כך הרבה אנשים יברכו על אותם סטים, כמו שקרה עכשיו עם הסטים הבודדים הללו. אנחנו מקווים ששנה הבא יוכלו כולם להשיג בקלות סט ארבעה מינים בשביל המצוה היקרה הזאת".

האתרוגים מארץ ישראל הגיעו רק אחרי החג

כאמור לעיל "הגיעו לבודאפעסט עוד שלושה אתרוגים – אחרי החג". מהמכתב דלקמן מתברר שאלו היו אתרוגים שנשלחו מארץ ישראל. וכך כותב העסקן ר' יעקב גריפל מקושטא במכתב לר' חיים ישראל אייז מציריך (שניהם עסקנים מטעם 'אגודת ישראל', ראה עליהם 'בסתר המדרגה' עמ' 147 הערה 91):

"...אתרוגים זינד ביז הויטע היער נאך ניכט אנגעקומען. רבי יואליש שליט"א ווירד יעדיך איינע האבן, ווייל דריי שטיק פון ארץ ישראל נאך אונגארן געשיקט ווארדן... בפ"ש? ובברכת כל טוב בעזהש"ת וחג שמח יעקב גריפל".

קטע ממכתב ר' יעקב גריפל

קטע מהמכתב הנ"ל, בלי תאריך, נתפרסם ב'מושיען של ישראל' (שם עמ' תפא), ומוסיף שם הכותב: "...נודע לנו ממכתבי העסקנים החשובים, ש[מ]משלוח

האתרוגים למדינת אונגארין ע"י המשתדלים בשנת חירום זה זכה רבינו [בעל ה'דברי יואל'] לקבל את האתרוג הראשון, שיהיו לו ארבע מינים לחג הסוכות, ובזכותו זכו גם קהילות אחרות לארבע מינים". אמנם מתוך הדיווח הנ"ל בעיתון מתברר ששלושת האתרוגים הללו לא הגיעו ליעדם להונגריה, רק אחרי חג הסוכות, וחמשת האתרוגים שהגיעו להונגריה היו מאיטליה (כפי שהעיד כ"ק האדמו"ר מויזניץ מונסי שליט"א לקמן, ודלא כמו שכתב ב'מושיען של ישראל' שם הערה 1 שאלו היו מיון).

מחיר אתרוג אחד 10,000 פגו!

פרטים אודות האתרוג בגרויסווארדיין נמצא בספר 'מאיר החיים', תולדות כ"ק האדמו"ר ה'אמרי חיים' מויזניץ (ח"א עמ' רפט-רצ; ראה עוד ח"ב עמ' רפה, ח"ה עמ' קעז, המסופר ע"י הרה"ג ר' אליעזר דוד פרידמן בספר 'מפי ספרים וסופרים' עה"ת פר' בחקותי אות ב):

"בשנת תש"ד המחסור היה גדול יותר [=גם לעומת השנים הקודמות] – רק שלשה אתרוגים הגיעו עבור כל המדינה [=הונגריה]. ביקשו תמורתם הון תועפות – יש אומרים עשרת אלפים פגו (סכום של אלפי דולרים). בהוודע הדבר לרבנו

[ה'אמרי חיים' מויזניץ] מיד שלח שליח וקנה אתרוג אחד – חלק מהכסף הוחזר לו אחר כך. (המחיר הגבוה נתבקש בנימוק, כי השליח סיכן עצמו בדרכים עקלקלות, והדבר הצריך הוצאות עצומות.)

המוני יהודים באו לגרוסוורדיין לאותו חג הסוכות, למען יוכלו לקיים את המצוה – עד כדי כך, שהעתונים כתבו בלגלוג שהיהודים כבשו את העיר גרוסוורדיין. כמאה רבנים שהו שם, ביניהם: הרה"ק רבי יואל טייטלבוים זצ"ל האדמו"ר מסטמר... הג"ר מרדכי בריסק הי"ד בעמ"ס שו"ת 'מהר"מ בריסק', אבד"ק וראש ישיבת טשאנאד, הג"ר יהודא רוזנר הי"ד בעמ"ס 'אמרי יהודא', אבד"ק וראש ישיבת סקלהיד ועוד.

בחצר בית הכנסת הגדול עמדו תורים ארוכים של יהודים במשך כל היום, כדי לקיים מצות ארבעת מינים. בעת שרבנו עמד בתפלת הלל, הובאו המינים אליו.

על קהל האלפים שהגיעו אז לגרויסווארדיין מספר גם הר"ר אהרן צבי אילון (וינברגר) בספרו 'עולמי - ספר זכרון לקהלת סעפלאק' (עמ' 63): "חג הסוכות תש"ג [ט"ו וצ"ל: תש"ד]. בכל טרנסילבניה הצפונית היה, לפי מיטב ידיעתי, סט אחד של ארבעת המינים, שהגיע בדרך לא דרך לגרוו"ד. בחג הסוכות הוא עזבו כל יראי ה' את ביתם וקהילתם, ונסעו לחוג את החג בגרוו"ד, כי שם היה 'הד' מינים'. היה זה מחזה מיוחד במינו לראות רבנים, זקנים וצעירים, עומדים זה לצד זה בשורה, שעות על גבי שעות, מנץ החמה ועד שקיעתה, כדי לקיים את מצות נטילת לולב 'ולקחתם לכם'... ולברך עליה. היו שם להערכתי עשרות אלפי יהודים, ולא היה בית יהודי בעיר שלא היה מלא אורחים".

בגרויסווארדיין שילמו עבור הזכות לברך על האתרוג

תיאור ארוך ויותר מדויק על גרויסווארדיין סיפר כ"ק האדמו"ר מויזניץ מאנסי שליט"א ('גינת ורדים' גליון יז עמ' נח-ס, ועל פיו ב'מושיען של ישראל' שם עמ' תעט-תפו עם הוספת כמה פרטים): "בשנת תש"ד לא היה בנמצא אתרוג בכל מדינת אונגארן, והמסבב כל הסיבות סיבב שאדם א' מהעיר פעסט נסע למדינת איטאליע, וקנה שם חמשה אתרוגים, ולא ידע כלל שיש דרישה מיוחדת על זה, כי לא היה שומר תורה ומצוות, וקנה סתם מן הבא לידו.

כשבא בחזרה לפעסט נודע לו כמה גדלה חשיבותו ויקרותו אצל אנשים שומרי תומ"צ שאין להם אתרוג בנמצא משום מקום, והחליט שינצל ההזדמנות, וביקש בעד כל אתרוג מחיר (מ)עשרת אלפים פענג"א, שהיה סכום עצום, בערך כשוויית של ב' אלפים דאלע"ר בימים ההם. כשנודע זאת לאאמ"ר ז"ל החליט בדעתו שלא ינוח ולא ישקוט, ויעשה כל מיני השתדלות לרכוש אתרוג אחד. וקרא תיכף כמה אנשים נגידיים בגרויסווארדיין, ונסתייע בידו לאסוף הסכום הנדרש ע"י חמשה אנשים, ובתוכם אאמ"ר ז"ל בעצמו, שכל אחד מהם [ה]לוה הסכום של ב' אלפים

פעננג"א. וקיבלו אחר כך בחזרה מעותיהם, ע"י שמכרו פתקאות בעד איזה סכום לכל מי שירצה לברך על האתרוג. ואחר כל זה עדיין היה נצרך לפעול פעולות שנוכל לקנות א' מהחמשה האתרוגים, שהמוכר לא רצה למכור לכל אדם בשוק. למעשה נמכרו החמשה אתרוגים לחמשה אדמורי"ם שהיו אז בחמשה מקומות נפרדים במדינת אונגארן: הא' לאאמ"ר ז"ל בגרויסווארדיין, הב' להרב מסאטמאר בסאטמאר, הג' להרב מבעלזא בפעסט, הד' להרה"ק ר' שלום אליעזר'ל ראצפערטעד בראצפערט, וה' להרב מדעש בדעש.

באותה שנה באו הרבה אנשים על יו"ט סוכות להעיר גרויסווארדיין מכל הערים הסביבות, ובתוכם כמה רבנים עם כל משפחתם, כדי שיוכלו לברך על הד' מינים ולקיים המצוה כהלכתה. והיה מראה נהדר לעצמו איך שרבנים עם בני משפחתם באו לגרויסווארדיין רק בכדי לקיים מצות הד' מינים.

והנה אף על פי שהרב מסאטמאר היה לו אתרוג בסאטמאר ששילמו בעדו סכום עצום הנדרש, לא רצה לישאר בעיר סאטמאר על יו"ט סוכות, משום פחד הממשלה בימים ההם, ולכן נסע על יו"ט סוכות לגרויסווארדיין, ולקח עמו האתרוג מעיר סאטמאר. בבואו לגרויסווארדיין עשה את דרכו לבית אאמ"ר ז"ל, לראות אם [ה]אתרוג של אאמ"ר ז"ל היא יותר הדר, משום שרצה לברך על אתרוג שיותר מהודר. (ו)אני הייתי שם בבית, וראיתי איך שניהם עומדים ומסתכלים על ב' האתרוגים, להכריע איזה יותר הדר. ולמעשה הכריעו שהאתרוג של סאטמאר היא יותר נאה. והיות שהרב מסאטמאר רצה לישאר עם האתרוג המהודר בגרויסווארדיין, אבל היה נצרך לשלוח בחזרה אתרוג האחר לבני העיר בסאטמאר, (ו)לכן ביקש מאאמ"ר ז"ל שיתן לו אתרוג שלו לשלחו לסאטמאר. (ו)אאמ"ר ז"ל הסכים, אבל התנה, שאכן מסכים להחליף, אבל אינו מוותר על הזכות לברך בראשונה על האתרוג.

הרה"ק מויזניץ בירך בבוקר לפני הנץ החמה

(ו)היות שאאמ"ר ז"ל רצה לקיים מנהגו, לברך על האתרוג שלו ראשונה, היה מוכרח לברך וליטול הלולב קודם הזמן של הנץ, שהוא הזמן [ד]לכתיחילה, שלא היה פנאי להמתין עד הנץ, משום שהיו שם אלפי אלפים אנשים שהמתינו ורצו לברך על האתרוג, ושעות היום היו מוגבל מאוד [ל]פי מספר האנשים שהיו שם. ולעומת זה הרב מסאטמאר אמר, דהיות שאינו הראשון, ימתין עד הנץ.

אאמ"ר ז"ל בירך עליו מיד בבוקר בתוך סוכתו, אחר כך הוליכו את האתרוג לסוכתו של הרב מסאטמאר, שיוכל לברך עליו. במשך כל היום ברכו עליו כל הציבור אצל ביהמ"ד של החברה ש"ס. רק ב' פעמים הפסיקו והוליכו אותו, א' לבית מדרשו של

אאמ"ר ז"ל לאמירת הלל והושענות, והב' לבית מדרשו של הרב מסאטמאר לאמירת הלל והושענות.

לא בירכו בסוכה, ולא נענעו את הלולב בהלל והושענות

מחמת קוצר הזמן לא הניחו לשום רב שיהיה לו הד' מינים בשעת ההלל והושענות, חוץ מאאמ"ר ז"ל והרב מסאטמאר. וגם לא הניחו לשום אדם לנענע עמו הנענועים. וגם לא הניחו לשום א' ליטלו לברך בתוך סוכתו, חוץ מאדם א', ר' יוסף שווימער ז"ל מגרויסווארדיין, שנתן הסכום הגדולה מה' מאות פענגא לצורך האתרוג, ולכן הניחו אותו לברך בתוך הסוכה תיכף אחר אאמ"ר ז"ל.

נשים לא בירכו כלל

לנשים לא הניחו כלל לברך עליו, פשוט מחמת קוצר הזמן. ואמי ע"ה לא ביר[כה] על הד' מינים בשנה ההוא. ואפילו הרבנית הזקינה של זקני ז"ל, שא' ממנהגי טשערנאביל שהחזיקה, בהיותה נכדת טריסק, היתה שאפילו נשים אין אוכלים ושותים קודם נטילת לולב, היתה גם כן מוכרכת לוותר בשנה ההוא על הנטילה.

כדי להוציא מכח אל הפועל כל הנ"ל, לקחו גבר אלים וחרף א', שהוא נתן עינו ושמר על האתרוג, ובלי רשותו לא היו יכולין לברך. אמנם הרב מסאטמאר אמר להממונה, שברצונו שהרבנית שלו תברך. ולכבודו של הרב מסאטמאר, הניח להרבנית מסאטמאר לברך. וה[י]א היתה היחידה מכל הרבניות שברכו על האתרוג...

והיו שם כמה רבנים, ובתוכם הרב מקאלאשיץ [הגה"צ ר' דוד לייבוש האלבערשטאם זצ"ל בנו של הרה"ק ר' חנה מקאלאשיץ זי"ע], הרב מזענטא [בעל 'ברך משה' זצ"ל], שבא[ו] גם כן לגרויסווארדיין לצורך האתרוג. והדיין מטעטש, ועוד..."

בשו"ת 'שיבת ציון' (תולדות המחבר עמ' טו) מסופר: "את חג הסוכות של שנת תש"ד ערך רבינו [הגאון ר' בן ציון בלום הי"ד אב"ד ב'אויפאלו] במחיצת אחיו הצעיר הגאון מוה"ר משה נחום זצ"ל הי"ד דומ"ץ גראסווארדיין, מכיון שבעירו ב'אויפאלו לא נמצא אתרוג, אך לאחיו עלתה בידו להשיג אתרוג כשר, על ידי חתנו ר' שלמה קושיצקי ע"ה, שהיה אז סוחר אתרוגים בטריעסט". וצ"ע באם הכוונה לאתרוג שהיה בידי האדמו"ר מויזניץ זצ"ל.

האתרוגים בבודאפעסט

הרב גרשום הרפנס ב'עפעפי שחר' (עמ' 47) כתב: "באותה שנת מצוקה (תש"ד), כאשר בכל הונגריה לא היו יותר מאשר כחצי תריסר אתרוגים, ואחד מהם היה בסוכתו של הרבי ממונקאטש [האדמו"ר רבי ברוך רבינוביץ ששהה אז בבודאפעסט]". הר"ר ישראל שטערן ב'שיח ישראל' (עמ' פד) מוסיף: "גם להרב ממונקאטש היה ארבעה מינים משנה שעברה שהוחזק בקירור".

והגאון רבי נתן געשטעטנער בעל 'להורות נתן' מספר ('השיבה' גליון ה' עמ' 18, ראה גם 'מלוה מלכה' ח"ג עמ' רסד-רסה): "כשאדמו"ר [הרה"ק ר' אהרן מבעלזא] ז"ע שהה בנייפעסט [ט"ס, וצ"ל: בפעסט] בחג הסוכות תש"ד, כמובן שכמעט לא היו בנמצא אתרוגים מהודרים, ובכל מדינת הגר היו רק שלושה אתרוגים בלבד, אחד בדעברעצין, השני בפעסט והשלישי במקום אחר. והביאו לאדמו"ר ז"ע אתרוג מיוחד ממדינת שווייץ, ובכל יום מימי חול המועד סוכות באו מאות אנשים לברך על האתרוג הזה, ועמדו כולם בשורה ארוכה, ואמרו את הברכה קודם שקיבלו את האתרוג בידם, מחמת קוצר הזמן ואורך השורות, והאתרוג נעשה שחור לגמרי מרוב נגיעות האנשים". דומה לזה מספר גם הר"ר ישראל שטערן ב'שיח ישראל' שם (עמ' פו): "גם אני הייתי בחג הסוכות בבודאפעסט, ועמדתי בתור הגדול לקיים מצות נטילת לולב על הארבע מינים של הרה"ק מבעלזא, בבית הכנסת הגדול ב'קאזינצי גאסע'. ועמדו שם בתור מאות אנשים כל היום ולא אכלו ולא שתו עד שברכו על הד' מינים. וכשהגיע התור בירכו את הברכות קודם שנגעו בלולב ואתרוג, ואחר הברכה נגעו בהם לרגע, וכן הלאה, ליתן מקום לחבירו וחבירו לחבירו".

ב'ביתו נאווה קודש' (בני ברק תשנ"ג עמ' רפד-רפה) מסופר עוד: "...הדסים כשרים – אשר גם אלו לא היו בהישג יד – נתקבלו לידי כ"ק מרן [מהר"א] ז"ע במעלי יומא דחג ע"י השגתו ומאמציו של הר"ר יעקב חיים קאהן ע"ה (מבודאפעסט-מעלבורן). ובעבור זאת בתורת הכרת הטוב כיבדו רבינו ז"ע בליל שמיני עצרת באחת ההקפות לרקוד עם הס"ת! למרות שהיו שם רק ג' ספרי תורה בלבד.

והנה בימי חג הסוכות, בעקבות כן, נהרו לחצר הקודש אלפי ישראל מעיר הגדולה בודאפעסט ונייפעסט והגלילות – בכדי לזכות ולברך על ד' מינים בכלל, ושל האי עיר וקדיש בפרט.

והכי הוה, מרן ז"ע נתן להמשמש בקודש הרה"ח ר' דוד שפירא ע"ה את האתרוג והלולב דיליה לזכות את הרבים, והוא נעמד על בימת הבית הכנסת הגדול והמרכזי 'קאזינצי'. ואכן המונים המונים צבאו במשך כל ימי החג, (כשעות ארוכות על פתחי ומבואות בית הכנסת וכו')... (מפי רבים משארית הפליטה).

כבר ביום השני של סוכות נשתנה מראה האתרוג. ברם כ"ק מרן [מהר"א] ז"ע אמר בלשונו הזהב: **עכט הדר! אזוי פיל אידען האבען געבענטשט!** [ראה לקמן עד"ז מדברי ה'חתם סופר'].

בתו של הגאון ר' יונתן שטייף ראב"ד פעסט, מוסיפה לספר בספרה The Life and Times of Rabbi Yonason Steif, 2009, עמ' 64: "במשך ימי חג הסוכות 1943 [=תש"ד] היה בבודאפעסט רק סט אחד של ארבע מינים, וזה היה שייך להרבי מבעלזא, והוא דאג לשלוח את זה לאבי בכל יום מימי החג, כדי שגם הוא יוכל לברך ולקיים את המצוה".

הגה"צ ר' יעקב יצחק ניימאן זצ"ל מגלה עוד פרטים חשובים ('אגורה באהלך עולמים – פרקי זכרונות' עמ' לה): "ביום א' הקפיד כ"ק מרן [מהר"א] לברך תחילה ואח"כ שאר הציבור. ובשעה 2 אחר הצהרים הביא הגבאי את המינים לבית הכנסת קאזינצי. היה שם ציבור גדול מפעסט ומסהביבה שהתאספו כדי לקיים מצוות החג, הגבאי עמד על הבימה וכולם עברו ובירכו וזכו לקיים מצוות נטילת לולב".

סיפר כ"ק האדמו"ר מבעלזא שליט"א ('בקדושתו של אהרן' ח"א עמ' שפושפז, בשילוב שינויים קלים מח"ב עמ' תלח-תלט): "באחד מימי חוה"מ סוכות [תש"ד] באו כמה רבנים לבקר אצל אבי (הגה"ק מבילגורייא) ז"ל ושוחחו ביניהם. בתוך הדברים דיברו ברוב שמחה על שזכו להשיג אתרוג כשר לד' מינים עבור דודי ז"ל. וסיפר לי הרב מפרעסבורג (שגר לאחר השואה בארה"ב) [הרה"ג שמחה בונם גרינבערגער, ראב"ד פרעשבורג אחרי השואה] שגם כן היה שם, שאחד הרבנים שישב שם נענה ושאל לאבי ז"ל: לשמחה מה זו עושה, וכי אם יש להבעלזער רב הארבעה מינים האם כבר יוצאים בזה כל בני ישראל את מצות ארבעה מינים? השיב לו אבי ז"ל, ואמר: 'אם יש ברצונכם אגיד לכם שאכן כן הוא... ולכן יכול להיות באמת שבזה שאחי שליט"א (כ"ק מרן מהר"א זי"ע) מקיים המצוה ומגיע על ידה לשמחה, אם כן בשעה זו הוא מוציא את כולם...

במשך ימי החג באו מכל קצווי הונגריה לברך על האתרוג שהיתה לדודי ז"ל, וכתוצאה מזה נעשה האתרוג שחור מאוד, ואמר דודי ז"ל שזהו הידור של האתרוג".

הרה"ק מבעלזא התנה עם ה'יחי יוסף' שלא יעשה בו נענועים

גם מו"ר ה'יחי יוסף' מפאפא זצ"ל הגיע אז לפעסט, כדי לברך על הד' מינים, וכפי שמסופר בספר ה'תולדות' שלו (ח"א עמ' שכא-שכב) בשם הרה"ח שמחה בונם בויס: "כשהתקרב ובא חג הסוכות [תש"ד], ולמרות כל המאמצים לא השיגה ידו אתרוג ושאר מינים, כיון שנודע לו שהביאו ד' מינים לאדמו"ר מהר"א זי"ע [הערה 76 שם: באותה שנה בגלל מצב החירום היו ליהודים בכל רחבי הונגריה כפי שידוע רק שלושה אתרוגים כשרים, האחד נמצא ברשותו של הרה"ק רבי שלום אליעזר הי"ד בראצפערט, השני בעיר גראסווארדיין, והשלישי אצל אדמו"ר מבעלזא זי"ע בבודאפעשט], קם ונסע... לשהות בבודאפעשט במשך כל שבועת ימי החג, בכדי שיוכל לקיים כדת מצות 'ולקחתם...' בכל פרטיה ודקדוקיה. שום מחיר לא היה יקר מדי בעיניו למען המצוה. משום כך, לא היסס לעזוב את ביתו וקהילתו למשך כל ימי החג, אם כי היה יחיד במעשהו זה מכל רבני המדינה [צ"ע למה הכוונה. ב"א"]".

עוד מספר הגאון רבי נתן געשטעטנער (שם): "זכורני שכ"ק אדמו"ר מפאפא זי"ע הגיע לחג הסוכות לנייפעסט, לשהות בצלו הטהור של אדמו"ר זי"ע, וגם הוא עמד בתור עם האנשים לברך על האתרוג, ואדמו"ר זי"ע ציוה אותו במיוחד שלא ינענע את האתרוג [לא ברור אצלי מדוע דוקא אותו ציוה מרן זי"ע שלא לנענע]".

ובתוספת פרטים מסופר בספר 'קדושתו של אהרן' (ח"ב עמ' קמו): "שמעתי כי ה'יחי יוסף' עמד בתור באשמורת הבוקר לזכות לברך על האתרוג, והוא היה מבין כמה עשרות הראשונים, ולאחריו כבר נאספו מאות והמונים, בחצר דירת מרן זצ"ל, שהיה גר בקומה הראשונה למעלה, כדי לזכות לברך על הלולב והאתרוג שהיה היחיד בעיר כאמור. וה'יחי יוסף' סיפר כי עלה בדעתו כי בעת שיגיע לידיו הלולב אז יזדרז ויעשה מהר גם נענועים בחפזה, וצמצם מחשבתו להתרכז לדבר זה. ובהגיעו תורו, כאשר היהודי שעמד בתור לפניו עדיין הלולב בידו, פתאום נפתח שער ביתו של מרן ז"ל בקומה העליונה, והר"ר שמואל פורגס ז"ל מרים בקולו: **פאפער רב פאפער רב ווארט א מינוט!** והוא ירד אליו לחצר ולחש באזנו, כי מרן ז"ל ביקש לומר לו שמקנה לו את האתרוג והלולב במתנה על מנת להחזיר רק **לברכה ולא לנענועים**, והיה לפלא".

גירסא שונה קצת רשם הרה"ג שמחה בוים ז"ל ('אגורה באהלך עולמים' שם הערה טו): "שמעתי מפי ר' שמואל פארגעס שאחר שביך מרן בחדרו על האתרוג, נטלו האדמו"ר בעל ויחי יוסף מפאפא זצ"ל, וכשרצה לעשות הנענועים ביקשו מרן שלא יעשה עד שיקרא ההלל עם הנענועים". וראה עוד מאמרו של הרב משה אהרן רינגר: "פרי עץ הדר" מאמר ראשון (קובץ 'אור הצפון' גליון ? עמ' כח והערה ד שם).

מהעיר נייפעסט הגיעו ברגל לברך על האתרוג

העירני דודי הרה"ח יחיאל שי' אבערלאנדער שמה שצוטט לעיל מדברי בעל 'להורות נתן' שהרה"ק מבעלזא "שהה בנייפעסט בחג הסוכות תש"ד" הוא ט"ס דמוכח, שהרי הרה"ק מבעלזא שהה בנייפעסט רק זמן קצר לאחר שהגיע להונגריה, וכבר באמצע קיץ תש"ג עבר לפעסט.

וכך סיפר ר' יחיאל שי': "בחג הסוכות תש"ד לא היו אצלינו בנייפעסט ד' מינים, והתפילות של חג הסוכות נראו כמו בחג הפסח. אבי הרה"ח ר' אליעזר אבערלאנדער ז"ל הלך ברגל מנייפעסט לפעסט בכל יום מימי החג כדי לברך על הד' מינים אצל הרה"ק מבעלזא וגם אני הצטרפתי אליו פעם. [אודות שאלת תחום שבת בין נייפעסט לפעסט ודעת הרה"ק מבעלזא ע"ז ראה 'בצילא דמהימנותא' עמ' קמה. ב"א]

לפי זכרוני לא בירכנו על הד' מינים לא 'בבית הכנסת הגדול בקאזינצי גאססע', וגם לא 'בחצר דירת מרן זצ"ל', אלא בתוך דירת הרה"ק מבעלזא למעלה בקומה הראשונה. [אין זה סותר את העדויות האחרות, שהרי כבר הובא לעיל שרק מהשעה 2 אחה"צ הביאו את הד' מינים לבית הכנסת קאזינצי. ב"א]

אלפי אנשים נדחפו בתור כדי לזכות לקיים את המצוה, ובכדי שהתור יתקדם במהירות האפשרית הזהירו את האנשים שיברכו עוד לפני שיקבלו את הד' מינים לידיהם, ובסך הכל הורשה כל אחד לקבל את הד' מינים ביד לשניה אחת.

מגודל הדחיפות קרה שנשבר הגדר של המרפסת שלפני הכניסה לדירה, והרה"ח יוסף פארגעס (היום בניו יארק) נפל מהקומה העליונה, ובנס גדול לא ניזק".

האתרוג של הרה"ק מראצפערט הי"ד

אודות האתרוג של הרה"ק ר' שלום אליעזר האלבערשטאם הי"ד מראצפערט מספר הרב ישראל חיים אשרי ב'שיח זקנים' (ח"ה עמ' שב, הועתק בספר 'בקדושתו של אהרן' ח"א עמ' קעא):

"בימי המלחמה לא היו רק ששה אתרוגים, והסוחר רצה להרוויח כל כך כמו שהיה מוכר אתרוגים הרבה, על כן ביקש סכום גבוה עבור ששה אתרוגים שהיו לו, והחליטו שהאתרוג הכי יפה ימכור להרה"ק ר' שלום אליעזר^ל, ונסע הרה"ק לפעסט כדי לקנות את האתרוג. ביקש הסוחר ממנו סך של שנים עשר אלפים רייניש [ט"ס, וצ"ל: פענגא, שזהו הכסף ההונגרי של אותו זמן], אמר לו הרה"ק: 'אינני נותן יותר מעשרת אלפים רייניש [=פענגא]'. לא נתן לו את האתרוג ויצא הרה"ק ממנו.

תיכף אחר כך נכנסו חסידי בעלז ושלמו את כל הסכום עבור הרה"ק מהר"א מבעלז צ"ל. ושלח הרה"ק ר' שלום אליעזר שני שלוחים, הרה"ח ר' דוד יהושע גראס ועוד איש אחד שהיה מחסידי הרה"ק ר' שלום מבעלז, שזה בגדר עני המהפך בחררה. כשנכנסו להרה"ק מהר"א, קודם שהתחילו לדבר לקח הרה"ק תיכף את האתרוג בידו ונתנו להם."

לפי כל העדויות שצוטטו לעיל ולקמן מוכח בעליל שנפלו כמה אי-דיוקים בסיפור, אבל מסתבר שישנו גרעין עובדתי לסיפור.

אודות אווירת חג הסוכות באותו שנה ישנו תיאור ב'אלה אזכרה' (ח"ה עמ' 185, וכנראה על פיו כתב מנשה אונגער: 'ספר קדושים' עמ' 419-420, 'אדמו"רים שנספו בשואה' עמ' 259): "רושם בל ימחה עשה חג הסוכות בשנת חייו האחרונה - שנת תש"ד. בשנה ההיא הגיעו לכל מדינת הונגריה בסך הכל שלשה אתרוגים... לפיכך נהרו המוני חסידים, אדמו"רים ורבנים לחוג את חג הסוכות בראצפערט, ויחד עם זה לזכות במצות ארבעה מינים. מחזה נהדר היה לראות אדמו"רים וחסידיהם, רבנים ותלמידי ישיבותיהם מתקבצים ובאים אצל אדמו"ר הישיש רבי שלום אליעזר. אז שינה רבי שלום אליעזר מדרכו, בכל שנה ושנה, לברך על ארבעה מינים לפני אמירת ההלל בציבור כמנהג צאנז, אבל בייך באשמורת הבוקר, מפאת הציבור הגדול שהשתוקקו גם הם לברך על ארבעת המינים. משם נשלחו הארבעה-מינים ע"י שליח לא-יהודי בעיצומו של יום לעיירות הסמוכות דברצין ונירדהזה".

בספר 'להבות אש' (עמ' רמו-רמז) מובא בשם ה'דברי יחזקאל שרגא' ב'דברי שלום החדש' ש'בהיותי בעיר ראצפערט בסוכות שנת תש"ד אצל כ"ק דו"ז הרה"ק... כי לא היה אתרוג במדינת אונגריין רק אצלו ועוד יחידים במדינה, סיפר לנו נכדו של הרה"צ המפורסם אדמו"ר רבי הערצקא מראצפערט זצ"ל^ה, איך הה"צ רבי הערצקא

נסע לעיר נירעדהאז וקנה אתרוג מהודר נקי מאד, ובא לביתו בבשורה טובה ושמחה עצומה שמצא אתרוג מהודר כל כך...", ראה בהמשך שם סיפור פלא. וצ"ע איך לתווך עם כל המבואר לעיל.

הרב בן ציון יאקאבאוויטש העיד (זכות ימות עולם ח"ג עמ' שנד): "...אחרי החג עשיתי את דרכי הביתה דרך ראצפערט. וכשנכנסתי להיכל קדשו של אדמו"ר הקדוש זצוק"ל הי"ד פיהו פתח בחכמה ואומר: 'שמע! דער מונקאטשער רב [האדמו"ר ר' ברוך רבינוביץ] האט מיר געשיקט א זייער שיינעם אתרוג'. ואחר שאמר זאת מראה לי את האתרוג ואומר בענוותנותו: 'נו! וואס זאגסט די דערצי?...'. עיי"ש שהסביר את כוונת הרבי על פי דברי ה'חתם סופר' שיועתק דלקמן. ומכאן יוצא שהאדמו"ר ממונקאטש בהיותו שוהה באותה תקופה בבדאפעסט, אירגן את קניית האתרוג בשביל הרה"ק מראצפערט.

למזלנו אין אנו צריכים להסתמך על זכרונות שסופרו כעבור שנים, כי נשאר בידינו תיאור מדויק שנכתב אז באמצע חג הסוכות, על ידי הר"ר ישראל דוב שטיין ז"ל, ראש הקהל של קהילת ראצפערט, באגרת לנכדו הגה"צ מאודווארי זצ"ל בעל שו"ת 'דברי שלום' (דבינו הקדוש מראצפערט עמ' שיח-שכ). ולגודל חשיבותו אעתיקו כמעט בשלימות (ופתחתי כמה מהראשי-תיבות):

"יום ג' דחווה"מ סוכות בשב"ת לפ"ק ראצפערטא יצ"ו..."

אבוא בזה לספר לך מה שהי' כאן, ובודאי ג"כ בדעש בגרו"ד [=בגראסווארדיין] ובפעסט. לפעסט בא ס"ה 5 אתרוגים אינם מובחרים, ובעד כל אתרוג נתנו י"ב אלפים, אחד לכאן למרן שליט"א, אחד לדעש, אחד לפעסט למרן מבעלז שליט"א, אחד לגרו"ד, אחד לסאטמער למרן שליט"א, אבל היות שבסאטמאר גדול השערוריה ורדיפה לבני עמינו יחי' ג"כ נסע משם מרן לגרו"ד על כל הי"ט ונשאר בסאטמאר האתרוג.

הנה האתרוג הוליכו מכאן ביו"ט לדעברעצין ולבאטור [הערה 457 שם: ולנירעדהאזא וקאלוב] ע"י שליח נכרי עם אויטא. דעברעצין עם באטור שלמו בעד זה ערך עשרת אלפים.

ופה היה ב"ה עולם נאה, אשר לא היה כמוהו עד עתה. הרבי מקאסין [האדמו"ר ר' ישראל צבי ראטענבערג הי"ד בעל 'אור מלא'], מקערעסטיר [הגה"צ ר' מאיר יוסף רובין הי"ד], מקלווינזבורג [האדמו"ר ר' יקותיאל יהודה האלבערשטאם זצ"ל בעל 'דברי יציב', ראה עוד לפיד אש' ח"א עמ' קמח-קמט], מסיגוט [האדמו"ר ר' יקותיאל יהודה טייטעלבוים הי"ד], מבאטור [הגה"צ ר' אהרן טייטעלבוים הי"ד], ועוד ערך עשרים רבנים חסידים [ביניהם הגה"צ ר' יצחק צבי לעבאוויטש הי"ד אב"ד טשאפ בעל 'שלחן העזר', הגה"צ ר' ישראל אפרים פישל ראטה הי"ד הרב מוויידיטשקא, אחיו ר' משה שמעון הי"ד אב"ד דוורא, הגה"צ ר' מענדלי קוראדער הי"ד דיין במישקאלץ (ראה עוד בהקדמת בן המחבר לספרו 'מנחת יוסף' עמ' 32), ראה

עוד שם הערה 463]. גם הרב מק' סערעדא [הרה"ג אברהם פרענקל הי"ד בעל 'דופקי תשובה' על תקנת עגונות] הי' פה וערך ב' מאות בעלי בתים נגידים חסידים וחשובים בלי עין הרע, הכל לקיים מצוה החביבה בשעתה. ובוודאי אסיפה כזה הי' ג"כ בדעש, בגרור"ד, בפעסט. ובזכות האסיפות הללו שבאו לקיים המצוה כהלכתה יעזור השי"ת במהרה לישועה גדולה לכלל ישראל.

גם היום באו רבנים ובע"ב לקיים המצוה לכל הפחות פעם אחת...".

עוד מסופר שם (עמ' שכ): "רבינו אמר אז, זה כך מן השמים שלא יהיו אתרוגים לכל היהודים בהונגריה, כדי שיתאספו כל כך הרבה רבנים וצדיקים למקום אחד, והם יתאחדו יחד כדי לקרוע את רוע הגזירה ולפעול ישועה כללית בעבור כלל ישראל.

...בשעה שש בבוקר כבר עמדו יהודים בשורה כדי לזכות לברך על ארבעת המינים. רבינו נעמד להתפלל בשעה שבע בבוקר, כי רצו שהוא יברך תחלה על האתרוג, כמנהגו בין שחרית להלל. ביום הראשון אמר בעצמו תפלת הלל לפני העמוד, ורק הוא עשה את הנענועים עם ארבעת המינים כדי שיוכלו למהר...".

בסלובקיה נסעו מעיר לעיר עם אתרוג אחד

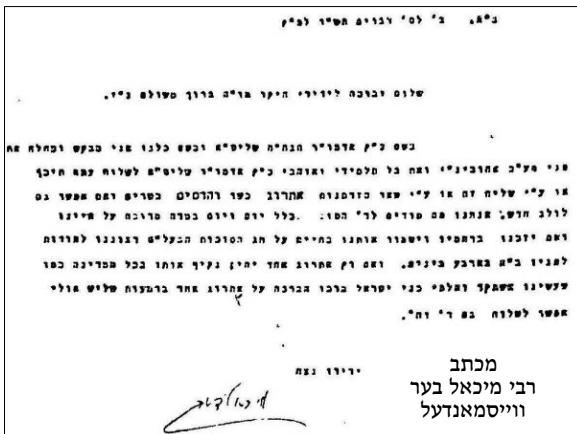
מספר הרב שמחה בונם אונסדארפער מפרעשבורג ב'טלאי צהוב' (עמ' 8): "...אף בימים הנוראים של 1943 [=תש"ד], כאשר אלפי יהודים גורשו... אף לברך על ארבעה מינים עדיין יכולנו, בזכות אותו יהודי נאמן שהסתובב עם המינים בערים השונות, ובכל עיר הכריזו מתי הוא יגיע אל בית הכנסת, וכל בני העיר נעמדו בתור לברך על ארבע המינים שלו".

מי שאירגן את זה היה הגאון הרב מיכאל בער ווייסמאנדעל, וכפי שכתב במכתבו מתחילת אב תש"ד (נדפס בספרו 'מן המיצר' עמ' ריט, ראה עוד 'פרדס חמד' עמ' רד): "...ואם רק אתרוג אחד יהיה, נקיף אותו בכל המדינה, כמו שעשינו אשתקד, ואלפי בני ישראל ברכו הברכה על אתרוג אחד בדמעות שליש...".

הד' מינים נשלחו לסלובקיה

על ידי הרה"ק מבעלזא

האתרוג הזה נשלח אליהם מבודאפעסט על ידי הרה"ק מבעלזא, וכפי שמסופר ב'איש חמודות' (עמ' קלד): "כתב הרה"ח ר' חיים שלמה פרידמאן ז"ל

בקונטרס צילא דמהימנותא (סיפורים מאת הרה"ק מבעלז זצ"ל) [לא מצאתי את זה שם. ב"א]: בהיות מרן בימי המלחמה בפעסט הגיעו לידו ב' אתרוגים, ושלח את ההדר למדינת סלאוואקיא, ואמר שזה מגיע להם מפני שעזרו הרבה להצלת היהודים מפולין. למחרת אמר מרן שאינו מתחרט על מה ששלח להם ההדר, מפני שכלל זה נקוט בידו אם יהודי עושה מעשה אבל אינו יכול להחליט אם זה מצד היצר או לא, אם לאחר עשיית המעשה אינו מתחרט אז הוא סימן שדבר טוב עשה, כי לאחר המעשה כבר נחלש היצר, ואם אז אינו מתחרט זה סימן שבודאי עשה דבר טוב".

פרטים נוספים אודות זה מגלה הרה"ר ישראל שטערן ב'שיח ישראל' שם (עמ' פד-פה): "בחג הסוכות תש"ג [ט"ס, וצ"ל: תש"ד] היו בבודאפעסט שלשה 'ארבעה מינים', שנים שנשלחו להרה"ק מהרה"א מבעלזא... אבל בסלאוואקיי לא היה להם ד' מינים כלל. הגאון רבי מיכאל בער ווייסמאנדל זצ"ל כתב מכתב מביתו של אבי - ששם כידוע היה המוקד המרכזי של ההצלה בימי המלחמה בסלאוואקיי - מכתב מרגש להרה"ק מבעלזא, היות שיש לו שני [אתרוגים], ובכל מדינת סלאוואקיי אין בנמצא 'ארבעה מינים' לקיים המצוה, שיואל בטובו לשלוח את השני לסלאוואקיי. אבי מורי שלח את המכתב בדואר הדיפלומאטען, עקב קשריו הידועים עם הדיפלומאטען הזרים בעיר, לשותפו מוה"ר יעקב יהושע היילברוין ז"ל בבודאפעסט, שעלה עם המכתב לכ"ק האדמו"ר מבעלזא, ושטח לפניו את הבקשה הנרגשת. הרה"ק מבעלזא נענה בזה הלשון: יהודי סלאוואקיי עזרו רבות ליהודי פולין, זה מגיע להם.

מוה"ר יעקב יהושע היילברוין הלך לביתו שמח וטוב לב, ומיד הריץ טעלעגראם לאבי מורי, להודיע לו את הבשורה הטובה. אחר זמן לא רב, הודיעו לו למוה"ר יעקב יהושע שהאדמו"ר קורא לו. הוא חשש מאוד אולי חזר בו הרה"ק מרצונו לשלוח לסלאוואקיי את הד' מינים, ובלב מלא חששות עלה לבית האדמו"ר. כשנכנס לקודש לחדר האדמו"ר, אמר לו האדמו"ר: מובא בספרים הקדושים שאם עושים דבר ושמים בדבר הזה, סימן הוא שעשו כראוי. רצוני לומר לך, שאני מאד שמח ליתן את הד' מינים ליהודי סלאוואקיי. האדמו"ר נתן לו את הד' מינים, ומוה"ר יעקב יהושע הודיע מיד לאבי מורי שהד' מינים כבר בידו, ושישלח מיד שליח דיפלומאטי להעביר את הד' מינים לסלאוואקיי".

אודות האתרוג הזה מסופר ב'ביתו נאווה קודש' (בני ברק תשנ"ג עמ' רפד-רפה): "בירח האיתנים שנת תש"ד... אך בקושי רב השיגו המקורבים לאחר מאמצים מרובים 'פרי עץ הדר' ממרחקים, במיוחד עבור כ"ק מרן זי"ע, שנשלח שמה בהשתדלותו המרובה של הרה"ח ר' משה גראס ע"ה מגענף-שווייץ... זולת האתרוג הנ"ל הגיע ג"כ מעיקרא אתרוג נוסף, שנשלח מארץ הקודש אל מרן זי"ע, בימים לפני החג [כנראה הכוונה כאן לחמשה האתרוגים שהגיעו לבודאפעסט, כפי שסופר לעיל. ב"א]. וכאשר הגיע לידו אח"כ האתרוג הנ"ל שנשלח משווייץ ביום ערב סוכות - ביקש מרן מה'שטוב מענטשען'

שלא לגלות ולפרסם זאת בקרב אנשי העיר הגדולה. וראה זה פלא! לפנות ערב הגיע גוי מטשעכיי עם מכתב בידו, כי אין בכל המדינה כלל אתרוג כלל. אי לזאת, שיגר כ"ק מרן זי"ע את האתרוג שלו לטשעכיי, והשאיר אצלו את האתרוג שנשלח אליו מארץ ישראל".

הד' מינים בפרעשבורג

הר"ר ישראל שטערן ב'שיח ישראל' שם (עמ' פה-פו הערה ב) ממשיך לספר על החג בפרעשבורג "כפי ששמעתי מאבי מורי": "ביום טוב ראשון של חג הלכו להתפלל בפרעשבורג בביהכ"נ של מוה"ר משה גאלדשטיין, שהיה בבנין שגרנו בו ביוזען גאססע 22, וקודם הלל המתינו לבואו של השליח, אבל לא הגיע. החליטו להמשיך את התפילה, ואמרו הלל בלא ד' מינים, בתקוה ותפילה שיזכו עוד לברך על הד' מינים. בסוף תפילת מוסף הגיעו להגיד לאבי מורי שאיזה גוי הגיע ורוצה לדבר עמו. אבי מורי יצא מיד מביהכ"נ ועלה לקומה מעל ביהכ"נ ששם דרנו, וראה ביד הגוי קופסא ארוכה וצרה, והבין שזה הלולב, מיד נפל עליו על השליח הגוי ונשקו. הגוי שהיה רגיל במשלוחים הדיפלומטיים והסודיים התפלא מאד, כי אבי מורי היה איש מאופק מאד, וכאן נפרצו כל רגשי הקודש. שילחו לגוי ואמר לו שאחר החג יעשה עמו חשבון לשלם לו המגיע לו.

אבי מורי פתח את החבילה, וכשראה לנגד עיניו את הארבע מינים פרץ בבכי, שנקרא 'וויין קראמפף', ולא יכול להירגע. מוה"ר שלמה זלמן ליבערמאן ז"ל כשראה את אבי מורי יוצא מביהכ"נ, הלך אחר עקבותיו. ועכשיו כשראה את הד' מינים מונחים על השלחן, ואבי מורי עומד ובוכה, תפס את הד' מינים ובידך עליהם ונענע אותם, והיה הוא הראשון שזכה לברך על הד' מינים. אחר כך הורידו את הארבע מינים לבית הכנסת, וכולם בירכו עליהם בלב שמח.

כחץ מקשת יצאה השמועה בכל העיר, ואנשים שכבר היו מוחבאים במחבוא בבונקרים יותר משנה, יצאו וסיכנו עצמם במסירות נפש לברך על הד' מינים ולקיים את המצוה החביבה.

באותו יום הובילו על ידי גוי את הד' מינים לנייטרא, ומשם במשך ימי החג וחוה"מ לכל רחבי המדינה, ובהושענא רבה חזרו הד' מינים לפרעשבורג. אז ראינו את מה שכתב החתם סופר בחידושיו למסכת סוכה פרק לולב הגזול [סוכה לו, א ד"ה והנה אתרוג המנומר], שאתרוג המנומר מחמת קיום המצוה זה הידרור עיי"ש".

[דברי ה'חתם סופר' הם חידוש גדול להלכה, והובא בפוסקים לסמוך עליו למעשה, ראה מה שציין ב'פסקי תשובות' (סי' תרמח אות ז). וראה עוד שו"ת 'משנה שכיר' (או"ח ח"ב סי' שב), 'מועדים וזמנים' (ח"ב סי' ככה), 'אגרות קודש' אדמו"ר זי"ע מליובאוויטש (חלק טז עמ' לח-לט) ומה שציין בקובץ 'התקשרות' (גליון א' קכד עמ' 11).]

הד' מינים במונקאטש

ויש לציין את עדותו של הרה"ג ר' אליעזר דוד שי' גרינוואלד שגם למונקאטש הביאו על ידי נכרי, את אחד האתרוגים, לקלויז של חסידי בעלזא, והרבה מאד יהודים עמדו שם בתור כדי לברך עליו. והאתרוג המשיך אחר כך לעבור בעוד ערים אחרות.

ועד"ז מעיד הרב בן ציון יאקאבאוויטש עדות כללית (זכות ימות עולם' שם עמ' שנג): "הנה בשנה שממשל הרשע לא הרשה להביא אתרוגים, ובכל המדינה לא היה בנמצא רק מספר קטן של אתרוגים, (ואז היו מוליכין את האתרוג על ידי עכו"ם מעיר לעיר, והיו מקומות שאלפים ברכו על אותו אתרוג".

שאלות שונות שהתעוררו בעקבות המחסור בד' מינים

הגאון ר' מרדכי פארהאנד הי"ד, ראב"ד דקהילת נייטרא, בספרו שו"ת 'באר מרדכי' (ירושלים תשנ"ב, או"ח סי' מ), מתייחס למצב הנ"ל בתשובה שכתב "ערב סוכות תש"ד":

"שאלה. בשנה זו בעו"ה שבכל המדינה לא נמצאו ד' מינים, מי שיש לו מין אחד ושניים (כי לולב וערבה אולי נמצא, והדסים ג"כ) היאך ננהוג. וביותר ספיקי:

א) אם זה מין הנמצא ג"כ פסול, ג"כ ינהגו כאמור בשו"ע ורמ"א (סי' תרנ"א סעיף י"ב), או דלמא הזכר שנעשה הוא רק אם הנמצא [מין] כשר עכ"פ.

ב) וג"כ גודל צערי בזה, אם זה דומה למה דאיתא במתני' (סוכה דף כ"ח ע"ב) מאימתי וכו' משל למה הדבר דומה לעבד שבא למזוג כוס לרבו ושפך לו קיטון על פניו... אם גם זה הדבר, כשאין לכלל ישראל ד' מינים, אם זה ג"כ דומה לזה, וצריכין ג"כ עבור זה התעוררות גדולה לתשובה. או זה [רק] בדבר הזה שהיה עיכוב מן השמים בקום ועשה, דהיינו שהסוכה עומדת ויכולים לקיים המצוה, רק בא שטף מים רבים עליו. אבל בדבר שמעכבים בקיום המצוה בשב ואל תעשה, כמו כאן שאי אפשר להובילו לכאן מפני רעש המלחמה, שאני, ודו"ק.

ג) לענין הברכה.

ד) אם צריך עכ"פ שיהיו רובן של מינים כשרים או אפילו פסולים מהם אבל קצתו כשרים (עיין אות א'), או אפילו כולם פסולים ורק שיהיו רובן. או דלמא אם נמצא רק לולב לבדו יעשה עמו הנענועים...

ה) ומי שיש לו ד' מינים, רק כולם פסולים, היאך ננהוג בברכה, וקודם הלל, ובנענועים".

ג' שיטות בדין ד' מינים הפסולים - בשעת הדחק

בתשובתו הוא מציע את השיטות השונות. דהנה הטור (או"ח סי' תרמט בסופו) הביא בזה ג' שיטות: "[א] וכל הפסולים מחמת מום, אם הוא שעת הדחק שאין נמצא כשר, כשרים ויכול לברך עליהם. [ב] והראב"ד כתב שלא יברך עליהם, אלא

יאחזם בידו שלא תשתכח תורת לולב. ולא נהירא לא"א הרא"ש ז"ל. [ג] והרמב"ם ז"ל [הל' לולב פ"ח ה"א] הכשיר לולב יבש בשעת הדחק, ולא שאר מינין. ולא נראה דמאי שנא זה מזה".

וכתב ה'בית יוסף' שם: "ולענין מעשה נראה דכל הני פסולים, בשעת הדחק נטולי נטלין ברוכי לא מברכינן". וכן פסק בשו"ע (שם ס"ו): "בשעת הדחק, שאין נמצא כשר, כל הפסולים נטלין ואין מברכינן". הרי שפסק כדעת הראב"ד, ואף לא העתיק את דעת הרא"ש.

אמנם הרמ"א כתב: "ויש מכשירין לולב [יבש], אפילו לברך עליו. וכן נוהגין לברך על לולבין יבשים אפילו בדאיכא לאחרים לחין. אבל בשאר מינים אין לנהוג הכי. ויש מקילין אפילו בהדס יבש. ויש לסמוך עליהו בשעת הדחק... וכל זה לענין לברך עליו, אבל בלא ברכה יכול ליטול כל הפסולין ולא יברך עליהם". הרי שהרמ"א פסק כדעת הרמב"ם. ושוב הביא דעה להקל לא רק באתרוג אלא גם בהדס. אבל בשאר המינים מודה דאין לברך עליהם, ודלא כהרא"ש.

פסק הלכה: "שלא לברך בשנה זו שאין לנו כשרים, אבל הערבה יהיו דייקא מהודרים"

לאחרי אריכות הביאור בשיטות השונות, הביא את הכרעת ה'משנה ברורה' (סקנ"ח): "והאחרונים הסכימו לדינא דבשעת הדחק נוכל לסמוך על הפוסקים הסוברין דבכל ד' מינים כשהם יבשים נוכל לברך עליהן". ותמה על דבריו שסומך על דעת הרא"ש "שלא הובא בשו"ע ולא בב"י ולא בהג"ה".

[ויש להעיר שאדה"ז (סכ"ב) כן מביא את דעת הרא"ש להלכה. והוסיף: "ויש חולקין ואומרים דאף הפסולין מחמת מום אין מברכין עליהם לעת הדחק, אלא נוטלין אותן בלא ברכה לזכרון בעלמא שלא תשתכח תורת אתרוג". ובנוגע למעשה כתב: "ויש מקומות שנוהגין כסברא הראשונה [=כדעת הרא"ש]. ובאלו המדינות נוהגין בכל הפסולין כסברא האחרונה, חוץ מן לולב והדס היבשים, שאם לא היו מברכין עליהם בשעת הדחק על הרוב לא היו מברכין כלל על מצות לולב, שאין לולבין לחין ואין הדסים לחים מצויים במדינות אלו".]

ומסיק בשו"ת 'באר מרדכי': "ע"כ אני עני נלפענ"ד שלא לברך בשנה זו שאין לנו כשרים. ובפרט באתי לקיים מילי דאבוהון קדושין, ק"ז הלבוש, שהוא תלמידו של הרמ"א ז"ע, ובכ"ז נקיט בסתם שיטת הראב"ד, והכל בלא ברכה, ולא הביא כלל קולת הרמ"א ז"ע בלולב והדס, והבן. על כן אפילו נקבל באהבה ויראה קולת רבינו רמ"א שסמך עפ"י שיטת הפוסקים ההולכים בשיטת הרמב"ם, אבל להקל לגמרי כאשר"י, כאן לא הובא בשו"ע... ועפ"י כל אלו ראיות בס"ד במקור נכון שלא לברך רק ליטלן ודו"ק. והיינו אם יש ד' מינים. ומובן ערבה שאפשר למצוא יהיו לחים כראוי, ואדרבה להראות הרצון טוב יהיו דייקא מהודרים".

לאחרי זה מתחיל לדון: "אבל אם לא נמצא ד' מינים" וציין המו"ל: "[חסר הסיום]", ומעתה לא הגיע לידינו תשובתו לרוב רובם של השאלות שהציב בראש דבריו. [וראה עוד בשו"ת בשו"ת 'אפרקסתא דעניא' (או"ח סי' קב) שדן בענין זה בארוכה בקשר לשנת תש"ב].

פסקו של הגאון רבי יונתן שטייף מפעסט

גם ב'אורדוטוקס זשידו אוישאג' מערב חג הסוכות תש"ד (שם), יש דיון הלכתי האם לברך ובאיזה תנאים, ומצטט הכותב המקורות דלקמן:

(א) שו"ע או"ח סי' תרמט ס"ו: "בשעת הדחק שאין נמצא כשר, כל הפסולים נוטלין ואין מברכין".

(ב) הגהת הרמ"א שם: "ויש מכשירין לולב יבש אפילו לברך עליו... ויש מקילין אפילו בהדס יבש, ויש לסמוך עליהו בשעת הדחק".

(ג) 'מגן אברהם' שם סקכ"ו: "אבל אתרוג יבש לא... אבל במשאת בנימין כתב... דכל ד' מינים יבשים כשרים בשעת הדחק, והוא הדין שאר פסולים".

(ד) 'חיי אדם' כלל קמט סוף ס"ו: "ועי' בתשובת חכם צבי סימן ט' שמכשיר בשעת הדחק לברך אפילו על אתרוג חסר וכל שכן בניטל עוקצו".

(ה) 'חיי אדם' שם ס"ז: "ונראה לי דלא מקרי שעת הדחק, אלא אם כן אין בכל העיר ד' מינים כשרים. אבל אם יש לאחד ד' מינים כשרים, לא הוי שעת הדחק ויברך על של חבירו, ויעשה הנענועים בשלו אם אי אפשר בשל חבירו".

(ו) 'חיי אדם' שם: "ואם אין בכל העיר ד' מינים כשרים, יטול מה שנמצא ב' או ג' מינים ויעשה כל הנענועים, וכן הש"ך, ובלבד שלא יברך. אבל אסור ליקח מין אחר, דיבואו לטעות בשאר שנים, מה שאין כן בג' מינים לא יבואו לטעות, דהכל יודעים שצריך ד' מינים".

"על יסוד ההלכות הללו פסק כבוד הרב יונתן שטייף בבודאפעסט, שבכל מקרה יקחו כולם לד' מינים את מה שניתן להשיג. ערבות - יש בהחלט. אולי גם הדסים ניתן להשיג. באם נשאר לולב משנה שעברה, אז ודאי יש לקחת גם אותו למצוה. כמובן בלי ברכה. ובאם נשאר גם אתרוג משנה שעברה, אז ודאי יש לקחת אותו למצוה, שהרי למרות שודאי נתייבש, אבל הרי הראינו לעיל, שלפי דעת הרבה פוסקים אפשר גם לברך עליו בשעת הדחק".

ההנהגה למעשה ברחבי הונגריה

ב'אורדוטוקס זשידו אוישאג' מז' חשוון תש"ד (שם), ישנו דיווח על ההנהגה למעשה: "כבר דיווחנו בגליון של חג הסוכות, שלאור המצב המלחמתי נשארה כמעט כל המדינה בלי אתרוגים טריים. בהרבה קהילות אפילו לא נשארו אתרוגים משנה שעברה, שהרי כבר אז לא הגיע אליהם אתרוגים, ועל כן בקהילות הללו לא יכלו

לקיים את המצוה אפילו באופן סימבולי. אבל בקהילות גדולות יותר היה להם לפחות ממה שנשאר משנה שעברה, וכיון שיש מחלוקת הפוסקים האם בשעת הדחק יש לומר ברכה על אתרוג יבש כזה (כפי שפירסמנו בגליון החג), על כן בקצת מקומות לקחו את האתרוג-לולב משנה שעברה עם ברכה, ויש מקומות שלא בירכו עליהם. בבודאפעסט נהגו על פי פסקו של כבוד הרב שטייף, שבכל בית כנסת בירך הש"ץ ברכה והוציא בזה את כל הקהל, שלקחו אחר כך את הד' מינים בלי ברכה".

באם להקיף את הבימה באמירת 'הושענות'?

מעניין לציין שאף הקהלה הכללית, שלא היתה חשודה בשמירת מצוות מדוקדקת בלשון המעטה, היתה מוטרדת משאלת הד' מינים, ואף פירסמה הנחיות בקשר לזה בעיתון *A Magyar Zsidók Lapja*, בגליון של ערב חג הסוכות תש"ד (עמ' 5), בשם "אירגון הרבנים הארצי":

"בקשר למחסור בלולב ואתרוג מכריזה בזה הנשיאות של אירגון הרבנים [הניאולוגים] של הונגריה כדלקמן:

1. באם אין בהישג יד סט שלם של לולב ואתרוג – יש לקיים את המצוה עם לולב, אתרוג או הדסים שנשארו משנה שעברה. וכיון שבמקרה הזה קיום המצוה אינו אלא סימבולי, על כן לא מברכים עליו.

2. אלו היהודים שיש להם ארבעה מינים משנה שעברה יאמרו את ה'הושענות' תוך כדי ההקפה.

3. באם לא עומד לרשותם ארבעה מינים משל שנה שעברה אז בדומה לשבת לא יקיפו, ויאמרו את ה'הושענות' בפני ארון פתוח, אבל לא יוציאו ספר תורה.

4. בהושענא רבה בכל מקרה יקיימו את ההקפות עם הערבות, ובשביל ההקפות הללו מוציאים את ספרי התורה".

המקורות בענין זה הן המבואר בשו"ע (סי' תרס"ב): "נוהגים להקיף אף מי שאין לו לולב", וכתב הרמ"א: "וי"א שמי שאין לו לולב אינו מקיף, וכן נוהגין". וה'מגן אברהם' (סק"ג) כתב בשם רש"ל וב"ח "דביום ז' אף מי שאין לו לולב יקיף בערבה, אלא דמיחזי כיוהרא. ומ"מ אם אין לו לולב בעיר, יקיפו בערבה".

[וראה עוד בענין זה בשו"ת 'אפרקסתא דעניא' (אר"ח סי' קב) בקשר לשנת תש"ב: "עובדא מעציבה בתוגיון לב היה לנו בחג הסוכות שנח תש"ב אנוש עד דכא בעוה"ר, שלא היה לנו אתרוגים לרגלי המהפכה הנוראה, עד יום ב' דחוה"מ שהובא לי אחרוג אחד, ועל ימים הראשונים היה לי ג' מינים לולב הדס וערבה... ושנתים אחרי כתבי הנ"ל שנת תש"ד והמלחמה הנוראה עודה מתלקחת, ואין יוצא ואין בא, עד שבעוה"ר בכל מדינה הזאת לא היה אתרוג, לא יחשוב ה' לנו עון ועל ראש רשעים מבלי עולם יחול... וברוך השם ית' שהחיינו עד כה שנת תש"ה, ובעוה"ר עדיין לא נאמר לחרב דומי, ולא היה בכל המדינה

אתרוג וכו' כי אם אחד בעיר הבירה [=בוקארעסט], ופה עירנו בראשאו לא נמצא אפילו לולב והדס כשרים, ובחרתי בשוא"ת לבלי להקיף כלל רק בהושענא רבה עם הערבה". [אודות האתרוג בבוקארעסט בשנת תש"ה ראה סיפור הלכתי מעניין ב'מפי ספרים וסופרים' שם.] וב'משנת יעקב' (ח"ב סי' תרס ס"ב) כתב הרב מקאפיס: "ראיתי בשנת תש"ג שלא היה רק אתרוג אחד בעיר, הקיף הש"ץ במהירות ולא אמרו רק מקצת הושענא, ואח"כ לקח הלולב איש אחר מחשובי הקהל והקיף, ואחריו עוד כמה אנשים הקיפו. כל אחד הקיף באמירת איזה אותיות מהושענא, ובזה אין שום קפידא, ואדרבה חיבוב מצוה הוא".]

יש מי שנסע לעיר אחרת בשביל הד' מינים, ויש מי שנשאר בעירו

גם הגאון ר' שמואל גרינבערגער הי"ד, דיין דקהילת טאשנאד, בשו"ת 'מרקחת בשמים' (סי' יט), דן בענין הנ"ל בתשובה שכתב לאביו "ח' חנוכה [ב' טבת] תש"ד": "ואת אשר דרש הוד יקרת א"א ה"ו לדעת איך (ה)נהגנו פה בנידון זה, לדאבוננו לא באנו לידי מדה זו לברר שאלתא דא, יען שלא היה לנו הדסים אפילו יבשים, רק קנו ההדסים שנשרו מהם כל העלים ממש, וא"כ אע"ג שהיו לנו שאר המינים יבשים לא היה מקום לברך על הדסים כאלה, כמו שכתב התניא שם במוסגר".

כוונתו למש"כ אדה"ז (סכ"ג) שם: "אבל כל הפסולין מחמת שאינן מינן כלל, כגון הדס שוטה והצפצפה ואתרוג המורכב (או מחמת שאין שמן עליהם כגון נשרו רוב עליו)... כל אלו אין ניטלין בשעת הדחק אפילו בלא ברכה, גזירה שמא יטעו ויאמרו שגם מינים אלו כשרים הן ולכך הן ניטלין ויטעו להכשירן] אף שלא בשעת הדחק, אבל כשהפסול הוא מחמת מום שיש בו חסרון בגופו או שאינו הדר, הכל רואים את המום, שההדור והחסרון הוא דבר נראה לעינים, והכל יודעים שאין מכשירין אותם אלא לפי שהיא שעת הדחק, שהרי בשאר כל השנים מחזירין אחר שלימים והדורים".

ומסיים: "וכ"ק מו"ח הגאון צ' שליט"א [הגאון ר' מרדכי בריסק הי"ד אב"ד טאשנאד] נסע מזה ערב יו"ט הראשון של סוכות לקיים מצות ארבעה מינים [וכנ"ל שנסע לגרויסווארדין ששם היה אתרוג. ב"א]. ואנכי הצעיר הוכרחתי להשאר פה מחמת מילי דרמיא עלי' ידי שאלות וכי"ב. וגם בלא"ה היו לי בזה שעשועי דאורייתא, אריכות וקצרות, אם מחוייבים ליסע לעיר אחרת לקיים איזה מצות עשה. ונסתפק בזה החיי אדם (כלל ס"ח אות י"ט), ונשאר בצ"ע. ומכ"ש בחג הסוכות שיהא מוכרח לקיים סוכה בסוכת חבריו, ואכמ"ל בזה. וביום הושענא רבה העעל"ט יען ידעתי שכ"ק מו"ח בא יבא לביתו נאווה תהלה על יו"ט האחרון, נסעתי אנכי אל מרן הקדוש מוהרש"א [=רבי שלום אליעזר האלבערשטאם הי"ד] מראצפערט שליט"א, לקיים שם מצות ארבעה מינים עכ"פ פעם אחת וברכתי אז ברכת שהחיינו".

האם מדינא או עכ"פ לפנים משורת אדם חייב אדם לנסוע מביתו

נראה שברחבי הונגריה דנו הרבנים בשאלה הנ"ל, האם חייבים לעזוב את ביתם ואת עירם, כדי שיוכלו לברך על ד' מינים. ומצינו דיון זה גם אצל הגאון ר' דוד

שלמה פרענקל הי"ד, דומ"ץ ב'אויפאלא, בשו"ת 'באר דוד' (סי' יח): "נסתפקתי הנה בשנה זו שלא היה אתרוג ולולב רק בעיירות גדולות, אם מחויב לעקור מביתו ולילך לעיר אחרת ליו"ט כדי שיקיים המצוה". עיי"ש שהאריך לפלפל בדברי ה'חיי אדם' הנ"ל, ומסקנתו לא כ"כ ברורה. אמנם נראה שדעתו נוטה ש"דמה"ת חייב לעשות כל מה שיש בידו לעשות אפילו לצאת מן העיר". אין תאריך לתשובה זו, אבל מהתוכן נראה ברור שזה קשור לתש"ד.

גם הגאון ר' יהושע מנחם אהרנברג, שבשנות המלחמה נמלט מגליציה להונגריה, שהה בבודאפעסט ויצא מכאן ברכבת קסטנר, דן בשאלה זו בשו"ת 'דבר יהושע' (ח"א סי' א). הוא כותב ב'בודאפעסט, מחרת יוה"כ פ' [י"א תשרי] תש"ד לפ"ק. לכבוד ידידי הרב הגדול וכו' מו"ה חיים אלטר בערקאוויטש [ה"ד] מעיר ווייצען ראש ישיבה דק"ק בודאפעסט. בדבר אשר שאל בשנה זו שאין אתרוג רק בעיר ב"פ אם מחויבים כל ישראל שבעיירות אחרות לילך בערב החג ולחוג שם יום ראשון כדי לקיים מצות ארבעה מינים... הנה לברר הדבר כ"צ אין בידי מחמת פיזור נפשי ל"ע וחוסר ספרים, אך אכתוב מה שנלע"ד לפום ריהטא בדרך הערה בעלמא וכת"ר יכריע לעצמו.

(א) הנה בעיקר הספק כבר העיר החיי אדם (בכלל ס"ח סי' י"ט) והניח בצ"ע וז"ל ואם צריך לעקור מביתו לילך לעיר אחרת לקיים מצוה צ"ע ובנשמת אדם שם מבאר צדדי הספק א] משום דעיי"ז מבטל שמחת יו"ט ב] דהא קודם יו"ט לא חל עליו המצוה כלל וביו"ט אי אפשר לילך חוץ לתחום... אכן כמדומה לי דאשתמיט לי' להחיי אדם באותו שעה מ"ש המג"א (בסי' י"ג סק"ח) אחרי שהביא שם דברי המרדכי דבשבת שאינו יכול לעשות ציצית אינו עובר בעשה אם לובש טלית בלי ציצית משום דלא אמרה תורה לא תלבש בגד בלי ציצית אלא מ"ע להטיל בבגדו וכיון שאינו יכול להטיל בו ציצית בשבת אינו עובר עליו דהוי לי' אנוס וכתב המג"א וז"ל ונ"ל דבחול אם אין ציצית נמצאים 'בעיר' דינו כמו בשבת עכ"ל אלמא דא"צ לילך לעיר אחרת כדי לקיים מ"ע של עשיית ציצית בבגדו אלא לובש בלא ציצית אע"פ שאם לובש בגד בד' כנפות המצוה להטיל בו ציצית הוא חיובית כמו שופר ולולב ע"כ דא"צ לילך לעיר אחרת לקיים מצוה אפילו במטי זמני' ואין שום דבר מצוה מתבטל...

(ו) לכן נראה דלא חייבה התורה לאדם בעשיית מצוה אלא ביכול לעשות בלי טרחא יתירה ממה שאותו המצוה צריך לה, אבל אם אי אפשר לו לעשות אלא א"כ יטריח בה יותר ממה שבדרך כלל מצוה זו צריכה לטרחא הוי לי' כאינו יכול לעשותה, ודמי לאונס דרחמנא פטריה..."

ושוב האריך מאד בסוגיא זו והמסתעף (סימנים א-י). ומסיק שם (סי' י אות יב-ג): "איברא אף כי קבענו מסמרות לדעת המג"א דא"צ לילך לעיר אחרת משום מצוה, מ"מ זה רק ממדת הדין אבל מ"מ אכתי לא יצאנו מידי חובה לעשות לפנים משורת

הדין... ועל כן ראוי בנ"ד לכל יר"ש להחמיר על עצמו ולילך לעיר שיש בו אתרוג, לקיים מצוה החביבה הזאת אף שאינו מחויב. אך נראה דזה דוקא בחוה"מ סוכות שכבר הגיע זמן מצות נטילת לולב. אע"פ שבחוה"מ לולב דרבנן, מ"מ גם בשביל מצוה דרבנן יש לו ללכת... אבל לעקור מביתו בערב החג קודם דמטי זמן חיובא כדי להיות בעיר אחרת בחג לקיים מצות לולב נלענ"ד דא"צ להחמיר... דלא כהחיי אדם שנסתפק בזה...".

באם נסכם את העדויות השונות דלעיל אודות אתרוגים בשנת תש"ד, הרי שהגיעו להונגריה קצת מאד אתרוגים, והיו אתרוגים מאיטליה, כשרים אבל לא מהודרים, בערים פעסט, דעברעצין, גרויסווארדיין, ראצפערט ובעקעש-טשאבא. אמנם צריך עיון איך לתווך את כל זה עם העדויות שהעידו במפורש ש"בכל מדינת הגר היו רק שלושה אתרוגים בלבד". ונראה שמה שכתב הרב פארהאנד מנייטרא ש"בכל המדינה לא נמצאו ד' מינים", כוונתו שאין אתרוגים לרוב. ומה שכתב הרב פרענקל ש"היה אתרוג ולולב רק בעיירות גדולות", אולי כוונתו רק לערים הנ"ל.

"ראש ישיבה דק"ק בודאפעסט"

לעיל הוזכר "הרב הגדול וכו' מו"ה חיים אלתר בערקאוויטש [תרס"ז-כ"ח ניסן תש"ה הי"ד] מעיר ווייצען ראש ישיבה דק"ק בודאפעסט" – ראוי להוסיף כמה פרטים עליו:

"בשנים האחרונות לפני השואה" ניהל ישיבה קטנה בווייצען עיר מולדתו, "בסוף שנת תש"ג אסרו השלטונות להחזיק ישיבה בווייצן, ולכן היא הועברה לבודאפשט" (ישיבות הונגריה' ח"א עמ' 224).

עיון בספרו 'חידושי הר"א הכהן' (שנספח לספר 'אור פני יהושע' סוגיות) מגלה פרטים נוספים:

הישיבה התחילה לפעול לא הרבה זמן אחרי חתונתו בשנת תרצ"א (עמ' ג ב'הקדמה' שם). הישיבה נסגרה כתוצאה מהלשנה לשלטונות, "לא נחו ולא שקטו עד שהסיתו בי את האבעהערדע, ועשו לי עגמת נפש, עד שבזמן הע"ל באו מים עד נפש, שהודיעו לי שבזמן ג' ימים יגרשו התלמידים שאין לי רשות לא מהרב ולא מהקהילה ע"ז... נתנו צו שאין מניחים שום בחור ממקום אחר להיות פה", ראה שם (סי' עח) שכותב לרבו הגה"ק מגאלאנטא שעלתה מחשבה לפניו לעבור לניו יארק ולהיות שם מלמד לילדים".

>ראה בעלי זכרון 16 עמ' יא צילום הקדשה מחבירו בישיבת גאלאנטא, הב' חיים יוסף שמחה פולאק מגוטא, "להבחור חתן תמים למעלות... שהי' ראש ישיבתנו הב' חיים אלטר בערקאוויטש... ביום חתונתו וביום שמחת לבו... בשנת ר'ב'צ'ת' לפ"ק פה ק"ק גאלאנטא"<

הרב אברהם לייב שטיינר אשדוד

בית החיים דק"ק טאפאנאר

נכד אחיו של הגה"ק ר' טובי' כ"ץ מגייסינג צוק"ל שבעשרות שנותיו האחרונים היה אב"ד בטאפאנאר (Toponar) מחוז שומוש, אשר אבי מורי הרה"ג מוהר"ר טובי' יואל שטיינער צ"ל מבני ברק עסק הרבה לערוך תולדותיו וחידושי תורתו, והדפיס חלק מהם בספר ממלכת כהנים. אבא מזכה ברא שגם אנו נעסוק קצת בהפצת תורתו, וכן נתתי אל לבי לברר האם קיים ציון קדשו.

הגה"ק לא השאיר אחריו זש"ק, אולם הניח אחריו ברכה חיבורים גדולים בכתב ידו, ונמצאים אתנו עשר כרכים גדולים:

שמונה מהם פירוש על רש"י על תורה נביאים וכתובים, אשר קראם המחבר בשם "מעשה טוביהו". א. בראשית. ב. שמות. ג. ויקרא. ד. במדבר. ה. דברים. ו. נביאים ראשונים. ז. נביאים אחרונים. ח. כתובים.

כך אחד פירוש על ספר תהלים אשר קראו המחבר בשם "חלקה טובה".

כך אחד דרושים על ששת ימי המעשה, שבת, חדשי השנה, מועדים, מאורעות כמו נישואין, ברית מילה, אשר קראו המחבר בשם "שערי טובה".

מהם נדפסו:

א. ספר "חלקה טובה" (מתוך כתב יד הנ"ל) ומעשה טוביהו (מתוך כתב יד הנ"ל) על תהלים יום א' (א-כט), שארוואר תרס"ב שארוואר, ע"י נכד אחיו הגה"ק ר' טובי' כ"ץ פישער אב"ד דשם.

ב. ספר "ממלכת כהנים", אשר בו נלקטו מתוך כתב יד שערי טובה הנ"ל, וכן מכתבי אחד מתלמידיו דברי תורה לפי סדר פרשיות השבוע מועדי השנה מאורעות ועוד, נדפסו יחד עם חידושי אביו הגה"ק ר' לאזי כ"ץ ריש מתיבתא בק"ק גאטיין, ועוד. בני ברק תשנ"ד, ע"י נכד הגה"ק אב"ד שארוואר, אאמו"ר הגאון ר' טובי' יואל שטיינער צ"ל.

ג. קונטרסים לדוגמא מתוך כתב יד מעשה טוביהו הנ"ל: א. מגלת שיר השירים, ב. מגלת רות, ג. מגלת איכה, ד. מגלת קהלת, ה. מגלת אסתר, ו. תהלים קי"ט - אשדוד תשע"ג-ע"ד אשדוד ע"י הר"ר מנחם שטיינער נ"י נכד אאמו"ר הר"ר טוביה יואל שטיינער צ"ל.

הגה"ק רבי טובי' כ"ץ נפטר בשנת תר"ט, ומסתבר שנקבר בעיר כהונתו טאפאנאר. לשם כך פניתי לחברת "אבותינו", אשר הם עוסקים בענין זה, ואחרי בירורים הודיענו שאכן הבית החיים דק"ק טאפאנאר קיים, אולם כולו מלא קוצים ואילנות

עד שאי אפשר להכנס לשם. ואירגנתי ע"י משפחתנו תשלום ראשוני לנקות שם קצת, הם שלחו לשם את נציגם מבודאפעסט ה"ה ר' שמואל סאבוי, ששכר פועלים לנקות את המקום, וצילם את כל המצבות הקיימות.

לפי התמונות שלפנינו לא מצאנו להדיא הציון של הגה"ק ר' טובי, אולם מצאנו מצבה אחת היותר מכובדת מכל המצבות שבבית החיים שנראה כמצבה של אדם חשוב ונכבד, ולמעלה מצויר ידי כהנים, אולם לפי התמונה שלפנינו אי אפשר לקרוא כלל מה שכתוב על המציבה, אך יש לשער שזהו המצבה של ר' טובי זצ"ל, (לר' שמואל סאבוי ברור שעל מצבה זו לא נכתבו מעולם מילים בקדמת המצבה, אלא היה מוכנס לשם טבלה שעל זה היה רשום המילים וטבלה זאת איננה). וראה עוד להלן.

מעיון בצילומי המצבות שקיבלנו מתברר שקיימים גם עד היום מצבותיהם של שני רבנים שביהנו בטאפאנאר, תיאור על הקהלה ורבניה, ראה עלי זכרון 24 עמ' ע-עב, הראשון הידוע לנו שביהן שם הוא חותנו של רבי טובי כ"ץ, ה"ה רבי יוסף יחיאל צבי קליין חותנו של רבי טובי כ"ץ. וזה נוסח מצבתו:

ויוסף / הורד ירידה וג'ם] / עליה לעלות /
למקום הצדיק'ים] / הנקראים חיים /
בעלמ' דקשט / בקשוטי דעבדין / טבין ה"ה
ה' המה"ג / התו' מו"ה יחיאל צבי / במ"ו
יהודה ארי' ז"ל / שנפטר ביום ה' ז' / אדר
שני תקר"ן ל' / ת נ צ ב ה.

לידו מנו"כ של האב"ד בטאפאנאר רבי משה מא"ש [מאייזנשטאט?], ועל מצבתו נחרטו השורות הבאות:

פ"נ / מורנו ורבינו מחמד עינינו /
ותפארתינו מ"ו משה מא"ש / פתחו שערים

ויבא צ' שומר אמונים / אי איש חמודות
ודובר משרים / אי מודיע חוקי אל ותור[ת]
בשערים / הוי צדיק נאסף אבדו גיבורים /
אהה כל לב מכיריו [נ]קרע לגזרים / פה יבכו
כי נסתר חכמת חכמים / פה יבכו תלמיד[י]
שותים דבריו בצמאם / מר תיל(ו)ל אשתו
ובניו כי נפקד מרחמם / יזכה לחזות בנועם
אל שוכן מרומים / נפטר ביום ו' עש"ק א'
דר"ח אייר תק"פ ל' / ת נ צ ב ה.

כפי שהתברר בעלי זכרון שם עמ' סט-ע, הרי
הוא היה חותנו של רבי צבי הרש אב"ד
ביטשקע [בנו של רבי משה נחום רוזנבוים
אב"ד וואשאן ואחיו של רבי עמרם חסידא],
אביו של רבי אבא חייא הירש רב"ד סערעד
מח"ס כתבי רבי אח"ה (בהוצאת מכון זכרון).
רא"ח השאיר אחריו צאצאים רבים ומהם

הסתעפו משפחות רבות עד היום, ראה בקונטרס 'לתולדות משפחת רוזנבוים-הירש'
(בהוצאת מכון זכרון). ובעלי זכרון 27 עמ' נד הובא ידיעות על חתנו של רבי צבי
הרש מביטשקע, רבי אברהם ישי האפמאן, שאף מהם הסתעפו משפחות רבות. כך
שהרבה מצאצאי רבי משה מא"ש חיים אתנו
עד היום לאויט"ש.

לפי מה שנראה מתמונות המצבות, הרי
המצבה הבלתי קריאה עם ידי כהן הנ"ל,
הוא סמוך לקברי הרבנים הנ"ל, כך שמסתבר
מאד שהיא אכן מצבת רבי טובי' כ"ץ.

כמו כן מצאנו מצבת אמו של רבי טובי',
הרבנית מרת הינדל אשת הגה"ק ר' אליעזר
לאזי כ"ץ צוק"ל ר"מ ודיין בק"ק גאטיין
(ראה אודותיו בספר ממלכת כהנים), אשר
בנה הגה"ק ר' טובי' כותב עליה (בהספדו
שנדפס בממלכת כהנים) דברים מופלאים
ומופלגים, ונעתיק כאן מעט מזעיר: "שהיתה
מלומדת גדולה... מושלמת בג' עמודים
שהעולם עומד עליהם.. היתה המיוחסת

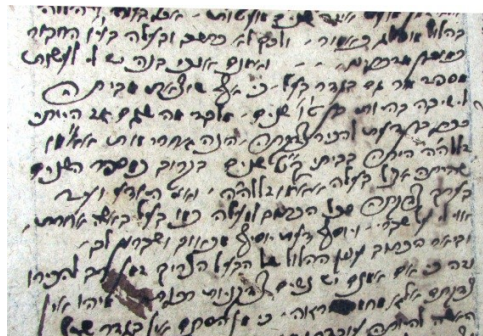

בתכלית כי אביה ואבות אבותיה היו רבנים מגדולי התורה ומקובלים ובעלי מעשה והשאיירו אחריהם ספרים רבים ונכבדים בנגלה ובנסתר.. כי אמנם יש נשים צדקניות רבות מיהו אין צדקתם אלא מחמת יראה כי מן הסתם אין בגדר שכל האשה להיותה עובדת מאהבה כי צריך לזה לימוד רב וציור שכלי חזק מאד, כנודע מדברי הרמב"ם בהלכות יסודי התורה, וזאת הצדקת אמי מורתי הכרתי בה פעמים רבות שהיתה עובדת מאהבה".

וזה נוסח המצבה: פ"נ / האשה ה...ת / היקרה ...ת / והמ... מרת / הינדל אשת הרב / מו... [אליעזר] / לאזי[י] ה"ה / שנו... [ביום] א' ב' / דר"ח טבת תקצ"ג ל' / ושל"ח / ת"נ צ"ב ב'ה'.

מן הענין לציין דבר מעניין שהתברר עתה, והוא מה שנידון בעלי זכרון עלה 15 בדבר תאריך פטירתו של אביו של ר' טובי' הגה"ק ר' אליעזר לאזי כ"ק, ראה שם במאמרו של הרב יעקב בער הכהן פישער (עמוד י) שקובע על פי המאטריקל של ק"ק גאיטיין שתאריך פטירתו הוא ביום כ"א מנחם אב תקס"ד. ועל פי זה הוא מעלה לדיון בדבר מה שהעתיק אאמ"ר בממלכת כהנים מהספד שכתב ר' טובי' על אמו וכותב שם "הנה אחרי מות אאמ"ו זלה"ה היתה בביתי כ"ט שנים בקרוב כמספר השנים שהיתה אצל בעלה אאמ"ו זלה"ה", ולמה שנתברר שפטירת אביו ר' אליעזר לאזי היתה בשנת תקס"ד, הרי היתה אצל בעלה יותר מכ"ט שנה, שהרי ר' טובי' נולד כבר בשנת תקכ"ז כמבואר בשער ספרו מעשה טוביהו. וכתב במאמר הנ"ל שכנראה נפל ט"ס בהעתקה וצריך להגיה היתה בביתי כ"כ שנים וכו' ולא כ"ט, ובאמת שהתה גם בבית בנה יותר מכ"ט שנה, עכ"ד בעל המאמר שם. ולהמתברר על פי המצבה של הרבנית הינדל ע"ה שנפטרה בשנת תקצ"ג הרי אמת נכון הדבר כמו שהעתיק אאמ"ר בממלכת כהנים, ששהתה בביתו אחרי מות בעלה כ"ט שנים שהם משנת תקס"ד עד שנת תקצ"ג. ולאחר הבדיקה בכתב יד של הגה"ק ר' טובי' בספרו שערי טובה (מצורף צילום הכתב יד), רואים להדי' שכותב כ"ט (ולא כ"כ).

ולענין הערתו של הרב כותב המאמר הנ"ל צ"ל שאין כוונתו במדויק כמספר השנים אלא כמעט (וראה בממלכת כהנים שם דלענין הדרוש שלו לא משנה דבר זה, שכתב שם ענין הכתוב "קמו בניה ויאשרוה בעלה ויהללה", וכתב לבאר שהבן אינו יודע כ"כ מעלותיו של אמו שהרי נמצא בבית אמו רק בקטנותו שאין לו שכל כל כך להבין מעלותיה, ואח"כ

כת"י ר"ט כ"ץ – מהספד על אמו

כשגדל קצת הרי הולך לשיבה ללמוד ואח"כ נושא אשה, ונמצא שאין לו הזדמנות כ"כ להכיר בשבחיה של אמו. משא"כ הבעל הוא היודע ומכיר שבחה ומעלותיה, ולזה דוקא "בעלה ויהללה". ועל זה כתב שאצלו זה אינו כן, שהרי שהתה בביתו כ"ט שנים בקרוב כמספר השנים שהיתה אצל בעלה (יש לעיין אם בקרוב קאי אדלעיל) (שהרי לא היו כ"ט שנים שלמות רק מאב ס"ד עד טבת צ"ג) או אדלמטה "קרוב למספר השנים", והכירה בטוב וראוי לו להללה).

יצויין שלרבנית הנ"ל מרת הינדל ישנם צאצאים רבים החיים אתנו לאויש"ט, והידועים לנו הם צאצאי אחי רבי טובי' הנ"ל ה"ה רבי פנחס כ"ץ אב"ד טעליקא בעמח"ס מנחת פיתים (יצא לאור ע"י מכון "זכרון" בני ברק תשנ"ט), ומהם צאצאי נכדו רבי טובי' כ"ץ אב"ד שארוואר (שנקרא ע"ש ר' טובי' הנ"ל) ה"ה משפחות: בינעט, שטיינער, שימעל, שלעזינגער, קוגעל, בלומנטל, ועשרות ענפי משפחות הנ"ל. וכן משפחות: בוכינגער, שטערן, נכדי רבי יהושע זעליג אבי רבי טובי' כ"ץ אב"ד שארוואר (ראה אודותיו עלי זכרון 15 עמ' ג').

מצבה נוספת שמצאנו, אולי היא בתו של הרב הראשון רבי יחיאל צבי, וא"כ אולי זאת זוגתו של רבי טובי'. ניתן היה לפענח מהנוסח רק מלים ספורים: פ"ט / האשה / ... / ת ... / בת הרב ? / אל צבי ז"ל ... כסליו...

ולסיום נעתיק כאן רשימה משאר המצבות שהצלחנו לפענח את שמותיהם ותאריכי פטירתם:

מ"ה אברהם בן כ"ה
יעקב דוד, ד [או: ה]
תמוז תר"י

כ"ה אברהם בן כ"ה יוסף שטערן, אור ליום ב ח אלול
תר"ב

הנעלה ה' איציק במ"ה אפרים חיות... מצד אביו
ממשפחת חיות <פאלאטשעק> ומצד אמו ממשפחת
ראפאפורט, ר"ח שבט תקצ"ה

ר' אליעזר זינגער, בן פ"ח שנה, ד' ניסן תרנ"ה

האשה מ' בילא (או: פילא) בת כ"ה..., יום ה' ט' אלול
תקעא

הנעלה כ' בענדיט ב"ה אשר לעמל, יום ד' י' אד"ב תקפ"א
 מ' ברינדל פריעדלענדער, [פעפי לבית גרינבוים, אשת אדאם פריעדלענדער], י"ב
 אב תרמ"ד, בת 24 <מצבה משותפת עם פייגעלע גרינבוים>
 מרת גיטל חיה אשת מו"ה ליב כ"ק, יום ד' ה' מרחשון תר"ט
 מרת גיטל בת הר"ר יונה שהיתה אשת הר"ר גרשון ב"ה מנחם, ש"ק יום ב' דר"ח
 טבת תקצ"ז

ה' הרש לאק, עש"ק ונקבר יום א' ח' ניסן תקפ"ד
 כ"ה חיים בר"ש? ווייס, ב' כסלו ונקבר ביום ג תרי"א
 התורני המופלג מו"ה יוסף מו"ה יצחק הלוי שטערן, יום ו' ד' כסלו תרל"ב
 ר' יועץ ב"ה יהודא, יום א' י' אב תקפ"ב

ישוע שפיצער, 15 דצמבר 1896 בן 48
 כ"ה ליב גרינבוים, יום ד' ט' טבת תרל"ג
 מ' ליבעלע בת כ"ה לייב, י"ד כסלו תקצ"ו
 כ"ה מאיר יהודה בכ"ה דוד צבי פאלאק, ב' חוה"מ
 פסח תרנ"ה
 כ"ה מנחם ב"כ מאיר, ג' ר"ח ניסן תקפ"ד
 הנדיב הר"ר מרדכי בהר"ר זעליג, יום ה' כ"ח אלול
 תק"ם
 כ"ה מרדכי ליב ב"ה זלמן, ד' אדר תקפ"ג [או:
 תקפ"ו]

מ' מרים בת כ"ה אהרן יהודא, נפטרת בש"ק ...
 ונקבר' ביו' א' ב' ניסן תקפ"ב

מרת מרים חיי גרינבוים, [בלועזית: מארי לבית לעבל אשת שאלאמון גרינבוים], ג'
 דחוה"מ סוכות [י"ט תשרי] תרס"ב
 הח' ר' משה שמואל הכהן [קאהן], בן ע"ט שנה ז' תמוז תרמ"ח
 הר"ר משולם ב"ה משה, יום ג' ב' טבת בלע המות לנצח לפ"ק פה טאפינארע
 נפתלי קלענויא, יום ה' ט"ו שבט תרכ"ו

ה"ה ר' סענדר דוב ב"ר אליעזר, יום ג' ד' תשרי תקע"ב
 מרת פייגעלע גרינבוים, [פאני לבית קרויס, אשת ליפוט גרינבוים], שושן פורים
 תרס"א, בת 88 <מצבה משותפת עם ברינדל פריעדלענדער>

מרת פרומט בת הר"ר יעקב... מרחשון...

מרת רבקה [בלועזית: רוזא] פעפערקורן, בת
מ'ו שנה, ט' אדר תר"ל

מ' ריזל חיי בת כ"ה ישראל, כ' שבט תקצ"ז
[או: תקצג, תקצו]

מרת שינדל אשת כ"ה חיים ווייס, [טערעזיה
ווייס], ה' שבט תרכ"ד

מ' שנדל בת כ' אברהם סג"ל, ש"ק ... יח?
אלול תקנ"ב, <מצבה משותפת עם הר"ר ..לק
בן זליג>

הר"ר ..לק [=פלק?] בן כ' זליג, עש"ק כד
מרחשון תקנ"ג, <מצבת משותפת עם שנדל בת אברהם סג"ל>

גרינבוים אשת איגנאץ, ריכטער טערעז בת 87, 5 יולי 1908, ע"י בניה פאל והענריק
[בלועזית כולו]

... יום ד' ט' אדר תר"ג

כמובן שאם רוצים לשמר המקום נחוץ להשקיע שם יותר, ובוודאי יתגלו במהלך
השיפוץ מצבות נוספות. ומכאן קריאתינו למי שיש לו רגש קודש למצוה רבה זו,
ובפרט למי שאבותיו או אבות אבותיו הם מיוצאי עיר זו, ובפרט צאצאי הרבנים
הקבורים כאן, לפנות אל חברת 'אבותינו' הנ"ל ואשרי הזוכה.

מצבות הרבנים בטאפאנאד

הרב שמחה בונם יוסף סיימון

בני ברק

צאצאי המגיד מפרשבורג רבי שרגא פייש פישמן

כהמשך למאמרי בעלה 26 על רבי פייש פישמן זצ"ל רשמתי במאמר להלן את תולדות צאצאיו. הערות והארות יתקבלו בברכה.

א. בתו מרת יהודית אשת רבי משה שמואל שטערן

נולדה בשנת תר"י בדיאנדיאש. בהגיעה לפרקה נישאה [בשנת תר"ל] להרה"ג ר' משה שמואל שטערן זצ"ל בנו של הג"ר אברהם ליב שטערן אב"ד שאקסעליץ. רבותיו היו הגאונים בעל 'כתב סופר' ובעל 'שבט סופר' ובעל 'גורן דוד', והג"ר נטע וואלף ליבער דיין בפ"ב. אולם לא ארכו להם הימים כי נפטרה בפ"ב ביום א' טבת שנת תרל"א, לאחר לידת בתה היחידה. לאחר פטירתה התחתן בעלה ר' משה שמואל בזיו"ש, ועבר להתגורר בסערענטש. ראה עוד עליו ועל אבותיו בעלי זכרון עלה 5 עמ' י"ב-י"ג.

בתם היחידה יהודית שנקראה ע"ש אמה נישאה בשנת תר"נ בסערענטש להר"ר אהרן זאב היימליך [ליד תרכ"ה ב-Bodva Vendegi בן אברהם ובעטי לבית פאסטערנאק] תלמיד ה'שבט סופר', ונזכר בשו"ת שב"ס חאו"ח סי' עו. התגוררו בסערענטש ולאחמ"כ בשנת תרס"ו היגרו לארה"ב. ר' אהרן זאב נפטר לפני שנת ת"ש. כפי הידוע [מהרישומים בארה"ב] היו להם אחד עשר ילדים.

ב. בתו רויזא

נולדה בדיאנדיאש בשנת תרל"ג, כנראה שנפטרה בילדותה.

ג. בתו מרת הדסה אשת רבי יודא דייטש דיין במישקאלץ

נולדה בדיאנדיאש בשנת תרט"ו, ונישאת בשנת תרמ"א להרה"ג ר' יודא דייטש זצ"ל. הוא נולד בשנת תרי"ז לערך בפרייענקירכען לאביו הדיין הג"ר שלום דייטש [מצאצאי הגאון בעל 'דברי ר' ש'] ולאמו מרת בריינדל. לאחר נישואיהם התגוררו כמה שנים בפרעסבורג, עד שעברו למישקאלץ [כבר בשנת תרמ"ח] שם כיהן כדיין עד לפטירתו בשנת תרנ"ה [5,4,95]. מתקופת כהונתו במישקאלץ הוא נזכר ברשימות נותני מעות קדימה של כמה ספרים [שו"ת מהרא"פ (מונקאטש תרנ"ג) ילקוט הגרשוני ח"ב (פאקש תרנ"ה) צפנת פענח חדש (לעמבערג תר"נ) שו"ת פרשת מרדכי (סיגעט תרמ"ט)]. בשו"ת בית שערים (או"ח סי' רמ"ג) מופנית תשובה אליו בכבוד רב, התשובה פותחת בזה"ל: "שלום וברכה מאלקי המערכה לכבוד ידידי אהובי דיין מצויין בהלכה משנתו סדורה וערוכה חו"ב כמו"ה יודא דייטש נ"י דומ"ץ בק"ק מישקאלץ, הנה ברך לקחת ברכת מז"ט וחלב חיתון ישביענו שובע שמחות..." .

לאחר פטירת בעלה התגוררה הצדקת מרת הדסה בפ"ב ונפטרה שם, ושם מנו"כ. על מצבתה נחרת [הצילום קיבלתי מהרב העורך]: פ"ט / האשה הצדקת / החשובה וצנועה הרבנית / מרת הדסה דייטש ע"ה / אשת הרב הדיין מו"ה יודא זצ"ל / בת הרב הגאון מו"ה פייש / פישמאנן זצ"ל / נ' כ"ח טבת תרצ"ו / ש"א מרים. ילדיהם: יוזפינה, ילדת תרמ"ב. פולעפ [פייש?], יליד תרמ"ד.

ד. בנו הר"ר אברהם פישמן

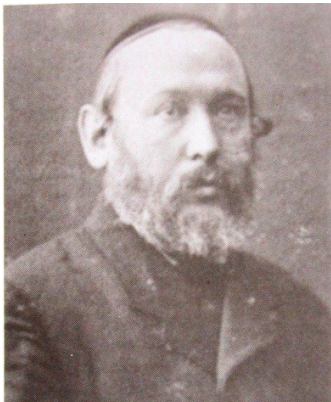
נולד כפי הנראה בסיקסא או בקלויזנבורג, והתגורר בלונדון. לא ידוע לי פרטים אודותיו.

ה. בנו הר"ר נתן דוד פישמן

אף הוא נולד כנראה בסיקסא או בקלויזנבורג, והתגורר באנטוורפן ומנו"כ שם. היה לו בן בשם שרגא פייש. יותר לא ידוע לי אודותיו.

ו. בתו מרת חנה אשת רבי ליב פרידמן רב"ד פרעסבורג

נולדה בסיקסא בשנת תר"כ לערך ונפטרה בפרעסבורג ביום י"ב אדר תרע"ז. נישאה בשנת תרמ"ז להרה"ג הגדול רבי יהודה ליב פרידמן זצ"ל ראב"ד דק"ק פרעסבורג. הוא נולד בשנת תרכ"ג בעיר פרויענקירכען לאביו איש תם וישר ירא אלוקים ר' דוד ז"ל ולאמו מרת רחל ע"ה בת ר' חיים כהן (חותן ר' יהודה ליב דייטש מפ"ק אבי ר' קלמן דייטש מפ"ק – ירושלים, וחותן ר' שמעון יצחק רכניצר מפ"ק). חוטר מגזע אראלים ותרשישים היה, מצאצאי רבי פנחס הלוי הורוויץ בעל ההפלאה, כפי

הרב"ד רבי ליב פרידמן

שחותם א"ע כמה פעמים "נין ונכד לבעל ההפלאה". על יחוסו הרם מעידים גם רבני עיר מולדתו פ"ק במכתב התעודה שהעניקו לו [ראה להלן], וז"ל: "נצר ממטע קדושים, חכמי חרשים, גאונים מפוארים בארץ שוכנים". כך גם מספר הג"ר יצחק וייס זצ"ל בספרו 'אלף כתב' (אות קצ"ז) שלר' ליב היה בירושה את המפה בה כיסה רבינו ההפלאה את המצות בליל הסדר. אופן יחוסו לבעל ההפלאה אינו ברור, בהקדמת ספרו 'שו"ת הריב"ד' כתוב שאמו היתה מגזע ההפלאה, אמנם כנראה שזה טעות. היותר מסתבר שאביו היה בנו של הג"ר

יודא פרידמאן דיין בפ"ק שהיה חתנו של הג"ר **דוד יהושע העשיל הלוי הורוויץ** אב"ד פלאס ופ"ק, נכדו של בעל ההפלאה, ויש לכך סימוכין ברישומי העיר פ"ק שברישום פטירת אביו ר' דוד רשום שם אביו 'ליפוט' [זהה בדרכ"כ ליודא], וכן ברישום נישואיו רשום כשושבינו הג"ר דוד שעפער דיין בפ"ק שהיה חתן הג"ר דוד העשיל הורוויץ [מפי הרב העורך].

כבר בימי נעורו ניכר עליו כי לגדולות נוצר, הוא ניחן בשכל חריף וכספוג תפס הכל. הוא לא בזבז את כשרונותיו והלך ללמוד בישיבתו של הגאון רבי **משה מרדכי פשערהאפער** זצ"ל ששכנה בעיר מגוריו שם עשה חיל בלימודיו וקנה מפי רבו זה תורה וחכמה. כן למד בישיבתו של הג"ר **שלום קוטנא** זצ"ל אב"ד אייזנשטאט. כאשר גדל יותר גלה למקום תורה לישיבת הגאון הגדול רבי **יוסף העניג** אבד"ק נייטרא ממנו למד את דרך הלימוד הישר והאמיתי ורבו זה היה רבו המובהק. לאחר מכן למד אצל הגאון ר' **משה הירש פוקס** זצ"ל בסערעד שם היה מבחירי התלמידים ונודע כמיוחד בחריצותו ובבהירות שכלו הזך. ר' לייב דבק ברבו זה כל ימיו.

כמו"כ למד תקופה מסויימת אצל הגה"ק המפורסם רבי **שמואל עהרנפעלד** זצ"ל בעל 'חתן סופר' וגאב"ד מאטערסדארף, אשר בבואו לישיבתו והתוודע החתנ"ס כי הוא בנו של ר' דוד פרידמאן מפ"ק, שמח עמו כי ר' דוד היה מאוהביו וידידיו והיה מהקונים הגדולים אצלו בהיותו סוחר בפ"ב.

לאחר שכבר מילא את כריסו בש"ס ופוסקים בישיבות אלו, עלה ונתעלה [בשנת תר"מ] לישיבת פרעשבורג, ישיבתו הנודעת של הגאון בעל 'שבט סופר' זצ"ל שם נעשה לתלמיד חביב לרבו הגאון וכן להגאון המפורסם רבי **דוד לאקענבאך** זצ"ל בעל 'ניר לדוד' שהיה הראב"ד.

בשנת תרמ"ז נשא לאשה את מרת חנה בתו של רבי **שרגא פייש פישמאן** זצ"ל מגיד מישרים דפרעשבורג. היה זה כבר לאחר פטירתו לפני שש שנים בשנת תרמ"א. לרגל נישואיו נתעטר בנזר ההוראה ונסמך לכך ע"י רבני עיר מולדתו פ"ק ה"ה רבו האב"ד רבי **משה מרדכי פשרהופר** והדיין רבי **שלום דייטש**. בכתב ההורמנא שהעניקו לו [נדפס בקובץ 'כרם שלמה' שנה י"ז קונטרס ג'] האריכו למענייתם והפליגו בשבחו עד למאוד. בין השאר הם כותבים: "הנה הנ"ל בעודנו נער נטה שכמו לסבול עול התורה והעבודה, וכחשיכה וכאורה התגבר כארי, והתנשא על גפי מרומי הבקיאיות והחריפות, עד שקראו לפניו אברך, כי זכה לירד תהום רבה במעמקי אמרות ה' אמרות טהורות, כאשר בתלמוד ובגמרא המה סדורות, וגם הרבה והגדיל תושיה, וכמו על הימים האני', כן ישוט עם שכלו החד הבהיר כשמש בצהרים על רחוב התלמוד ואסף לימודים רבים אשר לזית חן הם לראשו, כמו עטרת תפארת תמגנו אותו, וכל מי שישתעשע עמו, ימצא וישתומם על רוחב תבונתו..."

גם לאחר נישואיו התמיד בלימודו ואף עשה שימוש חכמים אצל הראב"ד הגאון ר' דוד לאקענבאך זצ"ל. רבני פ"ק התנו את התרתם בהצטרפותם של שני רבנים נוספים, ואכן בשנת תרמ"ט נסמך להוראה משני רבותיו השב"ס והגר"ד ניימאן שאף הם מפליגים בגודל מעלתו.

רבו השבט סופר כותב בין השאר [נדפס בקובץ אוצרות הסופר ו' עמ' כ"א]: "תלמידי הרבני המופלג בתורה ויראה מורג חרוץ ברק השנון מושלם במעלות כש"ת מו"ה ליב פריעדמאן שי' אשר שימש ולמד אצלי בישיבה גדולה לאלוקים כמה שנים ויצק מים על ידינו ועמד בין כותלי בית מדרשנו וגדול שימושו ולימודו והלכות גדולות שנה כאן צפונים טמונים אותו חדשים גם ישנים והרבה מפסקי דינים אשר עלי שולחן ערוך ערוכים לבו כלב הארי להכריע בין השיטות והפוסקים בדעת תורה ודעת נוטה ולא מש מאוהל התורה..."

רבו הג"ר דוד ניימאן כותב [נדפס בקובץ 'כרם שלמה' שם]: "מכירו הייתי לשעבר בלמדו פה בישיבה הרמה, והרבה פעמים השתוממתי על חריצותו וצחות שכלו, ועכשיו ביותר, מאז שבתו פה שנעשה חתנו של הגאון מו"ה פייש פ"מ זצ"ל, ויש לי אתו עמו שעשועים דאורייתא כמעט בכל יום בכמה עניינים, ובכל עת אני מוצא בו טעם זקנים ובינת נבונים, חציו שנונים ובקי בפסקי דינים..."

לאחר מכן בראשית שנת תר"ן שלח לו רבו הג"ר משה הרש פוקס זצ"ל, כתב סמיכה מגראסוורדיין בו הוא כותב עליו בין השאר [ג"ז נדפס שם]: "אהובי תלמידי הרב המופלג בהפלגת חכמים החרף ובקי ברוחו פי שנים, תורה ויראת שמים, כש"ת מו"ה יהודה ליב פריעדמאן נ"י מחובשי ביהמ"ד ר' בעיר מלאה חכמים וסופרים ק"ק פ"ב יע"א, אשר בימי ילדותו למד אצלי, ומילתא דתמיהי מדכיר דכירנא, כי אם רך בשנים היה, כבר גבר ועלה על אחיו בשכלו הצח עד להפליא..."

בשנת תרנ"ה נתמנה לדיין בפרעשבורג וברבות הימים נתפרסם לדיין ובעל הוראה מובהק, ופנו אליו בשאלות מכל רחבי המדינה. בשו"ת 'באר משה' (ח"ח סי' רל"ב) לגאב"ד דערברעצין מעיד: "כ"ק אאמ"ר הגאון ה"ד זצ"ל [רבי אברהם שטערן] אמר עליו שלא הניח כמותו בהוראה וכחו היה רב ועצום בהוראה". כשנחלו רבותיו השב"ס והניר לדוד, היה כל עול הקהילה מוטל על כתפיו והקריב כל כחו לעבודת הקהילה, והי' לו היום למלאכה לצרכי הקהילה להורות וללמד עם הישיבה, והלילה למשמר ללמוד ולהגות את שיעוריו.

בשנת תרס"ח נתמנה לראב"ד פרעשבורג על מקום רבו בעל הניר לדוד, תפקיד זה מילא עד סוף ימיו. יחד עם תפקידו זה היה מוסר שיעורים ביורה דעה בישיבה הרמה דפרעשבורג ובש"ס לפני הת"ח המופלגים דשם, שיעורים מלאים עמקות ובהירות. תלמידו הג"ר אברהם שטערן זצ"ל הי"ד מנייהיזל כותב אודות שיעורים אלו בספרו 'מליצי אש' [ט' שבט] בזה הלשון: "זכה לתלמידים הרבה, וגם אנכי

זכיתי להיות מתלמידיו הזעירים ולהנות מלימודו הישר והזך, ואומר, שאין לספר העונג ונחת רוח שהיו לתלמידיו מלימודו שהיה מתאים יחד עמקות ובקיאות ודרך הפשוט על אופן נפלא". הרה"ג ר' יעקב באנעט זצ"ל שהשתתף בשעורים אלו בנעוריו, סיפר שבעת הלימוד היה קופץ כמו קוועק זילבער [כספית] מרוב חיות ושמחת התורה.

בהקדמת חתנו לשו"ת הריב"ד כותב כי באמת אמרו עליו: מי שלא שמע לדרוש את

רבי ליב פרידמן (משמאל) בחזית השיעור שטובען' (ביהמ"ד של הישיבה) בפרשבורג במעמד קבלת פנים לקיסר פראנץ יוזף בשנת תרס"ט - מימין הדיין רבי ליב רובינשטיין ובמרכז האב"ד בעל ה'דעת סופר'

ר' ליב פרידמאן יור"ד לא שמע לימוד יור"ד ישר ואמיתי מימיו. אודות שיעורי הש"ס הוא כותב: "כעשר שנים לימד שיעור קבוע מדי יום ביומו בחברת ש"ס לפני ת"ח מופלגים דפה וגם הרבה מבחורי חמד דישיבתנו נהרו אליו להנות מזיו חכמתו. כאן הראה את טעמו לשבח בדרך הלימוד דף על דף בעיון היטב ברר ולבן דברי חכז"ל קולע אל השערה ולא החטיא המטרה לפרש כל דבר קטן וגדול. דרך לימודו וכח הסברתו היה מושך את לב שומעיו כ"כ עד שכאז"א חושב לתענוג רוחני לשמוע את שיעוריו".

הוא התחיל את שיעור הגמ' באמצע סדר נזיקין וסיימו, ומסדר קדשים לימד זבחים ומנחות בכורות וחולין ואז עלה לגנזי מרומים.

יחד עם גדלותו היה ענותן מופלג וביטל עצמו כלפי אחרים. גם הג"ר אברהם שטערן זצ"ל מציין זאת בדבריו שהיה עניו גדול ובעל מידות נשגבות. תעיד על כך העובדה שסיפר הג"ר עקיבא סופר זצ"ל גאב"ד פרעשבורג, המובאת בספר 'רבי עקיבא ותורתו'. וכך הוה עובדא: באחד משיעוריו של ה'דעת סופר' בשבתו על כסא ממלכתו בעיר פרעשבורג ישב רבי ליב לימינו. כשעבר הדעת סופר לפלפול מסויים

בסוגיא, החל לפתע רבי לייב לחייך ולקרוץ בעיניו למספר בעלי בתים משתתפי שיעורו הקבוע. בשעת מעשה תמה על כך הגאב"ד והחל לחשוש שמא טעה במהלך הדברים, אולם שתק ולא אמר כלום. לאחר הדרשה שאל אותו לפשר מעשיו, ור' ליב נענה כי בשיעורו שלו אמר אף הוא את אותם הדברים ומה גדלה שמחתו כאשר ראה שזכה לכיון לדעת גדולים. אף הגאב"ד העריצו עד למאוד וכפי שנראה בהסכמתו לספרו 'שו"ת הריב"ד' שמאריך בתאור גדלותו.

יחד עם עסקו בתורה, מצא לעיתים את הזמן לכתוב שירי שבח והודיה להשי"ת על החסדים אשר גמל עמו, וכן שירים לשבת קודש. חלק מהשירים הודפסו בתחילת ספרו 'שו"ת הריב"ד', אך חלק נוסף התפרסם על ידו בקובץ הנודע 'תל תלפיות' [סוף שנת תרע"ו]. השירים מופיעים תחת השם 'שירת יהודה' אך בעילום שם המחבר כשהמ"ל מציין: "אף כי אין דרכנו להביא שירים יצאנו חוץ מגדרנו יען כי מחברם א' מגאוני זמנינו נ"י יושב על הכסא בקהלה ראש לארתודכסי בהמדינה".

כמו"כ היה פעיל גם בעניני הכלל. ראה 'וילקט יוסף' תרע"א (ז' עמ' כ"ח) שם מופיע שמו בין הרבנים המשתתפים באסיפת חברת מחזיקי הדת. כן חתום על גילוי דעת מרבני הגר אודות המציצה (בודאפעסט סיון תר"ס), וכן עם בד"ץ פ"ב בשנת תרס"ז, על קריאה לקנות אתרונים מא"י (וילקט יוסף תרס"ז).

בשנת תרע"ד חלה בחולי כבד והיה מוטל על ערש דוי כמה חודשים בסכנה גדולה, אולם מן השמים ריחמו עליו ומצב בריאותו הוטב. עם כל זאת לא סרה החולשה ממנו והרופאים יעצוהו לפרוק מעליו מעט מהעול אשר היה מוטל עליו אולם הוא לא שת ליבו לדבריהם אלא התגבר כארי לעשות רצון קונו ועבד את בוראו בחיות ובשמחה ללא כל שינוי מימים עברו. לשאלת אוהביו מדוע אינו חס על בריאות גופו ענה כי באם לא ילמוד וילמד למה לו חיים "כי הם חיינו ואורך ימינו ובהם נהגה יומם ולילה".

לאחר פטירת זוגתו בשנת תרע"ז, נשא את זוגתו השנייה מרת גליקל הזכורה לטוב בהקדמת 'שו"ת הריב"ד'. לאחר המלחמה התגוררה בירושלים עם בעלה ר' אלכסנדר.

ביום ט' שבט תרע"ט עלתה נשמתו השמימה בהיותו אך בן חמישים ושש.

על מצבתו נחרת (בסוגריים מרובעות הושלמו המלים שלא ניתן לפענח מצילום המצבה, עפ"י העתק משנת תש"י לערך שנמצא בגנזי מכון 'זכרון'): לבנו [יהמה בשברון] / על כי נשתברו הלווחות והארון / ה"ה משוש לבנו ו[צבי] תפארתנו / ראש בית דין צדק דקהילתנו / [כבוד] מ"ה / ליב פריעדמאנן / זצ"ל / בחצי ימי [חלף] והלך לו ממנו אלקים לקח אתו ואיננו / אבדה נזר הוסרה העטרה [קודר נלך] ונפשינו מרה / שר התורה מנורה הטהורה בעל תריסין בפלפול וגמרא / מלא תורה דעת ותבונה גדול

בתורה וסברא ישרה / אב בחכמה ורך בשנים רב ברכות איש אמונים / בשנת תרמ"א בא צדיק זה לבית מלונינו ויגע בישיבתנו / והיה תלמיד מובהק אהוב וחביב למרנא הגאון האמיתי בעל / שבט סופר זי"ע ולא יסור שבט מידוא לשמוע שיעורין / כסדרן בשקידה וחריצה [יגע] ומצא די מדתו עד אשר עלה / לראש שמחתו להיות חתן של הרב הגדול אשר בו ידובר / נכבדות ולו עשר ידות מר"ה פייש פישמאנן מ"מ בעדתינו / ולא מש מאהל של תורה כחשיכה כאורה עד שנת תרנ"ג / ואז נתקבל לדיין אמת דקהילתנו לדון ולהורות החוקים / והתורות בשנת תר"ס מינהו מרנא הגאון זצ"ל ללמוד עם / בני הישיבה שיעור [טפל] ומי כמותו יורה דעה מורה

/ בשנת תרס"ח עטה תפארת [והוקם על] להיות רב ולראש / המדברים בחברת הש"ס ושם שם חוק ומשפט למד ולימד / שיעורא דיומא ועודנה תכלינה עיננו ולמשמע אוזן דאבה נפשנו / אבל בעונינו למשחית [נהפך] הודינו כי רבינו האהוב נחלה / בחולי אנושה בלי תרופה [וגם בחליו] הקשה דרש את אלקים / כמאז כמקדמת דנא יום יומים בלי עצלתיים עד וירד יודא / מטה מטה וכבר יצאה הגזירה ממרומים יודא יעלה / למעונים [נו]טל הכבוד ונשאר המרה כי ביום ט' שבט תרע"ט / בקשו עליונים נפשו הטהורה [בת עמי] חגרי שק ובית ישראל / [עוררו] זעקת שבר על [גאונך כי ירד

לקבר! מר] בכינו יתומים היינו! / [פה בשלום ינוח עד שהיום יפוח עד אשר יבוא בם הרוח / עד ינוסו הצללים עד רדומים יהיה בטללים! / ש"א רחל תנצבה].

נספד ע"י הדיין דפרעשבורג הג"ר לייב רובינשטיין זצ"ל, כפי שמופיע בספרו 'קול יהודה':

הספד מר שעשיתי על האי גברא רבה ה"ה הרהגה"ג מהר"ל פריעדמאן ז"ל שהיה ראב"ד בקהילתנו ה"א בעש"ק בא ט' שבט תרע"ט יצאה נשמתו בטהרה ונקבר ביום א' י"א שבט וכבוד גדול עשו לו במותו:

אהובי רבותי! על המוטל לפנינו הראב"ד דקהילתנו הרב הגה"ג מהר"ל פ"מ זצ"ל נוכל לקונן כל זאת, הצבי ישראל שהיה עטרת תפארת לא לבד לקהילתנו המפוארה אלא הצבי ישראל שמו הגדול הטוב הלך למרחקים מקצה הארץ ועד קצהו וגם חוץ למדינתנו, על במותיך הגיע לבמות גבוהות רמות ונשגבות רבים, בכל העינים הן מה שנוגע להתמדת והתלהבות לימודו גודל חריפותו ובקיאותו חריצת ומהירת שכלו עד להפליא, וגם חננו ה' בזיכרון טוב עד להפליא והיה ממש כבוד סוד שאינו מאבד טיפה.

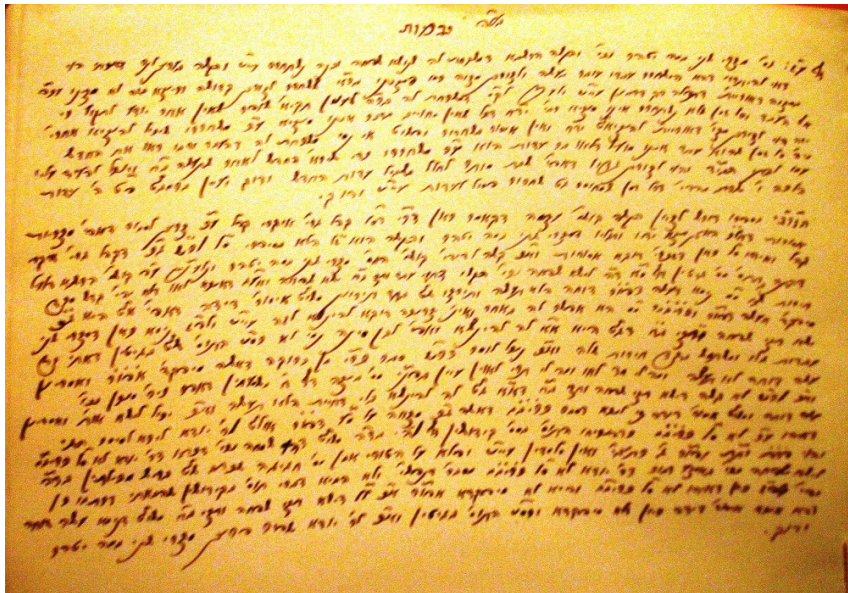
אבל יחיד עשי לך על איש גדול בתורה כזה שהיה תני ומתנה הרביץ תורה וטהרה על פני תבל, העמיד תלמידים למאות, ועי"ז אם גם לא זכה לזרע אנשים רק חתני רבנן יש לו, אבל אמרו חכמז"ל כל הלומד לבן חברו תורה כאילו ילדו והמה בניו אמיתיים, ועתה בעוה"ר נלקח ממנו ופסק אור תורתו להאיר ולהזריח ע"פ תבל חבל על דאבדין ולא משתכחין וי על הא שופרי דשופרי דבלי בארעא.

והנה אהובי רבותי! הראב"ד הההגה"ג המוטל לפנינו ידוע לנו עשרים שנה עבד לעדתו עבודה תמה ושלמה בגוף ונפש, ויכול לומר זה לי עשרים שנה ועבדתך כי אותן עשרים שנה עמד על בוריו, ואח"כ זה ד' שנים נחלה בעוה"ר, ובכ"ז לא עזב את משמרתו משמרת הקודש בשום פנים ואופן, כפורק עול הצבור מעליו, אלא מעט מעט, מתחילה פסק מלדרוש ברבים בביהכ"נ, ואח"כ פסק מלפסוק הוראה, והרופאים ציוו עליו שלא ילמוד ברבים מחמת חולשת גופו, אבל לא נתן להם אוזן קשבת, אלא וירא מנוחה כי טוב אין טוב אלא תורה, ולא פסק פומיה מגירסא לגרוס ברבים עם בחורי חמד דישיבתנו הרמה ה"א ועם בני חברת הש"ס דפה, ועוד לפני שמונה ימים שכבר סר צלו מעליו הלך ללמוד ברבים והיה מסיים שם מסכת חולין, והמסכת מסיים בהאי מימרא "אחר ראה לישנא דר' חוצפית המתורגמן חזא דהוי מוטלת באשפה אמר פה שהפיק מרגליות ילחוך עפר, והוא לא ידע למען ייטיב לך בעולם שכולו טוב ולמען יאריכון ימך ביום שכולו ארוך. כן אהובי רבותי אל יקשה בעינינו שהגאון הנ"ל ז"ל לא הגיע לזקנה והאי פה שהפיק מרגליות ילחוך עפר, והתשובה כמו בגמ' הנ"ל למען יאריכון ימך בעולם שכולו ארוך.

חיבוריו וחידושי:

כפי שמוסרים חתניו בהקדמת ספרו 'שו"ת הריב"ד', ותלמידו הג"ר אברהם שטערן זצ"ל בס' 'מליצי אש', הוא הניח אחריו ברכה הרבה כתבים בכמה מקצועות התורה. אמנם מתוך כתביו נדפס רק ספרו 'שו"ת הריב"ד' על אר"ח ויר"ד. הספר נדפס בשנת תרפ"א בפרעסבורג על ידי חתנו הג"ר ישעיה קאליש, בהסכמתו הנלהבת של הגאב"ד רבי עקיבא סופר זצ"ל.

ברשות זקני הרב מאיר פישמן ז"ל היה כת"י שלו ובו קצת חידושים על מסכתות מס' מועד ונשים. החידושים על סדר מועד פורסמו על ידי בקובץ 'מוריה' (אלול תשע"ד). כמ"כ בקובץ 'אוצרות הסופר' (2 עמ' 43) נדפסה תשובה מכתב ידו.

מלבד זה מופיעים חידושים שלו ובשמו בספרים וקבצים שונים. בקובץ וילקוט יוסף: ד' סי' קל"א, תרס"ד סי' קמ"א, תרע"ב סי' ס"ה, תרע"ג סי' רל"ט, תרע"ד סי' לו"ע"ז, תרע"ו סי' נ"ה ס"ד. יענה ברוך: סי' ע"ג. תתן אמת ליעקב: עמ' ו'. שו"ת מהר"י שטייף: עמ' מ"ט, סי' קע"ב. אות ציון (בלום): ערך 'או לחלק'. הלכה למשה: ח"א סי' רמ"ג. שו"ת שיח יצחק: סי' שיצ"ז. שו"ת בית שערים: יר"ד סי' תמ"ט. שו"ת שיבת ציון (בלום): עמ' תע"ו. אלף כתב: אות תקמ"ו תשע"ו. אור שרגא: עמ' ע"ב קע"ו רס"ז. ישמח לב: ביצה ה' ע"ב. חדשים גם ישנים: ברכות י"ז ע"ב. שו"ת לבושי מרדכי: אר"ח סי' ל"ב. חידושי שמואל הרמשי: פר' עקב, כי תבא. שו"ת מי יהודה: סי' ס"ה. תל תלפיות: תרע"ו סי' קל"ט. שלחן הטהור (הולנדר): עמ' ה' ז' ט'. ילקוט הגרשוני (ב"ב תשס"ה): יר"ד סי' קי"ז. נחלת אברהם (גולדשטיין): עמ' ק"ד. קובץ דבר ההתאחדות (דוינסקיא): ט"ו עמ' 55.

כמו"כ בספרי שו"ת מגאוני דורו מופנות תשובות אליו. בשו"ת בית שערים: יר"ד סי' קס"ו רפ"ב רפ"ג רפ"ד ת"ח. שו"ת הלכה למשה: ח"א סי' רמ"ד. שו"ת מילי דאבות: ח"ה סי' ג'. שו"ת קב חיים: סי' ט"ו. שו"ת נחלת עזריאל: סי' ע"ה ע"ז. שו"ת שאלת שלמה (ורטהיימר): סי' ס"ה.

תלמידיו:

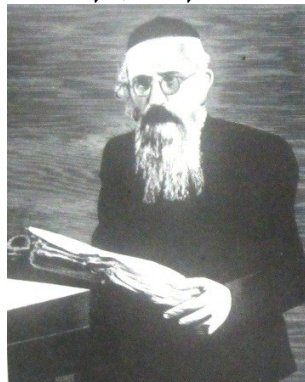
תלמידיו רבים המה מאוד, מאחר וניתן לומר כי כמעט כל מי שלמד בפ"ב למד גם אצלו, וכידוע בישיבת פרעשבורג למדו כמעט כל רבני הונגריה, ברשימה דלהלן נכללו כל אלו אשר ישנו מקור מפורש לעובדת היותם תלמידיו. ואלו הם:

רבי אברהם דוד האפמאנן אב"ד אדא, רבי אברהם צבי גליק מו"ץ ור"מ בצעלדאמאלק, רבי אברהם שטערן דומ"ץ בנייהיזל מח"ס 'מליצי אש' 'גפי אש' ועוד, רבי אהרן פרעסבורגער אב"ד באניהאד מח"ס שו"ת 'פאר אהרן', רבי ברוך קונשטאט ראש ישיבת קול תורה מח"ס שו"ת 'יענה ברוך', רבי יונתן שטייף ראב"ד פעסט מח"ס שו"ת מהר"י שטייף ועוד, רבי יעקב באנעט מח"ס 'תתן אמת ליעקב', רבי יעקב משה דייטש אב"ד סאנטוב, רבי יצחק צבי סופר אב"ד טעמשוואר-פאבריק מח"ס שו"ת 'מספר הסופר', חתנו רבי ישעיה קאליש ראב"ד פרעסבורג, רבי ישראל וועלץ ראב"ד בודאפעסט מח"ס שו"ת 'דברי ישראל' ועוד, רבי מנחם באנעט ממח"ס 'תתן אמת ליעקב', רבי מנחם מענדל לבוב-למברגר אב"ד ט. פולגאר, רבי משה אליעזר ליפמאנן דאנאטה אב"ד עיר-חדש מח"ס 'אהל משה' ו'דבורי אמת', רבי משה אשר עקשטיין אב"ד סערעד, רבי משה יהודה יאקאבאוויטש דיין ור"מ בקעלן מח"ס 'זכרון משה', רבי משה נתן נטע יונגרייז אב"ד זשאדאני, רבי שלום דב פישל אב"ד ווערפעלעט, רבי שמחה אונגאר ר"מ בפרעסבורג.

צאצאיו:

1. בתו מרת בלומא הי"ד, נולדה בשנת תרמ"ח ונישאת בשנת תרס"ז להגאון ר' **ישעיה קאליש** זצ"ל הי"ד. נולד ביום תענית אסתר שנת תרמ"ג לפ"ק לאביו הרה"ג הנגיד מו"ה **גרשון קאליש** ז"ל (וזו' לבית קויפער) תלמיד המהר"ם שיק, ומורה הוראה בק"ק דיאסעג. אביו של ר' גרשון היה רבי **מרדכי קאליש** מיישוב דעאקי שעל יד גאלאנטא (חותנו של הגה"צ ר' פנחס הכהן שטיינער זצ"ל אב"ד איללאק) שהיה חתנו של הצדיק ר' **מאיר שמואל פישאהאף** מעיר חדש מחבר הספרים המאיר ושם משמואל (לא נדפסו מעולם).

בבחרותו למד אצל הגאונים רבי **יצחק שווייגער** בטאפאלטשאן, רבי **ישעיה עהרנפעלד** בשוראני והגאון בעל '**שבט סופר**' בפרסבורג. לאחר מכן גלה למקום תורה לק"ק לבוב שם קנה תורה מפי הגאון המפורסם רבי **יצחק שמעלקיס** זצ"ל בעל 'בית יצחק', במשך כשנתיים.

בימי בחרותו היה פעיל מאוד בועד הבחורים שהוקם ע"י בטאונם של בני הישיבות בהונגריה 'נטעי בחורים', אשר נועד לעורר את תשומת הלב ולדאוג לצרכי בחורי הישיבות אשר מצבם הגשמי בימים ההם היה גרוע, ואף פרסם מאמרים שונים בנושא זה ב'נטעי בחורים'.

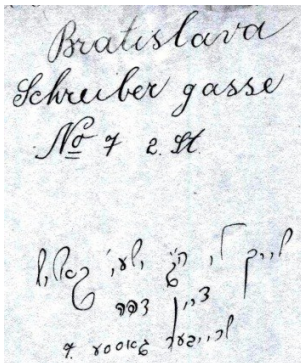
בשנת תרס"ה נסמך להוראה מרביותו הגאון בעל שבט סופר, הג"ר דוד ניימאן ראב"ד פ"ב, והג"ר ישעיה עהרנפעלד משוראני, וכן מהג"ר ישעיה

הדיין רבי ישעי' קאליש

זילבערשטיין אב"ד ווייטצען והגר"צ דושינסקיא אב"ד חוסט.

בשנת תרס"ז לקחו רבי לייב פרידמאן לחתן. מסופר כי כשהציעו לחותנו את השידוך נענה בענוותנותו ותמה: וכי ראוי אני לזכות לחתן בארי שבחבורה שבישיבה הרמה? וכשהציעו את השידוך לרבי ישעיה תמה אף הוא באומרו: האמנם ראוי אני לזכות בבת תלמיד חכם שכזה? משהובאו הדברים על שולחנו של רבם בעל 'שבט סופר' שהכיר בגדולת שניהם, נענה ואמר: אכן ענבי הגפן בענבי הגפן דבר נאה ומתקבל, וכך קם השידוך והיה.

בהיותו כבן שלוששים שנה (בשנת תרע"ג לערך) נתמנה לדיין ומר"ץ בק"ק פרעשבורג לצידו של חותנו הגדול, עד אשר ברבות השנים התפרסם כבעל הוראה מובהק, ופנו אליו מכל המדינה בשאלות, כמו"כ התכתב בהלכה עם גאוני דורו בעל 'מעשי למלך' ובעל 'לבושי מרדכי'. במשך טו"ב שנים הרצה שיעורים באו"ח ויר"ד בישיבה הרמה, ובנוסף למד שיעורים כסדרן בסדר נשים עם בע"ב

ת"ח מופלגים בחברת ש"ס דפרעסבורג. בשנת תש"א לאחר פטירתו של הראב"ד רבי דוד וועסעלי זצ"ל, נתמנה לשבת על כסא הראב"ד, הכסא שישבו עליו גדולי עולם וביניהם גם חותנו. אך בעוה"ר לא ארכו לו הימים בכהונה זאת, כי בשנת תש"ה במוצאי יום הכיפורים לאחר תפילת נעילה, באו הרשעים ימ"ש ולקחו אותו ואת משפחתו לאושוויץ, ובי"ח תשרי עלתה נשמתו השמימה על קדושת השם, ה' יקום דמו.

חידושים ממנו נדפסו בקובץ 'תל תלפיות' (תרע"ו

סי' ע"ז ק"ג, תרע"ח סי' א' ועוד). חידוש בשמו מובא בקונטרס 'נר תמיד' שבתוך סי' ח' מהר"י קערט' (עמ' קמ"ב). תשובות ממנו: בשו"ת 'באר מרדכי' (פארהאנד), סי' כתובה כהלכתה' (עמ' קס"ט), קובץ 'אוצרות הסופר' (ט"ז), שו"ת 'משנה שכיר' (יר"ד סי' ו'). תשובות אליו: שו"ת 'משנה שכיר' (חו"מ סי' כ"ד), שו"ת מהר"ש ענגיל (ח"ז סי' קל"ח), תשובת הג"ר חיים יצחק ירוחם בקובץ 'המעייין' (קונטרס ח' עמ' ח').

צאצאיהם: ר' דוד שרגא ז"ל, זו' מרת בילא הי"ד בת הג"ר שמעון לעבאוויטש אב"ד יאקא. ר' יהושע ז"ל (נלב"ע כ"א כסלו תש"נ ומנו"כ במנצ'סטר). ר' גרשון יהודה ז"ל, הוציא לאור בשנת תנש"א את הספר 'שו"ת הריב"ד' במהדורת צילום. מרת רחל אשת ר' שלמה זלמן שינברגר ז"ל משיכון ה' בבני ברק [נלב"ע י"א ניסן תשכ"ז], (ילדיהם: חנה, יודא, יוסף). מרת מרים בילא אשת ר' נפתלי חיים [ב"ר

יעקב שלום] ערנטרוי (יליד סאבאטיצא) ה"ד נעקה"ש עם ילדיהם (יודא, אפרים, גרשון). והבתולה חנה ה"ד, שרה הוניג, קיינדל סיימון.

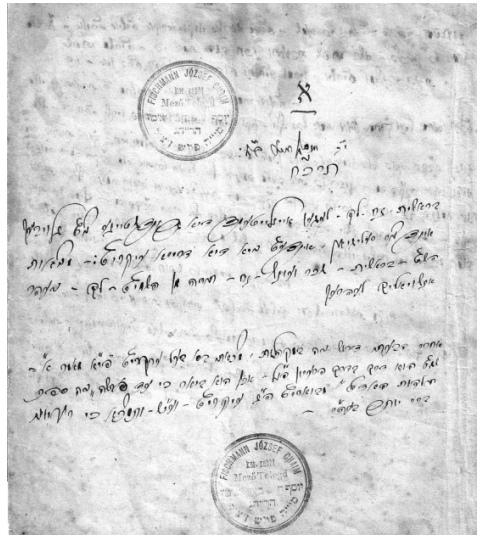
2. בתו מרת אסתר מלכה ה"ד, נולדה בשנת תרנ"ב ונישאה בשנת תרע"ב להרה"ג ר' שלמה באנעט זצ"ל. נולד בשנת תר"נ לערך לאביו הגאון ר' יחזקאל באנעט זצ"ל אבד"ק ס' ווארהאל, בן הג"ר גרשון וואלף ראב"ד אונגוואר (חתן הגאון בעל קיצשו"ע), וחתן הג"ר אברהם יצחק גליק אב"ד טאלטשווא מח"ס 'יד יצחק'. בבחרותו הו"ל את הס' 'שם שלמה' על סוגיות הש"ס מזקנו הגאון בעל קיצשו"ע. התגוררו בפ"ב. צאצאיהם: ר' יחזקאל ה"ד בפ"ב (יליד תרע"ד), הילד יודא ליב, נפטר בילדותו, חנה ה"ד (ילידת תר"פ), הב' שרגא ה"ד (יליד תרפ"א).

ז. בנו אליעזר

נולד בשנת תרכ"ד ונפטר בילדותו.

ח. בנו הגה"צ ר' יוסף חיים פישמן זצ"ל אב"ד מ. טעלעגד.

נולד בפ"ב בשנת תרכ"ו. תלמיד הג"ר יוסף משה אונגאר בפישיטאן, הג"ר משה גרינוואלד בעל ערוה"ב בהומנא, והג"ר משה הרש פוקס אב"ד גרוסורדיין. בשנת תר"נ מצאנו זכרו בפ"ב [בפרנומרנטן לס' 'צפנת פענח חדש'] בין תלמידי הישיבה הרמה דשם (וראה גם בשו"ת בית שערים (י"ד סי' רמ"ג) תשובה המופנית אליו לפרעשבורג). בשנה זו בא בקשרי שידוכין עם זוגתו מרת רחל בת הגאון המפורסם רבי עמרם בלום זצ"ל אב"ד ב. אויפאלו. בשנת תרנ"ג נתמנה לאב"ד מ. טעלעגד הסמוכה לגור"ד, ושמחת ההכתרה נחוגה ביום ל"ג בעומר תרנ"ג בנוכחות רבו הגרמ"ה פוקס. תיאור מפורט על דמותו כתב בנו בהקדמת 'אור שרגא'. אודות מה שמסופר שם על קשריו עם האדמו"ר רבי שלום משאץ זצ"ל, יש להוסיף שבמשך שהותו בטעלעגד שאל האדמו"ר את רבי יוסף חיים מדוע הוא מרבה לבכות בתפילתו, והשיבו כי הוא בוכה בתפילה על 'גוטע דורות'. לאחר המלחמה העולמית כשהזדמן האדמו"ר לירושלים עיה"ק ושמע כי שרד א' מבניו של ר' יוסף חיים [הוא הר"ר מאיר פישמן], חפץ להכירו ולבקרו כדי לראות את פרי תפילתו של אב"ד

חותרת רבי יוסף חיים פישמן על קונטרס כת"י מאבי

טעלעגד, ואכן בא לביתו והביט בו ובמעשיו, כששאלו ר' מאיר איך הוא בעיניו, ענה בחריפות האופיינית לו 'גאנץ פין'.

נלב"ע ביום י"ב שבט תרפ"ו. תשובות אליו: בשו"ת בית שערים לחותנו, בחאר"ח: סי' קצ"ו, ר"ח, ר"ט. בחי"ד: צ"ה, צ"ו, קכ"ה, ר"ב, רמ"ג, רס"ב, ש"מ, שע"ו. וכן בשו"ת 'שיבת ציון' לגיסו הגרב"צ בלום אב"ד סארוואש וב. אויפאלו (סי' רל"ב). הנ"ל אף מביא בשמו ד"ת בספרו הנ"ל (עמ' תל"ג) ובספרו 'אות ציון' (ערך איסור הנאה). חתימה יחידה ממנו נמצאת על קול קורא מרבני טרנסילבניה שנדפס בקובץ 'אוצר החיים' (שנה ב' עמ' פ"ה).

צאצאיו:

1. מרת זלאטא הי"ד אשת הר"ר אלי' [ב"ר יעקב קאפיל] דויטש ז"ל מטויעשט.
2. מרת בלומא ע"ה אשת הר"ר משה הירש ז"ל מטארדא ואח"כ בבאר שבע.
3. הר"ר שרגא פייש פישמן הי"ד, זו' מרת אלישבע ב"ר יוסף דוכס. תלמיד דודו הגרי"צ בלום אב"ד האנשאווטק.

ר' שרגא פייש פישמן

4. הבתולה מרים הי"ד.
5. הר"ר יצחק יעקב פישמן הי"ד, זו' מרת פייגא ב"ר משה חיים נוסענצווייג מסעקעלהיד.
6. הר"ר יחזקאל משה פישמן הי"ד מאנטוורפן, זו' לבית איזראעל.
7. מרת יהודית הי"ד. נישאת בשנת תרצ"ה להרה"ג ר' עמרם ישי מילר זצ"ל הי"ד. נולד בשנת תרס"ו לאביו הגאון המפורסם ר' אשר אנשיל יהודה מיללער אב"ד פעטראשעני מח"ס 'חיי אשר'. תלמיד אביו ולאחר מכן בשיבת פרעשבורג אצל רבי עקיבא סופר זצ"ל, שם הגה בתורה בהתמדה רבה עד שנעשה ת"ח בעל שיעור קומה, וכבר בימי חורפו בשנת תרפ"ז נסמך להוראה מגדולי הרבנים. רבו מעיד על כך במכתב לאביו משנת תרפ"ט [נדפס בקובץ 'כרם שלמה' תשמ"ו קו' ג']: "שבעתי רצון מבניו היקרים והחביבים הני צנתרא דדהבא המתוקים זהב שי' וברוך מבנים אש"ר כי אשרוה"ו בנים בני קל חי". ביום נישואיו הוכתר גם לממלא מקום חותנו ברבנות טעלעגד. החתונה שהתקיימה בטעלעגד הייתה מאורע חשוב בחיי היהדות החרדית בטרנסילבניה דאז. השתתפו בה למעלה מעשרה רבנים מרחבי הונגריה וכן קהל רב מכל אזור גרוסוורדיין שבא ליטול חלק במעמד ההכתרה. בין הרבנים היו הג"ר מנחם פולק אב"ד סערענטש דודו של החתן, וכן הגאונים רבי גרשון שטערן מלודאש ורבי משה נחום בלום מגרוסוורדיין דודיה של הכלה.

בעז"ר

פטרשאעני, בחודש מנחם אב תרצ"ד לפ"ק.

קול ששון

קול חתן

למול טוב

וקול כלה

אקרא למאהבי המה יכבדונו לבוא נא לקחת חבל
בשמתנו הכפולה בחתונת בנו

היה זה חתון הרב החר"ף ובין שושלת בשרים טובות ובר
עמרם ישי ב"ר
מאירק פולאטעלער, בא"ר (הנחילת צ"ו).

צ"ב: המחילת המלח המוחלטת
מרת יחודית
מרת חנה

מ"ד המנוח הרב והנאמן דבריך וזמן יום שישיאן וזוהי שיר אביקיק העל העצא

וכ"כ בהחיון למשרת הרבנות שלו (אינשטאלאציאן)
עשר נחוג בס"ד ביום ד' לט' ואהבך וברכך, כי לחודש
מנחם אב (1. Aug.) בשטר"מ בק"ק מעזאטעלעגד צ"י.

האינשטאלאציאן תה"י בשעה 2 אחר הצהרים.
החופה תה"י בשעה 4 אחר הצהרים.
והמשתה בשעה 8 לעת ערב.

שרגא פייש פישמאנן
בלאספירר הנח"צ מוהר"ר ז"ל.
העוסק סניף המלח.

Telegramm-Adresse: Primrabin Müller, Tileagd.

Fortuna Betless

הרב מלודאש שהיה נואם בחסד
עליון התכבד לישא את דבריו
שלוש פעמים במשך סעודת
הנישואין.

רבנות טעלעגד כללה גם את
הכפרים בארוד טאטרוש
ופיקלוד שהתאחדו וקיבלו את
מרותו של הרב היושב בטעלעגד,
כל אלו היו סמוכים ונראים לעיר
הגדולה גרוסוורדין עיר המחוז.
עם עלותו על כס הרבנות יצר
קשר עם הבעלי בתים הכפריים
שבכפרו והיה להם למורה דרך
ויועץ. בהיותו נעים הליכות
ומעורב בדעת עם הבריות,
התחבב על התושבים מאוד.
בנוסף לידיעותיו המורחבות
בחלקי התורה ויראתו שקדמה
לחכמתו, היה גם נואם מחונן
ובעל חוש הומור, בכך כבש את
לב הציבור ששמע את דרשותיו.

מעשה מעניין אירע ביהודי אחד
שהתגורר בין הכפר בארוד לכפר בראדקע שהשתייכו שניהם לרבנות טעלעגד,
שבשבת שובה שירך את רגליו בבון ובגשם עד לכפר בראדקע שם דרש הרב
בשבת זו. שבת קודם לכן דרש הרב בכפר בארוד
והיהודי היה גם שם, אולם כיון שחשב הרב שמן הסתם
לא יבוא האיש גם השבת לדרשה בגשם, על כן חשב
לדרוש את אותה דרשה שדרש שבוע קודם. אולם
כראות הרב שהוא כן הגיע, החל מיד לדרוש דרשה
אחרת אותה לא שמע עדיין היהודי הנ"ל. לאחר הדרשה
ניגש אליו היהודי ואמר לו: רבי, יש לי מעט תרעומת
עליך, כי כיון ששמעתי את הדרשה שבוע שעבר ונהנתי
מאוד על כן שרכתי את רגלי לבוא לשמוע את הדרשה
פעם נוספת, ואילו עתה שמעתי דרשה אחרת לגמרי...

רבי עמרם ישי מילר

בנוסף לתפקידו כרב, ניהל גם ישיבה של כמה בחורים והרביץ תורה ויראה, (בין תלמידיו היו גם אחיו הרב פנחס מילר ז"ל רב בנצרת, ובן דודו הרב ישכר דב בליצער הי"ו). גם עם השלטונות הצליח ליצור קשרים טובים. כשבאו בריונים רומנים לערוך פרעות ביהודי העיירה, ניצל הרב את קשריו וקיבל גיבוי מהצבא המקומי. כשנפטר האדמו"ר בעל 'אהבת ישראל' מויז'ניץ, היה ר' עמרם ישי מהיחידים שזכו להשתתף בטהרתו. אולם הוא עצמו לא זכה לקבר ישראל כי נהרג ע"י הרשעים ימ"ש בשנת תש"ד בעת שנלקח לעבודת פרך בעיר וורשא. זוגתו ושלושת ילדיו: יוסף חיים, רחל, ואל"י גבריאל, נספו באושוויץ, ה' יקום דמם.

מעט מחידושויו הובאו בספרי אביו (לחם אשר, קרבן אשר, חיי אשר, פירורי לחם) בספרי אחיו ותלמידו הרב פנחס מילר רבה של נצרת (עולמו של אבא, אוצר מרגליות), ובקבצים תורניים שיצאו לאור בשנות חייו (דגל התורה, בית ועד לחכמים, הבחור, קבוצי בחורים, אוהל מועד, לקט ששנ"ה, אוצר החיים, שערי אורה). כן בס' 'אור שרגא' (עמ' רפ"ו) נדפסו כמה ד"ת ממנו, וכן בר"ס 'גבעת פנחס' מזקנו אב"ד סערענטש. תולדותיו הרשומים לעיל לקוחים בעיקר מספרי אחיו הרב פנחס מילר 'עולמו של אבא' (עמ' רפ"ו) 'מעשה שהיה' (עמ' 134).

8. מרת פערל הי"ד אשת הר"ר צבי ב"ר גבריאל הכהן שטרנברג הי"ד.

9. זקני הרבני הצדיק מו"ה מאיר פישמן זצ"ל, נולד בשנת תרס"ו ונימול על ברכי זקנו הגה"ק בעל 'בית שערים' זצ"ל שנסתלק בשלהי אותה שנה. גדל התחנך ולמד אצל אביו, עד גיל חמש עשרה אז גלה למקום תורה לישיבת הג"ר מנחם סופר זצ"ל במ. וואשארעהלי. בשנת תרפ"ו עלה ונתעלה לישיבה הרמה בפרסבורג, וקנה תורה מפי רבו המובהק רבי עקיבא סופר זצ"ל. בהגיעו לפרקו נשא את זו' הצוה"ח מרת חנה בת דודו הר"ר שמואל בנימין פישמן ז"ל מפרסבורג. בהיותו בקי במלאכת השחיטה קיבל על כך בשנת תרצ"ג קבלות מרבני פרסבורג המעידים על בקיאותו בהלכות ומומחיותו במלאכה.

רבי מאיר פישמן בצעירותו

ז"ל הראב"ד הג"ר דוד וועסעלי [נדפס גם בספרו 'שמן ורד']:

גם אני לא אמנע טוב מבעלי להעיד על הרבני המו"מ בתו"י מושלם במעלות ובמדות ששנו חכמים וכו' כש"ת מוה"ר מאיר פישמאנן נ"י שעמד אצלי על הנסיון בשחיטת עופות וראיתי שהוא נעלה בדינים סר סכיני לפני ומצאתי בו את

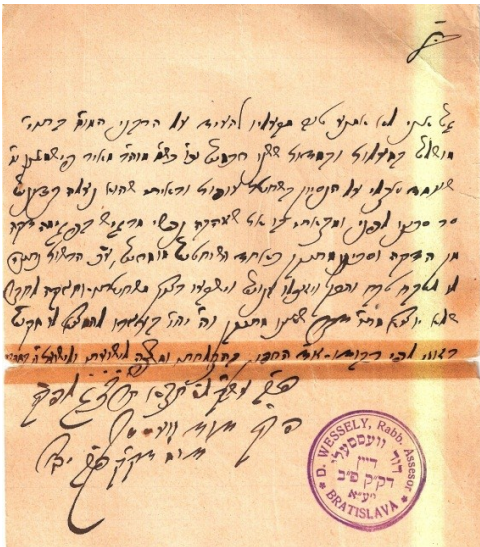
שאהבה נפשי מרגיש בפגימה דקה מן הדקה וסכיניו מתוקן כאחד השוחטים מומחים, ע"כ הרשות נתונה לו לטבח טבח והכן ויאכלו ענוים וישבעו רצון משחיטתו, וחזקה לחבר שלא יוציא מת"י דבר שאינו מתוקן וה' יהיה בעזרו להמציא לו מקום ראוי לפי כבודו. א"ד החפץ בהצלחתו ומצפה לישועתו ולישועת ה' במהרה

פ"ב עש"ק לס' תצא תרצ"ג לפ"ק

הק' דוד וועסעלי
דיין דק"ק פ"ב יע"א

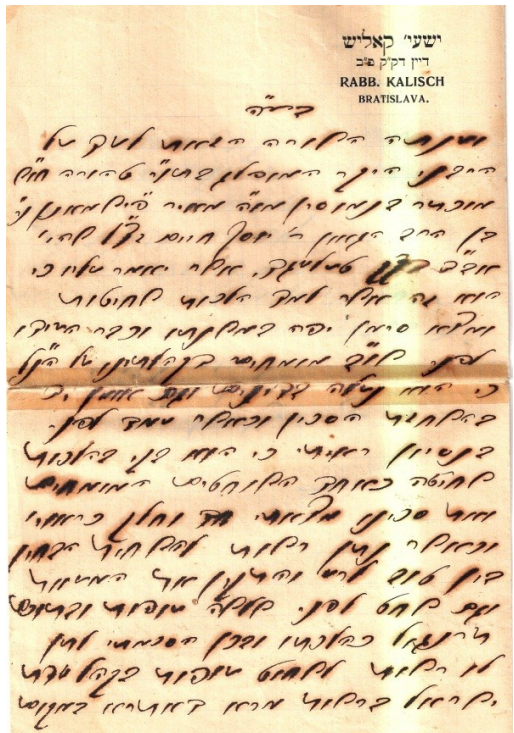
ז"ל הג"ר ישעיה קאליש דיין
בפרעסבורג:

בע"ה

וענתה השורה הזאת לעד על הרבני היקר המופלג בתו"י טהורה חו"ש מוכתר בנמוסין מו"ה

מאיר פישמאנן נ"י בן הרב הגאון ר' יוסף חיים זצ"ל שהיה אב"ד בק"ק טעלעגד, אשר יאמר עליו כי הוא זה אשר למד הלכות שחיטות ומצא סימן יפה במשנתו וכבר העידו לפני שו"ב מומחים בקהילתנו על הנ"ל כי הוא נעלה בדינים וגם אומן יד בהשחזת הסכין וכאשר עמד לפני בנסיון ראיתי כי הוא בקי בהלכות שחיטה כאחד השוחטים המומחים ואת סכיניו מצאתי חד וחלק כראוי וכאשר ניתן רשות להשחית הבחין בין טוב לרע והתקין את המעוות וגם שחט לפני שלשה עופות ובתוכם תרנגול כהלכתו ובכן הסכמתי לתן לו רשות לשחוט עופות בקהל עדת ישראל ברשות מרא דאתרא במקום אשר ישמש שם בקודש ומובטח אני בתומתו ויראתו הקודמת לחכמתו כי ילך בדרך טובים וארחות צדיקים ישמור וזכות אבותיו

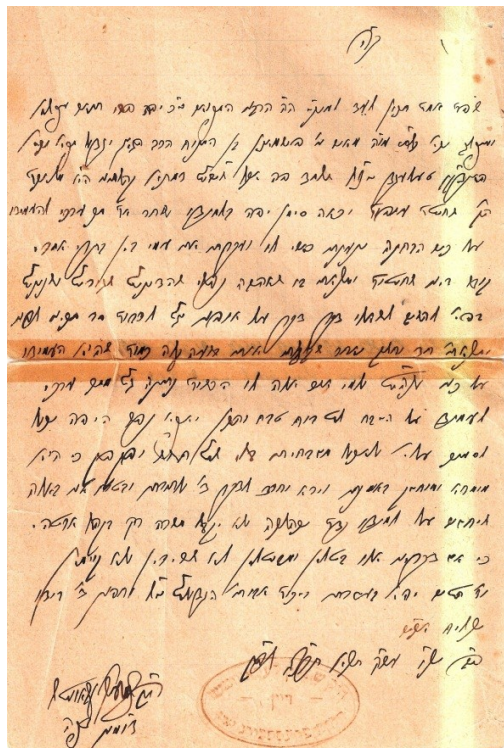
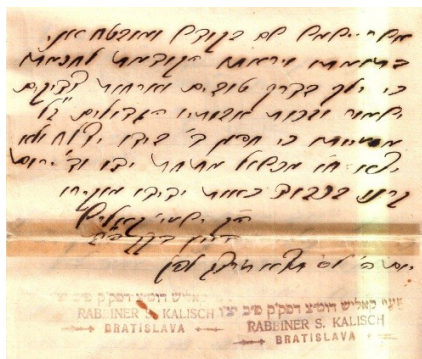
הגדולים ז"ל מסיעתו כי חפץ ה' בידו יצלח ולא יצא ח"ו מכשול מתחת ידו וד' ירים קרנו בכבוד כאות ידידו מוקירו

הק' ישעי' קאליש
דיין בק"ק פ"ב

יום ה' לס' תצא תרצ"ג לפ"ק

וז"ל הג"ר שמעון לעבאוויטש אב"ד יאקא
ורדיין בפ"ב:

שפת אמת תכון לעד למוכ"ז ה"ה הרבני המפואר ז"ר יפה פרי תואר מופלא ומופלג וכו' כש"ת מו"ה מאיר נ"י פישמאנן בן המנוח הרב הגאון וגדול מפו' וכו' האבדק"ק טעלעגד זצ"ל שלמד פה אצל שוב"ם דמתא קהילתנו הי"ו מלאכת הק' שחיטת עופות וראה סימן יפה בלמודו שיחר את מך ערכי להעמידו על כור הבחינה ונענתי ראשי לו ועברתי אתו עמי בין בתרי אמרי קודש דיני שחיטות ומצאתי בו שאהבה נפשי שהדינים שגורים ושנונים בפיו להשיב לשאלו דבר דבר על אופניו גם לרבות סר סכיניו לפני ומצאתיו חד וחלק ואחר שקלקלתי אותו בשעה קלה כמות שהיא

העמידו על כנו עצה"ט למי אשר אלה לו הרשות נתונה גם ממך ערכי לעמוד על הזבח לטבוח טבח והכן ואפי' נפש היפה יכול לסמוך עליו לאכול מזבחתו בלי שום חשש ופקפוק כי הוא מומחה ומוחזק באומנתו וירא וחרד לדבר ד' ולתורתו ובטוח אני באלה שיחזור על למודו כדת וכהלכה ולא יקבל משרה רק בקהל ארטה. כי אז דברינו אלו בטלין ומבוטלין לא שרירין ולא קיימין. וד' הטוב יהיה בעזרתו בזכות אבותיו הקדושים ז"ל וחפץ ד' בידו יצלח אכ"ר.

פ"ב יצ"ו עש"ק תצא תרצ"ג לפ"ק

הק' שמעון לעבאוויטש דומ"ץ דפה
את דבריהם חיזק גם הגאב"ד רבי
עקיבא סופר בזה"ל:

ב"ה

גם אני אבא בזה למלאות אחרי דברי
הה"ג דייני קרתא וכו' שתלמידי רב

חביבי הרבני הוטיק מלא עתיק יראת ד' אוצרו הטוב מוכתר במדות תרומות כ"ש מו"ה מאיר פישמאנן נ"י אשר הי' חד מתלמידינו המופלגים והחביבים שלמד בשקידה רבה בין כותלי בית מדרשנו סר סכיננו לפנינו ומצאתי' חד וחלק וראוי' לברך על הזבח לשחוט עופות ובטוחני בתמימתו וביראתו שלא יצא ח"ו תקלה מתחת ידו וד' יהיה בעזרו קרנו תרום בכבוד ובדין הוא שיטול שכרו למצא מקום פרנסה כראוי' בזכות אבותיו הק' זצ"ל ואכ"ר.

ובעה"ח פה פ"ב ב' חשון תרצ"ו לפ"ק

הק' עקיבא בה"ג מהרשב"ס זצ"ל

אכן זמן מה לאחר נישואיו נתמנה לשו"ב וש"ץ ומלמד ילדי ישראל, בכפר

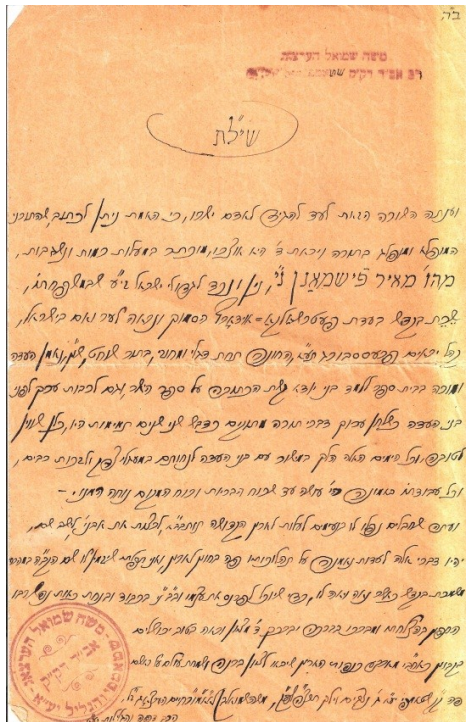
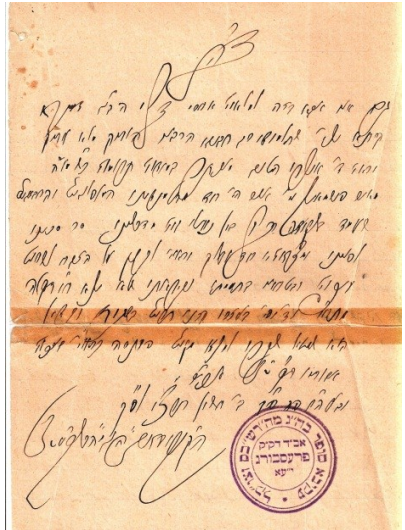
פעטראשאלקא הסמוך לפרעסבורג. אמנם לא ארכו לא שם הימים כי בשנת תרצ"ה איבד את נתינותו מחמת תמורות מדיניות שחלו בארץ מולדתו, וע"כ נבצר ממנו

להמשיך להתגורר במקום. מסיבה זו עלה בשנת תרצ"ו לארץ ישראל עם זוגתו ושתי בנותיו. היתה זו יד ההשגחה שכן עי"ז נותר הוא שריד יחיד מכל משפחתו הענפה שגעקד"ה בימי הזעם. לקראת עלותו לא"י הצטייד בהמלצות חמות מאת הג"ר משה שמואל הרצוג אב"ד שטאמפען ומאת רבו רבי עקיבא סופר זצ"ל.

ז"ל הג"ר משה שמואל הרצוג:

שיל"ת

וענתה השורה הזאת לעד להגיד לאדם ישרו כי האמת ניתן לכתוב שהתורני המופלא ומופלג בתורה ויראת ד' היא אוצרו, מוכתר במעלות רמות ונשגבות, מהו' מאיר פישמאנן נ"י נין ונכד לגדולי ישראל זי"ע שבמשפחתו, שרת בקדש בעדת פעטראשאלקא-אוידארף הסמוך נוראה לעיר ואם בישראל, קהל יריאים

פרעססבורג תע"א, החונה תחת דגלי ומחוזי, בתור שוחט, ש"ץ, נאמן העדה ומורה בבית ספר ללמד בני יודא קשת הכתובה על ספר הישר, וגם לרבות ערך לפני בני העדה כשלחן ערוך דברי תורה מתוקים כדבש שני שנים תמימות היו, כלן שווין לטובה, וכל הימים האלה הלך במישור עם בני העדה לנחותם במעגלי צדק ולזכות רבים, וכל עבודתו באמונה היה עושה עד שרוח הבריות ורוח המקום נוחה הימנו.

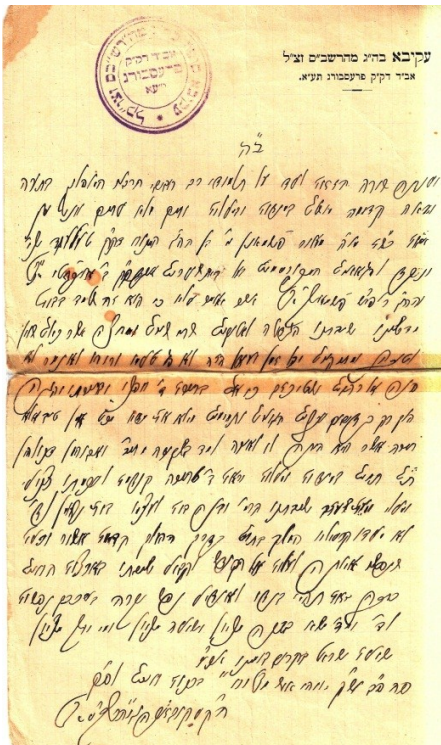
ועתה שחבלים נפלו לו בנעימים לעלות לארץ הקדושה תותבב"א, לרצות את אבני'ה לישוב שם, יהיו דברי אלה לעדות נאמנה על תהלוכותי פה בחוץ לארץ, ואני תפלתי שיזמין לו שם הקב"ה במהרה משמרת הקודש כאשר נאה ויאה לו, כדי שיוכל לפרנס את עצמו וב"ב נ"י בכבוד ובנחת כאות נפש רבו החפץ בהצלחתו ומברכו בברכה יברכך ד' מציון וראה בטוב ירושלים בקבוץ כאחב"י מארבע כנפות הארץ שיבאו לציון ברנה ושמחת עולם על ראשם.

פה ק"ק שטאמפי יע"א ג' נצבים וילך תרצ"ה לפ"ק

משה שמואל בן לא"א מו"ר חיים הערצאג ז"ל.

וז"ל הג"ר עקיבא סופר:

ב"ה וענתה שורה הזאת לעד על תלמידי רב חביבי הרבני המופלג בתורה ויראה קדומה מושלם במדות ובמעלות ותיק מלא עתיק ענף עץ אבות כש"ת מו"ה מאיר פישמאנן נ"י בן הה"ג המנוח דק"ק טעלעגד יצ"ו ונכד להגאונים המפורסמים בעל בית שערם אבדק"ק ב' אויפאלו זצ"ל והה"ג ר' פייש פישמאנן זצ"ל אשר יאמר עליו כי הוא זה שלמד בבית מדרשינו ישיבתנו הגדולה לאלוקים שתי שנים ומחצה אשר כולם שווין לטובה ומתוקנים וכל זמן ועידן הזה לא פג טעמו וריחו לא נמר לא פנה אל רהבים ושטי כזב כי אם בתורת ד' חפצו ובתורתו יגהה הלך רק בדיבוק חברים הגונים ותמימים מילא את ידיו מכ"ט אין טוב אלא תורה אשר היא היתה לו לאורה למד בשקידה יתירה ואבוהון דכולהון תם תמים במדות ומעלות יראת ד' טהורה קודמת לחכמתו צנוע ומעלי ומעת שעזב ישיבתנו הרמה ובנה בית לעצמו בית נאמן לד' לא ימעדו קרסוליו הולך בתום בדרך ההולך קדמת אשור וכעת שנפשו אותה לעלות אל הקודש לקבוע ישיבתו בארצות החיים שורה זאת תהיה

בעדו לאודיע נפש יקרה בערכך נפשות לד' ומד' ישא ברכה מציון וישועה מציון ומי יתן מציון ישועת ישראל בקרוב בימינו אכ"ר.

פה פ"ב לש"ק "ויהי איש מצליח" ברכות חיים לפ"ק

הק' עקיבא בה"גמהרשב"ס זצ"ל

ישיבת ארץ ישראל נקנתה לו ביסורין, עקב המצב הכלכלי הקשה ששרר בימים ההם, נאלץ לעבוד בעבודות מפרכות, סלילת כבישים וכדומה, כדי להמציא טרף לביתו. אך גם בימים אלו היה שקוע בתורה ועבודה. מיד עם גמר עבודתו היה מוסר שיעור בדף היומי לבעלי בתים, ובהיותו בעל הסברה נפלאה, השתתפו רבים בשיעוריו. אף שלא הכין את השיעור היו הדברים קולחים מפיו בבהירות, בהיותו מחונן בכשרונות מיוחדים. כך במשך שישים שנה היה מרביץ תורה ברבים דבר יום ביומו שלא ע"מ לקבל פרס. בבואו ארצה לא היה לו אפי' שולחן להניח עליו את

רבי מאיר פישמן בזקנותו

הגמרא, והיה לומד עם הגמרא בידיו. ראתה אחת השכנות את גודל מסירותו לתורה ומסרה את השולחן בביתה עבורו. סמוך למיתתו ניצב כיסא ועליו ערימת ספרים בהם הגה לפני שינתו, וכן כשהתעורר מיד היה הספר בידו. בכח שקידתו המופלאה זכה לסיים פעמים רבות את הש"ס, השו"ע ונו"כ, רמב"ם ונו"כ, ס' מנחת חינוך, ועוד. בס' מנ"ח היתה לו קביעות מדי מוצש"ק להגות בו בחברותא עם יבלח"א הגה"צ ר' מרדכי אהרן שיינברגר שליט"א. למרות שהספר מנ"ח מלא במראי מקומות, כמעט לא הוצרכו לפתוח ספרים בעת לימודם, לרוב בקיאותם. חיבה מיוחדת היתה

לו לספרי קודש, היה רוכש ספרים רבים, וכן אוסף ספרים ישנים מהגניזות. כך היתה לו ספריה ענקית ובהם גם ספרים נדירים. כמו"כ עמל ויגע להו"ל את תורתם של זקניו, ס' 'אור שרגא' שהו"ל בשנת תשי"ט, וכן מהדורת צילום מהגש"פ 'ערבי פסחים' מזקנו הגאון בעל 'בית שערים'. במשך שישים שנה שימש כבעל תפילה בבית מדרשו של רבו הגאון בעל 'דעת סופר' זצ"ל. תפילתו היתה בדמעות ובכוונה יתירה כעומד לפני המלך. כמו"כ היה בעל קורא וקרא על פי כללי הדקדוק שהיה בקי נפלא בחכמה זו. כל ימיו עבד את בוראו בהצנע לכת, וברח מן הכבוד, שייף עייל ושייף נפיק ולא מחזיק טיבותא לנפשיה. שמר תמיד פיו ולשונו מדיבורים אסורים, ובכלל היה אמן במלאכת השתיקה, והיו דבריו מעטים. בעדינותו ואצילות נפשו, היה אהוב ואוהב את הבריות. חיבה יתירה נודעה לו מגדולי ישראל כפי שנראה בהסכמות לס' 'אור שרגא'. בבואו אל הרב מטשעבין זצ"ל להתברך בברכת

השנים, והיה מזכיר את שמו 'מאיר בן רחל', היה הגאון מטשעבין משיבו: ואני דובעריש בן רחל. זכה לשיבה טובה והיה צלול ובריא כמעט עד יומו האחרון. נלב"ע בן צ"א שנה ביום י"ט חשון תשנ"ח, ומנח"כ בהר תמיר. צאצאיו שנלב"ע: בתו מרת רחל ע"ה אשת שיבלח"א הרה"ח ר' יחיאל יוסף רייך ה"ו מחשובי חסידי ויז'ניץ, נלב"ע ד' אלול תשע"ד. חתנו הרה"ח ר' שמחה נייהויז ז"ל מויליאמסבורג, נלב"ע סיון תשע"ד. בנו הר"ר יוסף חיים ז"ל, ת"ח ויר"ש, מדוכא ביסורין כל ימיו. אצר בזכרונו המופלא מנהגים רבים של ביהכנ"ס שערי שמחה פרשבורג בירושלים עיה"ק, ומנהגים של רבו ה'דעת סופר' זצ"ל, שנרשמו מפיו ונדפסו בקונטרס 'חיי יוסף'. נלב"ע ט' ניסן תשע"ה.

ט. בנו ר' מנחם מענדל פישמן מטשארנא

נולד בשנת תרכ"ז בפ"ב, ונשא בשנת תרנ"ב את זוגתו מרת הענדל (ילידת תרכ"ב לערך) בת הג"ר נתן נטע קאלמאן זצ"ל אב"ד טשארנא, שהיה בן בתו של הגאון רבי שלום חריף אב"ד לאקענבאך. לאחר פטירתה ביום ב' סיון תר"ע, נשא בזו"ש את מרת לאה הי"ד בת הרה"ג ר' יעקב פישער רב דק"ק זאלא סט. מיהאלי. ר' מנחם מענדל נלב"ע י"ג ניסן תרצ"א. צאצאיו: 1. ר' נתן נטע הי"ד חתן ר' שמעון יצחק רכניצר (הנזכר לעיל), נלב"ע י' ניסן תש"ה (בניו: ר' מנחם מענדל, ר' שמעון יצחק. חתניו: ר' יעקב דב שפיגעל ור' בן ציון עלבויגען) 2. ר' שמואל בנימין הי"ד ז' מרת גיטל הי"ד בת דודו ר' מרדכי פישמן. 3. פראדל א"ר נתנאל ב"ר צבי ליברמן הי"ד. 4. בלומא א"ר ישראל ב"ר יעקב שווארץ הי"ד מפרסבורג, יליד סערעדנא. 5. ר' שרגא פייש פישמן ז"ל חתן דודו ר' מרדכי פישמן, התגורר בבני ברק (בניו: ר' מנחם, ר' שלמה, ר' יהודה, ר' יעקב ה"ו, וחתנו ר' שאול פולק).

י. בנו ר' מרדכי פישמן הי"ד מוינה

נולד בפ"ב בשנת תרכ"ט, ונעקד"ה בשנת תש"ד עם זו' ריזל בת ר' שלמה ובתם בלומא. בניהם: שרגא פייש, יוסף ז"ל. חתניו היו ר' שמואל בנימין ור' שרגא פייש בני אחיו ר' מנחם מענדל הנ"ל.

יא. בנו קלמן

נולד בפ"ב בשנת תר"ל ונפטר בילדותו.

יב. בנו ר' שמואל בנימין פישמן

נולד בפ"ב בשנת תרל"ב ונקרא כנראה ע"ש הכתב סופר שנפטר בשנה זו. נשא בשנת תרנ"ו את זו' מרת רויזא הי"ד (ילידת תרל"ו לערך) בת הרבני מו"ה יעקב קאפיל ב"ר וואלף כהן (וזוגתו מרת רויזא בת רבי יעקב קאפיל פרנקפורטר מפ"ב) מפרסבורג, זו' מרת ציפורה הי"ד בת ר' אברהם צבי כהן מלאשאנץ זו' לבית געלב [אבי רבי אהרן כהן מפ"ב תלמיד הכת"ס אבי הג"ר יוסף שמחה כהן רב בהמבורג].

רבי שמואל בנימין פישמן

התגוררו בפ"ב והיה שם שר"ב ושר"פ. נלב"ע ביום י"ד אלול תרפ"א (לפי הקדמת 'אור שרגא') או תרפ"ב (לפי מצבתו, אמנם יתכן שהיא מחודשת ואז יתכן טעות). על מצבתו נחרת: אדם נר ה' עבד נאמן לעדתו הרבני / מו"ה שמואל בנימין / פישמאנן ע"ה / בן להרב המגיד הגאון מו"ה / פייש פישמאנן זצ"ל / וחתן הצדיק כהן צדק / מו"ה קאפל קאהן זצ"ל / מכורתו ברית עלי זבח / לו נאה תהלה ושבח / ידיו היו אמונה עד צאתו למעונה / י"נ לדאבון משפחתו ביום י"ד אלול תרפ"ב לפ"ק / ש"א מרים / תנצבה.

זוגתו הצדקת נעקד"ה באושוויץ ביום ב' דסוכות תש"ה.

צאצאיהם: 1. ר' שרגא פייש יהודה פישמן, יליד תרנ"ז. נפטר כ"ג אלול תשל"ה, בתו יטל [גרייטא] אשת ר' דוד פרידמן. 2. הרבני הצדיק מו"ה עזריאל שלמה פישמן זצ"ל, ז' מרת בת שבע בת הר"ר יעקב מאיר בוקסבוים מא"ש. התגוררו בווינה ואח"כ עלו לארץ הקודש. היה ת"ח ומתמיד עצום ויר"ש מרבים. 3. ר' יחזקאל משה הי"ד, ז' מרת רחל הי"ד ב"ר יעקב מאיר בוקסבוים הנ"ל. 4. מרים, ילידת תרס"ב, נולדה משום מה בציפער. נישאה בשנת תרפ"ב לר' חיים [ב"ר דב בער] קליין יליד מונקאטש. נעקד"ה עם צאצאיהם. 5. יהודית, ילידת תרס"ד. 6. בלומא, ילידת תרס"ו. נישאה בשנת תרפ"ח להרבני הצדיק מו"מ בתוי"ש

מו"ה אברהם אביגדור [ב"ר יצחק וזוגתו לבית היינשעל] פרידמן, יליד גאלאנטא תרס"א. ילדיהם: שמואל בנימין, רחל, יעקב, מרים, שרגא פייש, הדסה, שולמית, הי"ד. 7. חנה, ילידת תרס"ח. אשת ר' מאיר פישמן הנ"ל. 8. פוילא [פאולה], ילידת תר"ע. 9. לאה [אשת ר' קלמן יחיאל חיים הכהן הלר ובזו"ש אשת ר' נפתלי הירצקא מארק] ילידת תרע"א. 10. ר' יעקב קאפל, יליד תרע"ה. 11. שרה, ילידת תרע"ז, נישאה בשנת תרח"ץ לשאלאמון באש יליד זאוידאוו בן 25 [בן מנדל וגולדה לבית שטערן].

*

בשולי המאמר:

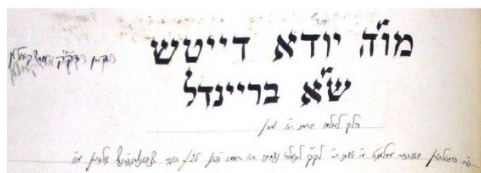
אודות הדיין במישקולץ רבי יהודה דייטש יש להוסיף: נישואיו היו בפרשבורג ביום ח' תמוז תרמ"א, וכפי שרשום במאטריקל פרשבורג: יודא דייטש מועמד לרבנות

יליד פרויענקירכען רווק בן 24 בנם של שאלאמון דויטש דיין בפ"ק ובעטי עם הדסה פישמן רווקה ילידת דיאנדיאש בת 24 בתם של פייש פישמן רב בפרעסבורג ומרים. השושבינים: יואכים פישמן והורי הכלה. המסדר קידושין האב"ד בעל השבט סופר. בפרשבורג נולדו להם:

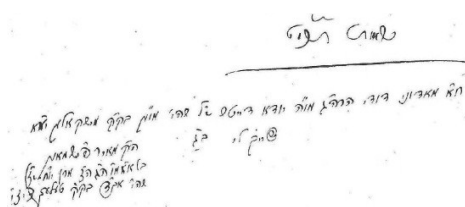
א. פעסיל (יוזפינה) בת יוליוס דויטש והדסה פישמן ביום י"א תמוז תרמ"ב – 'יוזפה' דויטש נפטרה בפרשבורג בילדותה ביום כ"ו שבט תרמ"ה.

ב. שרגא פייש (פילעפ) בן יודא דייטש והדסה פישמן ביום כ"ז תמוז תרמ"ד, המוהל [סבו] שאלאמון דייטש, הסנדק יואל וואלף [ראש הקהל]. – הוא נמנה בין תלמידי ישיבת בעל השבט סופר' בפרשבורג בשנים תרס"ב, תרס"ג.

לאחר פטירתו נרשם שמו ב'ספר החיים' של חברת מחזיקי תורה בפרשבורג בזה"ל: מר"ה יודא דייטש ש"א בריינדל דיין דק"ק מישקאלץ. הלך לעולמו ביום י"א ניסן.

רישום ר"י דייטש ב'ספר החיים' בפ"ב

רישום מר"מ פישמן על כתי" דודו ר"י דייטש

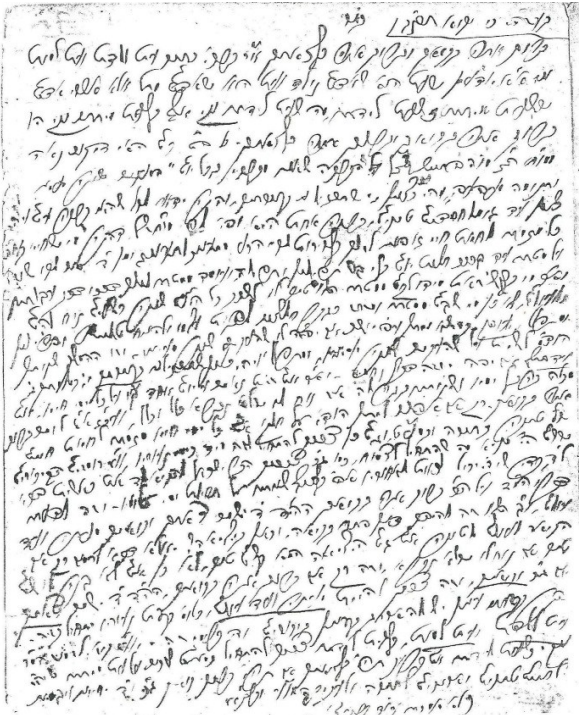
פיר דעמזעלבען וואורדע ערלעגט ע"י אשתו תי' לקרן קיימת לתועלת נשמתו דיא זוממע פאן 25 זאגע...

תח"י בן גיסו, רבי מאיר פישמן מפרשבורג-ירושלים הי' מחברות בכתב יד רבי יהודה דייטש, המכילות דרשותיו לשבתות השנה ומועדים בין השנים תרמ"ו-תרנ"ה. ביניהם "מה שדרשתי במקהלות בביהכנ"ס הישן בר"ה קודם תקיעת שופר" במישקולץ בין השנים תרנ"א-נ"ד. כמו"כ מה ש"אמרתי אור לעש"ק מקץ ר"ח

חנוכה באסיפת וסעודת חברת סנדקאות תרנ"ה שנתייסדה אז בעזה"ל.

אביו הדיין בפרויענקירכען רבי שלום דייטש נפטר שם ביום ג' אלול תרנ"ג. על פטירתו מצאנו במחברת בנו:

"בעזה"י שופטים. בעוה"ר ביום עש"ק ג' אלול תרנ"ב] יום צרה ותוכחה ותאניה לנו כי [הת]בשרנו באותו יום ע"י טעלעגראף בשורה לא טובה שאמור"ר הה"ג הצדיק פתע פתאום בא השודד עליו ועלינו, שנלקח מאתנו עטרת ראשינו בחצי הלילה אור ליום עש"ק, וד' יגדור פרצותינו וירפא את שברנו, ונשמתו תהי' צרורה בצרור החיים להחיותו בתחיית המתים וימליץ טוב בעדינו שנזכה לחיים טובים עם בנינו נ"י לתורה ולתעודה כאות נפשו הרמה זצ"ל וכאות נפשינו אכ"ר. נקבר בש"ט ביום

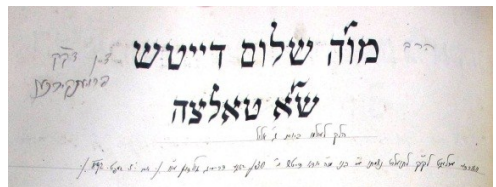

עמוד כת"י מרבי יהודה דייטש, מצטט דב"ת מחמיו רבי פייש פישמן

שם אנו למדים שהוא שימש גם כמוהל. בין השנים תרמ"ט-נ"ב הוא חותם כ"רב ומנהל המאטריקל", כן שימש כ'מסדר קידושין' של הקהלה בשנים הנ"ל (לאחר מינוי האב"ד רבי משה מרדכי פשרהופר לרבנות בסערעד, ועד מינוי רבי משה שמעון הלוי כרבה של פ"ק).

רבי יהודה רשם את אביו ב'ספר החיים' בפרשבורג הנ"ל: הרב מו"ה שלום דייטש ש"א טאלצה דיין דק"ק פרויענקירכען. נלך לעולמו ביום ג' אלול. וואורדע ערלעגט לק"ק לתועלת נשמתו ע"י בנו מו"ה יודא דייטש נ"י 30 זאגע דרייסיג גולדען עו"ה, אם 5 זמפט' 892.

במלאת השנה לפטירת רבי שלום הוקמה המצבה, ובנו רשם במחברתו את דברי ההספד שנשא במעמד זה: "בעזה"י פרשת שופטים ביום ג' אלול תרנ"ג אשר דרשתי ביום יא"צ הקמת מצבה של אאמו"ר הג' צוק"ל בבית החיים פר"ק יע"א ... הקבר איש אלקי' אשר

רישון ר"ש דייטש ב'ספר החיים' בפרשבורג

א' פ' שופטים וכבוד גדול עשו לו בקבורתו כי מקרוב ומרחוק באו יחדיו לגמול חסד לכבודו הרמה וימליץ טוב בעדינו ובעדם ויה"ר בלע המות לנצח אמן."

בדף שלאחר מכן הוא מציין: "בעזה"י תצא. גם היום היריעה ריק מכל מפני היום יום שביעי לאבלות ר"ל וד' יגדור פרוצותינו וינחם אותנו בתוך שאר אבילי ציון וירושלים אמן."

במאטריקל הפטירות של פ"ק נרשם: שאלאמון דייטש יליד פ"ק בן יהודה וטוני נפטר בן 66 מדלקת ריאות ביום 25 אוגוסט 892 ונקבר ביום 27 אוגוסט. [אגב, ממאטריקל הלידות

בא מיהודה, כן ה' שמו של אבי אבא ז"ל, ירא ושלם, אבל לא למד תורה, ואאמ"ר בנו מצד עצמו הכין והרים עצמו ויקיים בעצמו כך דרכו של תורה פת במלח תאכל וחיי צער תחי' ובתורה אתה עמל כל ימיו ובפרט ימי נעוריו היו חיי צער ועכ"ז לא פסק פומי' ... הלך מבאר אל באר לשאוב מים חיים מימה של תורה ויראה אצל רבנים קדושים וגאונים, וזה דרכו דרך הקודש לא עזב עד יום בא שמשו ר"ל..."

נוסח המצבה פוענח ע"י הרב שלמה וייס עפ"י הצילום שקבלנו מהר"ר חיים אהרן אולמאן ממנצ'סטר:

פ"נ / הרב הצדיק המפורסם לשם ולתהילה סיני, עוקר הרים, עניו / נזר ועטרת ראשו / רועה נאמן לעדתו / מה"ו / שלום בן יהודה

/ דייטש / דיין דק"ק פ"ק / שלום שמת פקודתך שחוח אבליך / לבבך שלם לאלקיד ולבני ביתיך / ולעדתך ש...ת באמרי נועמן / מרורים עבר לבם על אסיפת נהך / בצע שנאת נחשב לזר בעניך / ידך לא אסורות היו למבקשך / הוי ארץ (אדון?) בדורנו עטרתך / וצבי ישראל עתה בעמקך / דובר ... מלחמת עולמים / המנוח... ילים / ת'נ'צ'ב'ה' / נפטר ג' אלול ונקבר ה' אלול תרנ"ב / ש"א טאלצה.

*

ומענין לענין אף הוא בענין קהלת פרויענקירכען, והוא אודות יחוסו של יליד המקום, ה"ה הרב"ד בפרשבורג רבי יהודה ליב פרידמן הנזכר ג"כ במאמר הנ"ל. כבר רמז על כך הכותב רשב"י סיימון בשמי, וארחיב קצת את הדברים.

בראש ספרו שו"ת הריב"ד כותבים חתני המחבר: "בשנת תרכ"ג לפ"ק הביט אור השמש בעיר פרויענקירכען, אביו איש תם וישר ירא אלקים כ"ה דוד [פרידמן] ע"ה ואמו אשת חיל ויראת ד' מגזע בעל הפלאה רחל ע"ה גדלם בנם היחיד על ברכי התורה והיראה". מדברים אלו ברור שכותבי ההקדמה ידעו שאמו (ולא אביו) מגזע ההפלא"ה.

בפרויענקירכען כיהן כרב בן בנו של ההפלא"ה, ה"ה רבי דוד יהושע הלוי הורוויץ, עד להסתלקותו שם ביום ב' כסלו תקפ"ה. רושמי הקורות מציינים ששנים מחתניו כיהנו במקום כדיינים, רבי דוד שעפער [שעלה לאחר מכן לירושלים] ורבי יהודה

Verzeichniss							
sämtlicher in der Israeliten-Gemeinde zu Graudenz des löbl. Wieselburger Comitats vom 1. Jänner bis Ende December des Jahres 1857 vorgefallenen Vermählungen.							
Auftrag Rath- stabe der Ver- mäh- lung.	Monat und Tag der Ver- mäh- lung.	Namen der Vermählten, deren Stand und Geburts-Ort.	Wohnort.	Namen der Eltern der Vermählten.	Namen der Zeugen und deren Stand.	Namen des Verzeichnisses führenden Rathstabs.	Anmerkung.
1857	1. 10.	David Ben Moshe Ben Rosa Ben Rosa Ben Rosa Ben Rosa	David Ben Moshe Ben Rosa Ben Rosa Ben Rosa Ben Rosa	David Ben Moshe Ben Rosa Ben Rosa Ben Rosa Ben Rosa	David Ben Moshe Ben Rosa Ben Rosa Ben Rosa Ben Rosa	David Ben Moshe Ben Rosa Ben Rosa Ben Rosa Ben Rosa	

רישום נישואי ר' דוד פרידמן במאטריקל פ"ק

פרידמן [מבלי למסור פרטים נוספים. שם זוגתו שרה, כפי שעולה מחתימה (בכת"י) של בנו רבי יעקב קאפל פרידמן אב"ד נירעדהאז (יליד פ"ק תקצ"א)]. ההגיון אומר שאמו של רבי יהודה ליב פרידמן שייכת למשפחה זו.

בדקנו בפנקס מאטריקל הנישואין

של פ"ק בו נרשם נישואי רבי דוד פרידמן ביום 5 אפריל 1850: החתן דוד פרידמן עם הכלה ריזי קאהן מסערדאהעל, ההורים דוד שעפער ויואכים קאהן, העדים נאמני קהלת סערדאהעל.

'יואכים' קאהן, הוא רבי חיים כהן מסערדאהעל, וזוגתו מרת מלכה. מצאצאיהם ידוע בת נוספת, מ' רבקה אשת ר' יהודה דייטש (ב"ר קלונימוס ומ' קלערל) שנפטר בפ"ק י' ניסן תרס"ט. הורי ר' קלונימוס קלמן דייטש מפ"ק-ירושלים (חמיו של ר' נפתלי הירצקא גרינצווייג מוואיטצען) ומרת קלערל אשת ר' שמעון יצחק רעכניצר. צאצאיהם משפחת גרינצווייג ורעכניצר, כותבים לאחרונה שזקנים ר' חיים כהן היה חתנו של רבי דוד יהושע הורוויץ, וכך הם נמנים על צאצאי ההפלא"ה.

סיוע לכך ניתן היה לקבל מתוך בירור הנ"ל, שהרי גם אשת רבי דוד פרידמן, מרת רחל, היתה בת ר' חיים כהן, וכאמור בשו"ת הריב"ד שהיא היתה מגזע ההפלא"ה. אלא מה שהטריד אותי מה שבמאטריקל הנישואין הנ"ל נזכר רבי דוד שעפער כאבי החתן רבי דוד פרידמן, ולפי הנ"ל הוא היה דוד הכלה.

גם פניתי בזמנו לידידי הרב דובעריש וועבער בשאלתי מה הוא יודע אודות המשפחה, ולאחר זמן קבלתי מענה כדלהלן:

"בענין יחוסו של הג"ר ליב פרידמאן ששאלת אותי מלפני שנה, זה עתה בעת התעניינותי בפרויענקירכען בנוגע למשפחה אחרת, נתברר לי שיחוסו של הג"ר ליב פרידמאן להגה"ק בעל הפלא"ה, היה דרך אביו, שאביו ר' דוד נפטר בפרויענקירכען בשנת תרנ"ז, והיה בנו של ליפאט זו"מ' ראזאליא לבית הורוויץ. ומש"כ בריש שו"ת הריב"ד, מגזע הפלא"ה עולה על ר' דוד ולא על אשתו מ' רחל. ומעתה נראה כמעט ברור שהג"ר יעקב קאפל פרידמאן מנירעדהאז היה אחיו של ר' דוד, בני ר' ליב דיין בפרויענקירכען חתנו של הג"ר דוד יהושע העשיל האב"ד פרויענקירכען. גם יוצא מרישום נישואי ר' דוד בפ"ק [הנ"ל], שר' דוד שעפער היה מצד החתן אביו חורגו, יתכן מאוד שאחר פטירת ר' ליב בחצי ימיו [שהרי ר' ליב הדיין בפרעשבורג הנולד בשנת תרכ"א נקרא כבר אחריו], נישאה היא לר' דוד שעפער, [או שחתם מאחר שהיה דודו]. עכ"פ מה שכתבו משפחת גרינצווייג רעכניצער להתייחס

להפלא"ה דרך אמו של הג"ר ליב פ"מ אינו נכון. בנוסף, אמו של ר' ליב פ"מ [ה"ה אשת ר' דוד] נפטרה בשנת תר"ס, וברישום פטירתה, מ' ראזאילא בת ר' יאזשעף [או יואכים] קאהן מסעהרדהעל ואשתו מ' מאריא קוטנער". [כעת בסיום עריכת שורות אלו העירני ידידי הנ"ל, שדבריו נתפרסמו בינתיים בהרחבה ב'דער איד' מדור 'קהילות' גליון ט' כסלו תשע"ז עמ' 86].

דברי ידידי הנ"ל שיתכן שאמו של ר' דוד פרידמן נישאה בזיווגה השני לר' דוד שעפער, אכן נכונים, שכן מצאתי במאטריקל הנישואין של פ"ק, שבשנת 836 [תקצ"ו] נישאה שרה הורוויץ לדוד שעפער. וכפי שהבאנו למעלה, הרי זוגתו של רבי ליב פ"מ היתה שרה. עכ"פ ברור שט"ס בהקדמת שו"ת הריב"ד, וצריך לתקן שאביו (ולא אמו) של רבי ליב פ"מ היה מגזע ההפלא"ה.

רבי דוד שעפער עלה כאמור לארה"ק והשתקע בירושלים, בה נפטר ח' אדר תרכ"ג ומנ"כ בהר הזיתים. לא מצאנו בינתיים האם גם זוגתו, זקנתו של רבי ליב פ"מ, קבורה שם. בת אחת של רבי דוד שעפער עלתה עמו לארה"ק ונישאה לרבי אהרן המבורגר בנו של רבי משה נאוואמעסא תלמיד החת"ס. נפטרה בדמי ימיה בת כ"ו שנה ומנ"כ בסמוך לאביה. על מצבתה נחרט: פ"ט האשה / היקרה א"ח המיוחסת / מצד אמה עד ההפלאה / קילא בת הרה"ג דוד / שעפער ז"ל מפ"ק נלב"ע / ביום ב' י"ז מרחשון ש' / תרכו לפ"ק – תנצבה (חלקת מחוקק).

ולסיום נעתיק מפנקסי המאטריקל של קהלת פרשבורג, את הרישומים הבאים בקשר לרבי ליב פרידמן וצאצאיו.

נישואיו: הב' ליפוט פרידמן מועמד לרבנות יליד פרויענקירכען בן דוד פרידמן מפרויענקירכן ורחל קאהן בן 24 נשא ב-6 יוני 887 את הבתולה יוהאנה פישמן ילידת סיקסא בת 30 גרה בפרשבורג בת נאנדור פישמן רב (נפטר) ומארי נעטער. השושבינים: הורי החתן, יוהאן פישמן מזכיר הקהלה במישקולץ. המסדר קידושין: האב"ד בעל השבט סופר.

לידת בנותיו ונישואיהם:

בלומא (ברטה) בת ליפוט פרידמן יליד פרויענקירכען ויוהאנה לבית פישמן ילידת סיקסא, נולדה 28 אפריל 888. - ל' סיון תרס"ז 12 יוני 907, הב' מו"ה ישעיה (ישאיאש) קאליש בן 24 יליד דיאסעג וגר בפרשבורג בן מו"ה גרשון (גרשון) קאליש ונעטי קופער (Kaufer) עם הבתולה בלומא (בערטה) פרידמן בת 19 ילידת פרשבורג בת מו"ה יהודה המכונה ליב (ליפוט) פרידמן ויאנקא פישמן. המסדר קידושין האב"ד רבי עקיבא שרייבר

אסתר מלכה (אסתר) בת ליפוט פרידמן רב ויוהאנה פישמן נולדה 3 נובמבר 891. - י"ט סיון תרע"ב 4 יוני 1912, הב' שלמה (שאלאמון) בנדיקט בן 24 גר בסינערואראל בן יחזקאל בנדיקט נשא את הבתולה אסתר פרידמן בת 21 גרה בפרשבורג בת יהודה (ליפוט) פרידמן. המסדר קידושין אביה.

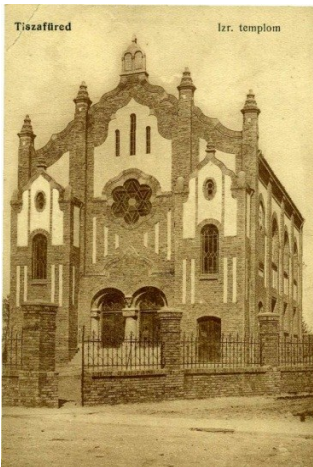
הב' עמרם בנימין וידר
בני ברק

הדיין מפעטראוואסעלא

לתולדות רבי שרגא פייבל גראסמאן וכתביו

דו"ז הגה"ק רבי שרגא פייבל גראסמאן זצ"ל דיין דק"ק פעטראוואסעלא נולד בשנת תרכ"ה לערך כנראה בטיסא-פירעד שבהונגריה לאביו רבי אברהם שמואל גראסמאן ז"ל ולאמו מרת רבקה ע"ה.

בבחרותו למד בישיבה בטיסא-פירעד אצל הגה"ק רבי משה נתן נטע יונגרייז זצ"ל, והיה לתלמידו החביב. בין כת"י חידושו נמצאים הרבה חידו"ת משם רבו שעד היום עדיין בכת"י ולא עלה על מכבש הדפוס.

ביהכנ"ס בטיסא-פירעד

נזכר בין מנדבי 'מעות קדימה' לספר רבו "מנוחת משה" (מונקאטש תרס"ה): "פעטראוואסעלא. הה"ג מוה"ר שרגא גראסמאן נ"י תלמיד מובהק ונאמן להגאון המחבר זצ"ל".

בשנת תרמ"ט לערך נשא את אשתו הרבנית מרת לאה ע"ה, נולדה בשאראש-פאטאק ביום כ"ז מנחם אב שנת תרכ"ד לאביה הגה"ק רבי אדוניהו שמעלצער זצ"ל דיין דק"ק פעטראוואסעלא ובעל "נפש אדוניהו". הרבנית מרת לאה היתה צדקנית מפורסמת, ובכל יום כמה השכם בבוקר להתפלל ולומר תהלים, וביום שבת קודש היתה גומרת כל ספר תהלים מבוקר עד הערב.

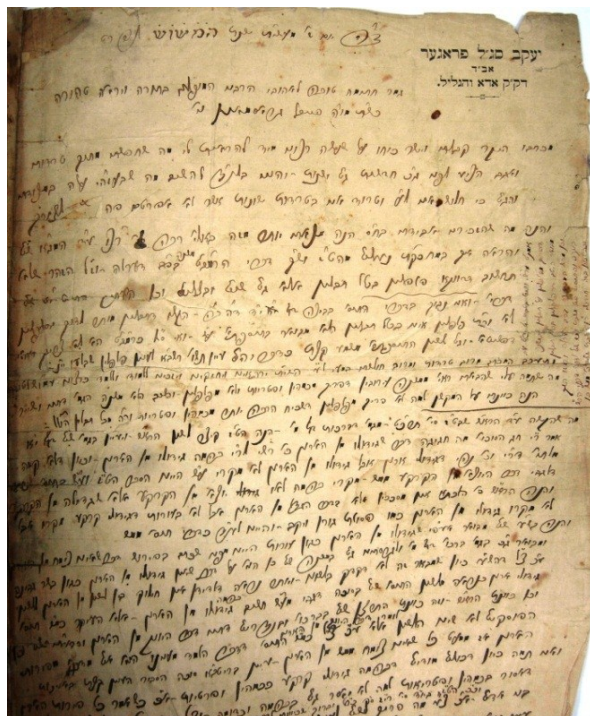
אחרי פטירת חותנו ביום כ"ב כסליו שנת תרנ"ח נתמנה רבי שרגא פייבל למלאות את מקומו בדיינות ומגידות בפעטראוואסעלא. התכתב הרבה בד"ת עם גיסו זקני הגה"ק רבי יהודה הכהן קרויס זצ"ל אבדק"ק לאקענבאך (ישנם תח"י כשלושים תשובות בהלכה ובסוגיות הש"ס מזקיני לגיסו).

פירסם חידושי תורתו בשמעתתא ואגדה בקבצים "תל תלפיות" ו"וילקט יוסף". אחרי פטירתו פורסמו חידו"ת בכתב העת "דבר בעתו" (פאקש תרס"ח-תרע"ד) שי"ל ע"י גיסו זקני הגה"ק רבי יהודה הכהן קרויס זצ"ל אבדק"ק לאקענבאך.

רבי שרגא פייבל התכתב בד"ת עם הרבה רבנים גדולי אותו הדור ומכתבי תשובה אליו פזורים בספריהם:

בשר"ת "בית שערים" להגה"ק רבי עמרם בלום זצ"ל חאו"ח סי' ק"ב, מיום עש"ק במדבר ל"ח לספירה תר"נ: "חוסן ישועות, בחג השבועות, לידידי מור ואהלות וקציעות, הרבני החרוץ ושנון, וריח לו כלבנון, כמו"ה שרגא פייבל גראסמאן נ"י ויהל בק"ק פעטראוועסעל, מכתבו הנעים מן ב' בהר בחוקתי בא אלי בעתו ובזמנו... ובזה הנני חותם בברכת התורה, יעלה ויצלח על דבר אמת, כנפשו ונפש ידידו הדוש"ת". ובחיר"ד סי' רפ"ט: שוכ"ט לידידי הרבני המופלג חו"ש וריח לו כלבנון כמו"ה שרגא פייבל גראסמאן נ"י ויהל בק"ק פעטראוועסעלע יע"א, מכתבו הנעים הגיעני בעתו... ובזה יבא שלום ינוח על ראשו כנפשו ונפש ידידו הדוש"ת".

תשובה בכתי"ה השאלת יעקב אל הדין מפעטראוואסעלע

בספר "שאלת יעקב" להגה"ק רבי יעקב סג"ל פראגער זצ"ל ח"א סי' י"ד: "והראני הרבני מו"ה פייבל ג"מ נ"י מפור"ס...". ובסי' ל"ד אות ה': "ועפ"ז יישבתי מה שהקשה לי הה"ג מו"ה פייבל גראסמאן ע"ה...".

באוסף מכתבים מהגה"ק רבי יעקב סג"ל פראגער זצ"ל בעל "שאלת יעקב" ומרבנים אחרים אליו המונח ב'ארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי' (תיק מס' 62 CD) נמצא מכתב תשובה ממנו לרבי שרגא פייבל גראסמאן, מיום ז' דעס"ת משנת המשר"ש [=תרנ"א]: "גמר חתימה

טובה לאהובי הרבני המופלג בתורה ויראה טהורה כש"ת מו"ה פייבל גראסמאן נ"י, מכתבו היקר קבלתי ויישר כחו על שעשה רצוני מיד להראות לי מה שחפשתי מתוך טרדותי ואגב הציע לפני גם ישנות – והנני בלנ"ד להשיב מה שבעה"י עלה במצודתי והגם כי חלוש אני ל"ע וטרוד אני בטרדות שונות אשר לא אפרטם פה ... והנה מה שהזכירני אבידתו בח"ס הנה מצאתי יותר מזה באלי' רבה... ותעכב המכתב מרוב טרדות ומרוב חולשתי במעי ל"ע השי"ת ירפאני ויחזקני ויזכני ללמוד וללמד כרצוני עמו"ש לטובה, מה שתמה עלי שהבאתי ראי' ממשש עירובין...

הקשה ידידי הב' משה ליטש... וד' יאיר עינינו בתורתו ויתן חלקנו בתורתו הקדושה תורת אמת אמן ואמן".

בשו"ת "פרי השדה" להגה"ק רבי אליעזר חיים דייטש זצ"ל ח"א סי' ע"ו, מער"ח סיון תרנ"ט, כותב בתו"ד: "הנה כבר נשאלתי בזה מכבוד הה"ג החו"ב מו"ה שרגא פייבול גראסמאנן נ"י דומ"ץ דק"ק פעטראוואסעללא יצ"ו והשבתי..."

בקובץ "וילקט יוסף" (תרס"ב, סי' נ"ח): ואעתיק פה תירוצ יקר מהגאון ר' משה גינז אבד"ק קערעסטור זצ"ל שכתב שם וז"ל: "כבר נשאלתי ע"ז אשתקד מכבוד ידידי וכו' הרב מו"ה פייביל גראסמאן נ"י דומ"ץ דק"ק פעטראוואסעללא יע"א, והשבתי לו..."

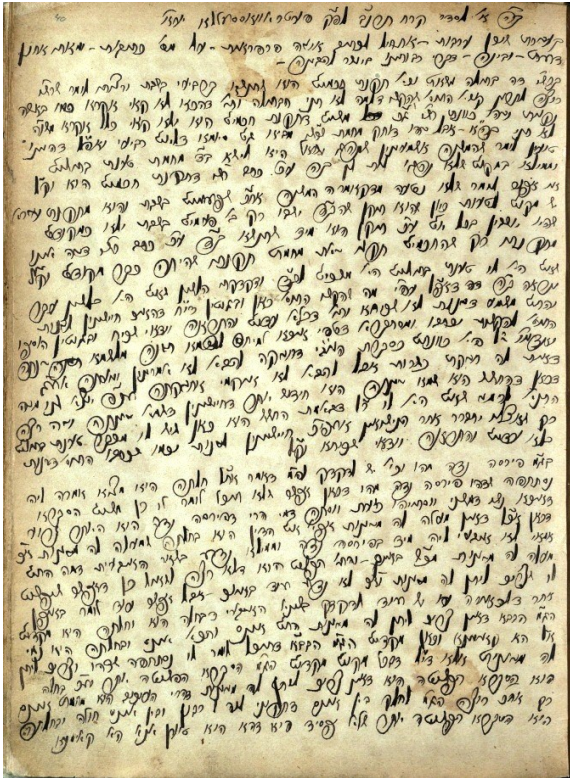
כתביו

שרדו ממנו ג' כרכים חידו"ת מכת"ק:

א) כרך המכיל כ-160 דפים גדולים הנמצא ב"בית הספרים הלאומי" בירושלים (תיק מס' 305 B, בקטלוג הספרייה ייחסו את הכת"י בטעות לחותנו רבי אדוניהו שמעלצער או לגיסו רבי יהודה הכהן קרויס). חלק גדול מהחידושים הם חידושי רבו ששמע ממנו בעת לימודו בטיסא-פירעד, וחלק האחר הם חידושי על התורה, מועדים, סוגיות הש"ס, שו"ע ותשובות בהלכה. התאריכים המופיעים בכת"י הם מהשנים תרמ"ו-תר"ס.

לפנינו העתק פרטים חשובים הנמצאים בכת"י:

בדף 7/א: "מה ששמעתי מאדמ"ו נ"י בשם אביו הגאון הצדיק [בעל 'מנוחת אשר' מטשענגער] ז"ל ליישב הרמב"ם...". בדף 23/א: "נשאלתי מחמי [רבי אדוניהו שמעלצער] נ"י בדברי הרמב"ם בפ"ב מהלכות ברכות ה"א...". עוד שם: "נשאלתי מידידי מו' צבי גר"פ [=גריןפעלד]...". בדף 26/ב: "גיסי הרב [רבי יהודה הכהן קרויס] נ"י כ' לי תי' יפה על מה שהקשתי...". בדף 36/א: "ראיתי בסידור שלי נדפס מהה"ג ר' אלעזר הארויץ בברייטא דפיטום הקטורת...". בדף 41/ב: "ועוררני גיסי הב' חיים [שמעלצער]...". עוד שם: "הרב מאדא [רבי יעקב סג"ל פראגער] נ"י הקשה...". בדף 42/א: העתק תשובה אל גיסי [רבי יהודה הכהן קרויס] נ"י (נמצא תחי' תשובתו של ר"י הכהן קרויס אליו). בדף 43/א: תשובה לגיסי [רבי יהודה הכהן קרויס] נ"י (כנ"ל). בדף 45/ב: "נשאלתי מידידי מו' צבי גר"פ...". בדף 46/א: "ושמעתי בשם הגאון ייטב לב לדקדק על דברי רש"י...". בדף 49/א: "אבל חמי נ"י חילק...". בדף 50/ב: "הרב מאדא נ"י הקשה אותי...". בדף 55/ב: "ושמעתי לדקדק מהרב מאדא נ"י...". בדף 56/א: העתק קצת מן הדברים שהשבתי להרב מאדא נ"י. בדף 56/ב: "וגיסי נ"י שאל אותי...". בדף 61/א: העתק תשובה לגיסי [רבי יהודה הכהן קרויס] נ"י (כנ"ל). בדף 63/ב: "הקשה לי גיסי נ"י מו' יודא [קרויס] נ"י... עוד כ' לי הא שקשה לי כבר...".

בדף 82/ב, בתוך ד"ת על פר' תולדות: "והנה בעווה"ר ראינו בדור הזה מי שבקי רק במקצת חכמות אחרות וזרות אף שאינו יודע מאי דקאמרי רבנן יש להם כל טוב עוה"ז, ומי שמייגע עצמו בתורה יומם ולילה אפי', עכ"ז הוא עני ואביון כידוע והנה שמעתי מחמי ז"ל ששמע מהרב הצדיק מליסקא ז"ל על אחד מאותן הרבנים הפרעדיגער שאמר עליו שדומה לשד - והנה מה היתה כוונתו אין אתי לפרש אבל כיון שיצא מפי אותו צדיק בוודאי אמת הוא..."

בדף 86/א: "שמעתי מכבר מת"ח א' שאמר...". בדף 96/ב: "והרב מאדא נ"י כתב

לי...". בדף 99/ב: "נשאלתי מגיסי הרב [רבי יהודה הכהן קרויס] נ"י...". בדף 100/א: "שמעתי מהרב דאדא נ"י לדקדק בתהלים...". בדף 100/ב: "גיסי נ"י כתב לי שהקשה...". בדף 120/ב: "ועוררני גיסי נ"י...". בדף 122/ב: "לא יראני האדם וחי עלה בדעתי על משכבי ומסופק אני אם ה' בחלומי כי ידוע...". בדף 130/ב: "וב"ה שהנחני בדרך אמת שאחר שאמרתי זאת הראני גיסי שבספר ברוך שאמר מקדמון גאון..."

בדף 133/ב-134/ב: "דרשה מה שאמרתי נגד מה שנפרצה במדינותינו ללמוד לשון האומות וחכמתם... והנה מבואר בתשו' מהר"ם שיק מה שעשו בני עוולה להפוך הקערה בשנת תרכ"ט והעיקר לבנות בית הסעמינאר שמשם תצא הוראה לכל ישראל אשר לא ידעו אפי' צורתא דשמעתא רק שהש"ת שולח מלאכיו צדיקים שבאותו דור ועמדו נגדם וחילקו את בית ישראל לשני כתות ולולי בחסדי ד' שהי' נתבטל כבר לא הי' שריד ופליט לשארית בני מדינותינו - ואח"כ נפרץ הדור יותר שגם מחלק הכשרים נמצאו לומדים שפת ולשון המדינה לדרוש בשפת נכרי' ואומרים שאין שום איסור בדבר והרבה מהם מביאים ראי' מהראשונים כמו

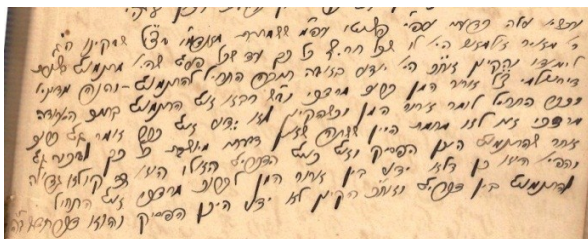
הרמב"ם שהי' בקי בכל החכמות והלשונות - ובאמת אין לנו לדמות להם כי הם ידעו מקודם כל התורה כמבואר בשו"ע לאחר שמילא כרסו בש"ס ופוסקי', והנה הגם שאי אפשר לברר להם עפ"י דין שאסור להם ולדרוש בשפת אונגארן אבל ידענו בבירור שאין בהם אפי' ניצוץ של יראת שמים ומי שבוער בלבו יראת ד' הוא שונא את אלו - ואינו חפץ רק בתורת ד' יומם ולילה... אבל השי"ת שלח צדיקים שבאותו הדור שהם בבחינת משה שכל ת"ח בדורו מכונה בשם משה כידוע, והצילו את ישראל בעזרת השם ופירסמו בכל המדינה שהם כופרים ופושעים... ולאחר זמן וזמנים והנה איש מבני ישראל אפי' מי שנקרא בשם ישראל ארטהדאקסען ג"כ התחילו לעסוק בענינים אלו ויקרב אל אחי את המדינית היינו שפת המדינה לדרוש בשפת המדינה ובאו לפני משה שתלו עצמם ברמב"ם וכדומה מהצדיקים הראשונים..."

בדף 136/ב: "אבל חמי נ"י אמר לי..." בדף 144/א: "מה שאמרתי בסעודה [ברית] כ' אדר אצל גיסי נ"י תרנ"ט". בדף 152/א: "מה שאמרתי על סבר"מ [=סעודת ברית מילה] אצל ר' יוסף אבלעס נ"י". בדף 152/ב: "בליל ד' לסדר ויקהל תרנ"ט חלמתי פי' מ"ש במדרש תנחומא פ' תצוה ולחם מצות בזכות שרה לושי ועשי עוגות והראה לי גיסי נ"י שהוא בלתי הבנה וחלמתי ע"ז שרה הוא מלשון שר שאברהם אבינו מחמת רוב שמחתו באורחים הי' מרנן - והגם שאין חלום בלא דברים בטלים עכ"ז כתבתוהו למזכרת, אולי יש איזה ממש..." בדף 153/א: "בשנת תרנ"ט לערב פסח שאמרתי ב"ה לסיום מס' ביצה" (כנראה היה בכור). בדף 159/ב: "הק' לי ידידי מו' זאב גלויבער נ"י..."

(ב) כך המכיל כ-140 דפים חידו"ת בהלכה וחידושי אגדה. התאריכים המופיעים בכת"י מהשנים תרמ"ט-תרנ"ב (פורסם בקטלוג "יודאיקה ירושלים", חנוכה תשס"ד, עמ' 237-238, פריט מס' 269, הכת"י תואר ע"י עורך ה"עלי זכרון" הג"ר מא"ז קינסטליכער שליט"א יו"ר מכון "זכרון"), כך זה לא היה למראה עיני.

(ג) כך המכיל כ-15 דפים גדולים חידו"ת בהלכה וחידושי אגדה. לא מופיעים תאריכים. הכת"י נמצא בגנזי זקני בעל ה"להורות נתן" צ"ל, (תודתי נתונה לש"ב הרב יחזקאל שמואל גשטטנר שליט"א יו"ר מכון "להורות נתן" שהפנה אותי לכת"י זה).

לפנינו העתק פרטים חשובים הנמצאים בכת"י: בדף 3/א: "להרב מנאמעסטא, ועתה באתי אודות בהכ"נ בק"ק טרסטוני שמעכת"ה הרב דשם ג"כ היות שראיתי שהבימה נבנה כמו בכל הפושעים הנבדלו מעדת ישראל להתדמות בכל מעשיהם לאוה"ע וכו' ואין בהמ"ד בלא חידוש הגם שכבר גבלו הראשונים שצריך להיות דווקא באמצע עלה בדעתי העני' ג"כ שמנהג ישראל זה יש לו שורש מפורש בקרא..." בדף 4/א: "תשובה לגיסי הרב מלאקענבאך נ"י".

בדף 14/ב: "חייב איניש
לבסומי בפורי' עד דלא ידע
בין ארור המן לברוך
מרדכי... עכשיו עלה בדעתי
עפ"י פשוטו עפ"מ ששמעתי
מאדמ"ו [בעל מנוחת משה]
זצ"ל שזקינו הג' ר' מאיר

אלמאש [אב"ד מאטערסדארף] הי' לו שכל חריף כל כך עד שכל פעם שהי' מתנמנם
בשעת לימודו והקיץ אח"כ הי' יודע באיזה תיבה התחיל להתנמנם...".

פטירתו

רבי שרגא פייבל נפטר ביום ד' פר'
משפטים כ"ב שבט תרס"ז ונקבר
למחרתו, ומנו"כ בפעטראוואסעלא.

נוסח מצבתו (מצבה מס' 174), בראש
השורות ר"ת 'שרגא בן אברהם
שמואל':

"פ נ / הרב הדיין המצויין בהלכה
החריף ובקי מו"ה / שרגא / בכ"ה /
אברהם שמואל גראסמאנן / נפטר
כ"ב שבט תרס"ז לפ"ק / ש'רגא שמי'
ועמי' שרי' נהורא / ר"ב אורך וגם
זהרך האיר לנו / ג'דול חכמתך וגם
צדקתם יעמוד לנו / א"רי שבחבורה
שבק לן חיים / ב'תורה ובריאה הי'
רוחו פי שניים / נ'אמן די' לביתו וגם

לעדתו / אב"ל רק מב שנים הי' שמש זריח / ר'ק ימים מועטים אשר בינינו /
המ'ה האירו פנינו ארצינו / שמ"ך הטוב נשאר אצלנו / ואל תמים ירפא שברינו /
תנצבה".

אחרי פטירתו נישאה אשתו לזיוו"ש עם גיסה זקני הגה"ק רבי יהודה הכהן קרויס
זצ"ל אבדק"ק לאקענבאך לאחר שהתאלמן מאשתו אחותה הרבנית מרת עטל ע"ה
בת רבי אדוניהו שמעלצער זצ"ל שנפטרה בשנת תרע"ד.

הרבנית מרת לאה נפטרה ביום ר"ח סיון שנת תרצ"ב, ומנו"כ בלאקענבאך. נוסח
מצבתה, בראש השורות ר"ת 'לאה ז"ל':

"פ"ט / האשה הצנועה והחסודה ... / ... טוב לבה הרבנית / מרת / לאה / בת הרה"צ מו"ה אדוני' שמעלצר ואשתו שרה ז"ל / ואשת הרב מו"ה יודא כהן קרויס נ"י / אב"ד דק"ק לאקענבאך יע"א / י"נ ביום א' ר"ח סיון תרצ"ב לפ"ק ונקברה למחרתו בהספד גדול / למה עזבת אותנו פתאום נפש יקרה / אהובה חשובה עליך בוכים בלב מרה / השם ישלם פעלך ומשכורתך תהא שלימה / זכור יזכור אותה בעולם שכולו אורה / לע' קץ הימין תקיץ ותעמוד לקול שופר הנורא / תנצבה".

השאירו אחריהם בתם היחידה מרת בריינדל ע"ה הי"ד ואביה חורגה רבה של ק"ק לאקענבאך השיא אותה בשנת תרפ"ט לרבי אברהם רפאל גליק ז"ל הי"ד, ובנם הילד אדוניהו ע"ה הי"ד. כולם נעקד"ה הי"ד.

אחריו נתמנה לדיין בפעטראוואסעלא

הגה"ק רבי חיים שווארץ זצ"ל (מוזכר ב'מעות קדימה' לספרים: "שערי חכמה", סאעיני תרס"ז; "שמן רוקח", ח"א, סאעיני תרס"ט. תשובה אליו ב"שו"ת מהרש"ג" חיו"ד סי' כ"ב משנת תרע"א).

אישים בשם זהה

היו עוד כמה אישים עם השם 'רבי שרגא גראסמאן' ואיני יודע אם יש להם קשר משפחתי עם הדיין מפר"ן, כדלהלן:

א) הגה"ק רבי שרגא גראסמאן זצ"ל מאלמאש, ששימש כדיין בק"ק טארנא ואח"כ אבדק"ק בעקעש-טשאבא. בספר "תולדות אנשי מופת" (מערכת ב' תולדות המנוחת משה), אות ח', גראסווארדיין תש"ד, עמ' מ"ז: "פ"א הי' לתלמידו הגאון שרגא גראסמאן ז"ל אב"ד ב' טשאבא בעת שלמד בפורעד היה לו כאב גדול בכריסו ונתן לו רפואה ונתרפא וכאשר הי' מחלה זה בתלמיד אחר ונתן לו מזה ולא הועיל לו מאומה ואמר לרבו הלא המחלה אחת א"כ גם הרפואה צריך להועיל ואמר שבעת שהייתי נותן לך אחזתי את המרקחת בידי ועי"ז ב"ה הועיל לטובה". נ"ל שטעות היא ונתחלף לו עם רבי שרגא פייבל גראסמאן מפעטראוואסעלא שהוא היה

תלמידו של המנוחת משה, אבל רבי שרגא גראסמאן מטשאבא היה הרבה שנים לפניו ודר קודם באלמאש, ומוזכר כבר כדיין בטארנא כמה פעמים בשו"ת מחנה חיים, והמחנה חיים נפטר בשנת תרמ"ו, שאז היה רבי שרגא גראסמאן מפ"ו עדיין בחור בישיבה בטיסא-פירעד.

(ב) בביה"ח במאטערסדארף עמדה מצבתו של 'איש תם וישר זקן ושבוע ימים' רבי שרגא פייבל גראסמאן ז"ל שנפטר ביום ב' סיון שנת תרפ"ד, ושם אמו מרת חילא ציפרל ע"ה.

(ג) מכתב בקשה מרבי שרגא גראסמאן ז"ל (אולי הנ"ל ממאטערסדארף) לראשי ק"ק קויבערסדארף שיאותו לקבלו למלמד תינוקות בקהילתם. המכתב נמצא בארכיון העיר אייזנשטאט, וצילומו במיקרופילם נמצא ב'ארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי' בירושלים (תיק מס' 8158 HM/2). תודתנו נתונה להנהלת הארכיון על רשות הפרסום.

להלן העתק המכתב:

אל שלומי אמוני קהל עדת ישראל דק"ק קאבאלד [=קויבערסדארף] יע"א!

הנה ראיתי בכ"ע צייטונג שבקהלתכם המפוארה יבוקש איש אשר השיגה ידו לנהל את צעירי צאן קדשים וללמד בני יהודה קש"ת קריאת מקראי קודש שנו חכמים בלשון המשנה, תפארת לשון לאומים ולחנך את נערי ב"י על מי מביע ועל מקור החכמה והמדע, והגם שלא נאה ולא יאה לאדם להשתבח בתהילותיו ולתת התפארות לעצמו כמאמר החכם היהלך זר ולא פ"ך אבל אמרו במקום שאין אנשים השתדל להיות איש ובמקום שאין מכירין מותר לומר צורבא מרבנן אני ובפרט שמכתבי תעודה אשר אנכי נותן לפניכם היום אדוני! יעידון ויגידון מרבתי הרבנים אשר למדתי ושמשתי תחת דגלי ישיבותיהם ובטוח אני בעצמי שתל"י יש לי מעטהאדע נפלאה ללמד ולחנך תלמידים וידעתי נאמנה כי לא יבושו בי קווי ואדברה נחת ינחתו בי ובזה אחלה פניכם לקרא אותי קריאה של חיבה, ואצפה שאמצא חן בעיניכם

אשר ראיתי בכ"ע צייטונג שבקהלתכם המפוארה יבוקש איש אשר השיגה ידו לנהל את צעירי צאן קדשים וללמד בני יהודה קש"ת קריאת מקראי קודש שנו חכמים בלשון המשנה, תפארת לשון לאומים ולחנך את נערי ב"י על מי מביע ועל מקור החכמה והמדע, והגם שלא נאה ולא יאה לאדם להשתבח בתהילותיו ולתת התפארות לעצמו כמאמר החכם היהלך זר ולא פ"ך אבל אמרו במקום שאין אנשים השתדל להיות איש ובמקום שאין מכירין מותר לומר צורבא מרבנן אני ובפרט שמכתבי תעודה אשר אנכי נותן לפניכם היום אדוני! יעידון ויגידון מרבתי הרבנים אשר למדתי ושמשתי תחת דגלי ישיבותיהם ובטוח אני בעצמי שתל"י יש לי מעטהאדע נפלאה ללמד ולחנך תלמידים וידעתי נאמנה כי לא יבושו בי קווי ואדברה נחת ינחתו בי ובזה אחלה פניכם לקרא אותי קריאה של חיבה, ואצפה שאמצא חן בעיניכם

מחנה חיים
אשר ראיתי בכ"ע צייטונג שבקהלתכם המפוארה יבוקש איש אשר השיגה ידו לנהל את צעירי צאן קדשים וללמד בני יהודה קש"ת קריאת מקראי קודש שנו חכמים בלשון המשנה, תפארת לשון לאומים ולחנך את נערי ב"י על מי מביע ועל מקור החכמה והמדע, והגם שלא נאה ולא יאה לאדם להשתבח בתהילותיו ולתת התפארות לעצמו כמאמר החכם היהלך זר ולא פ"ך אבל אמרו במקום שאין אנשים השתדל להיות איש ובמקום שאין מכירין מותר לומר צורבא מרבנן אני ובפרט שמכתבי תעודה אשר אנכי נותן לפניכם היום אדוני! יעידון ויגידון מרבתי הרבנים אשר למדתי ושמשתי תחת דגלי ישיבותיהם ובטוח אני בעצמי שתל"י יש לי מעטהאדע נפלאה ללמד ולחנך תלמידים וידעתי נאמנה כי לא יבושו בי קווי ואדברה נחת ינחתו בי ובזה אחלה פניכם לקרא אותי קריאה של חיבה, ואצפה שאמצא חן בעיניכם

מאמר אחרון

להכירני ולהעמידני על המשמר לעבוד עבודת הקודש בכל עוז ותעצומות.

הק' שרגא גראסמאנן

באוסף המכתבים לא מצאתי את התעודות שקיבל מרבתי שכותב שמצו"ב. ואיני יודע אם יש קשר בין האישים הנ"ל לדיין מפעטראוואסעלא. אשמח מאוד באם יעשירו קוראי העלים' מידיעותיהם למאמרי.

עמרם בנימין וידר - בני ברק

בשולי המאמר:

אודות כת"י ב' הנ"ל מהדיין מפעטראוואסעלא, יש להוסיף קצת רישומים מהקונטרס כפי מה שיש תח"י.

תאריך לידתו: לפי מה שעולה בזכרונותי ששמעתי מאבותי שיחי' נולדתי בשנת תרכ"ו כ' תשרי.

נישואיו: בשנת תרמ"ח למדתי זאת על נישואין שלי שהיתה בחמשה עשר באב בשנה הנ"ל, הקב"ה יאריך ימינו ביחד עם אשתי תחי' עבהג"צ אמן.

רישום לידת ילדיו:

בתי ברכה שאזכה לגדלה לחופה ולמ"ט נולדה בשנת תרנ"ב ח"י אב. – נפטרה בעונ"ה יום ב' דסוכות דשנת תרנ"ד.

בני משה נתן המכונה נטע נולד לי בשנת שש"ן לפ"ק בעשרה באב, ה' יזכני לגדלו לתורה ולחופה ולמ"ט.

בתי רחל שתחי' נולדה לי ביום ג' דפסח שבת חוה"מ שנת תרנ"ח. – נפטרה בער"ה ו' אלול תרס"ב.

בתי בריינדל ת' נולדה בכ"א טבת שנת תרס.

תאריכים בכתה"י: במס' ברכות תרח"ם / לר"ה תרמ"ט / לשמחת תורה תרמ"ט פה פ"ו / לפסח תרמ"ט לפ"ק פ"ו יע"א / בפרקי אבות תרמ"ט פ"ו יע"א / דרוש לר"ה שאמרתי שנתרנ"א לפ"ק פ"ו יע"א / מה שאמרתי בבהכ"נ פ"ו ביום ב' דר"ה תר"ן / מה שאמרתי בליל ה'ר תרנ"א פ"ו / בג' סעודת שבת פ' ויקרא תרנ"א פ"ו /

נשאלתי מידידי הרבני ר' יוסף ג"מ נ"י [אולי רבי יוסף גולדמן אב"ד נייפעסט יליד טיסא-פירעד, שאף הוא נמנה בין תלמידי ה'תורת משה נתן' מטיסא-פירעד] / עפ"י מה ששמעתי מחמי נ"י בשם הישמח משה / הקשה חמי נ"י / שמעתי מחמי נ"י בשם הרב הצדיק מליסקא ז"ל / אבל האמת תי' מו"ח נ"י / העתק מה שכתבתי לגיסי נ"י.

מרבה להביא את האב"ד אדא רבי יעקב הלוי פראגר בעל שאילת יעקב: הקשה לי הרב המאה"ג דק"ק אדא / עוד אמר לי הרב הנ"ל / העתקת מכתב שקבלתי מהה"ג דק"ק אדא / העתקת תשובתי אל הה"ג דק"ק אדא על המכתב הנ"ל, ועוד.

ובפרט מזכיר את רבו רבי משה נתן נטע הלוי יונגרייז אב"ד טיסא-פירעד בעל ה'תורת משה נתן' ו'מנוחת משה': ע"פ ששמעתי מאדמו"ו נ"י / מה ששמעתי ג"כ מאדמו"ו נ"י / נלאמו"ו נ"י / חקר אדמו"ו נ"י / עפ"י ששמעתי מאדמו"ו זצ"ל הכ"מ / עפ"מ ששמעתי מאדמו"ו זצ"ל שאמר בשם גאון אחד / היא"צ של אמ"ו הג' הק' הוא ביום כ"ז אלול עלה בגנזי מרומים בשנת תרמ"ט.

לחיבת הקודש נעתיק קטעים אחדים מכתה"י בו מזכיר את רבו הנ"ל בעל ה'תורת משה נתן' ואת אביו בעל ה'מנוחת אשר'.

ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי. ואפשר לפ' ב"ה בשני אופנים... באופן אחר עפ"י מה ששמעתי עובדא מאדמו"ו הג' הק' זצ"ל בעת שהי' דר בפ' ד' [=פעהער-דיארמאט] והי' לו ישיבה גדולה, ולא הי' בכח העיר לפרנסם, ונסע הוא בהגליל לאסוף ממון לפרנסם, ועשה כן איזה פעמים בשנה. והי' לו אנשים מיוחדים שנתנו לו תמיד נדבה הגונה ע"ז. ובא פ"א אל כפר א' אל בעה"ב שהי' שם תמיד באכסניא, ולא הי' רוצה אז ליתן לו, בעבור שאמר שיי אפטר לו, ובאמת שהי' אפטר לו, רק שהי' אמתלא. ובשעת השולחן [הסעודה] פתח אדמו"ו הג' זצ"ל את פיו בחכמה ואמר, הנה הגמ' הקדושה [חולין ז ע"א] מביא מעשה בר' פנחס בן יאיר שהלך לפדיון שבויים, פגע ביה בגינאי נהרא אמר ליה גינאי חלוק לי מימך, אמר ליה אתה הולך לעשות רצון קניך ואני הולך לעשות רצון קוני, אתה ספק עושה ספק אי אתה עושה, אני וודאי עושה, א"ל אם אין אתה חולק לי גוזרני עליך שלא יעבור בך מים לעולם, חלק לי'. והנמשל והרמז היא כך, דהנה למעלה יש צינורות באוצרות החכמה והרפואה והעושר, אשר על ידם כל זה יורד מן השמים, והנה הצדיק יודע את השערים והמקור אשר בו השפע הזה, וגם הצנורות באיזה שביל הם הולכין, ויש בכחו להמשיך הצנורות בשביל אחר, כמו שאנו רואין בוואסערלייטונג [ברז מים]. והנה המקום ששם שפע הרבה הוא כמו נהר, וזה שסיפרה לנו הגמ' שר' פנחס בן יאיר אזיל לפדיון שבויים ופגע בגינאי נהרא, היינו בעשיר שהי' לו שפע הרבה, אבל הי' איש מגונה, וגינאי הוא גנאי, אמר לו חלוק לי מימך, היינו שתתן לי ג"כ מהשפע שנתן לך הקב"ה, אמר לו אתה הולך לעשות רצון קניך לפדות שבויים, ואני הולך לעשות רצון קוני, ע"ד עושה צדקה בכל עת זה הזן בניו ובנותיו, א"ל אתה ספק עושה שמא לא ירצו ליתנו אפי' בממון הרבה, אני וודאי עושה מצוה. א"ל אם אין אתה חולק לי גוזרני עליך שלא יעבור בך מים לעולם, שאסגור הצינור שיורד אצלך ואשפיע זה למקום אחר – ע"ז נתרצה לו וחלק לו חלק יפה, ודפח"ח.

ומעתה זהו ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו, שיקחו מכל אדם באופן שיתרצה ליתן, אבל האיך אפשר לומר זה בכלל, הא יש כמה קמצנים אשר אומרים, כאיש הנ"ל, ע"ז אמר שיש לזה עצה שאתם המאספים תאמרו תקחו את תרומתי,

אם לא יתרצה ליתן תקחו ממנו כל ההשפעה, ואמר בלשון תרומתי, שגם זה שנתן הקב"ה לו הוא בדרך צדקה וק"ל.

ובשם אביו הג' בעמנ"א ז"ל אמר אדמ"ו ז"ל, עפ"מ שפי' השל"ה, יראת ד' טהורה עומדת לעד, דלפעמים יש יראה שהוא לעין נראית יראה, אבל אינה אמת, והאבן בוחן לזה הוא אם היראה מתקיימת אז בוודאי הוא אמת, כמו כוס של זהב אם זהב טהור הוא אז אפי' לאחר כמה שנים נשארת של זהב, אבל אם הוא הולך וחסר והמתכת נשאר. כמו כן כאן אם היראה היא טהורה אז עומדת לעד. והחילוק הוא בין שני הצדיקים האלו הוא כך, דאותו הצדיק שהוא רק באותו שעה, אז אפי' יש בכוחו לבטל גזירה רעה, אבל ג"כ רק לשעה, אבל הצדיק האמת יוכל לבטל גזירה רעה לעולם. וזהו שטען הנהר, אני בוודאי עושה, אבל אתה ספק עושה, דלמא יראתו אינו טהורה, א"ל אם אתה טוען כך גוזרני עליך שלא יעבור בך מין לעולם, ועי"ז תדע שאני צדיק גמור וק"ל.

בסוף כתה"י יש חתימה בלועזית: הרמן שמעלצער יאנושהאלמא [=יאנקאוויץ, מחוז] באטשקא. כנראה ר' שרגא צבי פייבל שמעלצער, בן גיסו [של כותב כתה"י] ר' חיים שמעלצער מיאנקאוויץ.

זכור לי שכך כתב יד הנ"ל היה בזמנו בספרית היכל שלמה בירושלים ללא זיהוי שם הכותב, וצילום ממנו במכון לכתבי יד בירושלים, וזיהיתי את הכותב לפי הפרטים דלעיל.

ולסיום ברצוני להעיר אודות מה שמובא בסוף המאמר שלמעלה אות א, בנוגע לעובדא שהובא בספר 'תולדות אנשי מופת' מבעל ה'תורת משה נתן' עם 'תלמידו הגאון שרגא גראסמאן ז"ל אב"ד ב' טשאבא'. בב' טשאבא לא היה רב בשם שרגא גראסמאן, אלא שלרבי שרגא פייבל (או פייש) גראסמאן שהיה רב דגליל טארנא שנפטר בשנת תרמ"ו כנראה, היה בן, ה"ה רבי בצלאל גראסמאן, יליד תרכ"ו לערך, תלמיד ה'שבט סופר' בפרשבורג ורבי אלעזר לעוו אב"ד אוהעל ואונגוואר. משנת תר"ס כיהן כאב"ד העיו-טשאבא (בארשאד טשאבא) עד לפטירתו בן ע"ב שנה ביום כ"ד תשרי תרצ"ט. לכן הדעת נותנת שנפל טה"ד בתולדות אנשי מופת, וצ"ל 'בצלאל' במקום 'שרגא' (שהוא כאמור שם אביו), ועפ"ז כתבתי בספרי 'החת"ס ותלמידיו' (עמ' תקסה) בערכו של רבי בצלאל שנמנה גם בין תלמידי התורת משה נתן (ובטעות לא הוספתי 'כנראה').

אמנם לאחר שנתברר שרבי שרגא פייבל גראסמאן הדיין בפעטראוואסעלע היה תלמיד התורת משה נתן, יש מקום לומר שהעובדא הי' עמו, וכפי שמעלה הכותב במאמר לעיל, וא"כ טה"ד הוא שנכתב 'אב"ד ב' טשאבא' במקום 'דיין בפעטראוואסעלע'. מ"מ מסתבר יותר שהאפשרות הראשונה היא הנכונה.

הרב שלמה יהודה הכהן שפיצר

מערכת 'עלי זכרון' בני ברק

לפני תשעים שנה (6)

תקציר ידיעות על מאורעות, קהלות ואישים מלפני כ-90 שנה, מתוך העתונות היהודית: Hagyomány (מסורת) (להלן בקיצור Hag); Egyenloseg (אחדות) (להלן בקיצור: Egy); Juedische Presse (יידישע פרעסע) (להלן בקיצור: J.P.); Der Israelit (להלן בקיצור: Is).

קישקונפלעג'האז - נפטרה שם מרת פרנק מריה לבית פייער אשת איגנאן ממייסדי וסגן נשיא הקהילה. היא היתה נכדת הרב הראשי לשעבר של אירשא [רבי דוב] בער אשכנזי [נפטר בשנת תקע"ג]. נקברה ב-א' תמוז ונספדה ע"י ד"ר [רבי חיים יואל] דוהאני יוזף רב הראשי של קישקונאהלאש. (Egy י"ב תמוז תרפ"ה עמ' 15)

מאטערסדארף - ביום ששי י"ח בתמוז נפטרה בזאורברון לאחר יסורים מרת גליקל לעדרר בת 29 אשת לאופולד [ר' משה יהודה לעדרר]. היא באה ממשפחה חרדית, וביתה היתה סמל לתורה עבודה וגמילות חסדים. נקברה ביום ראשון במטרסבורג [מטרסדורף] בהשתתפות רבים ממכריה וקרוביה שהגיעו גם מוינה, הספידו אותה הרב הראשי [רבי שמואל] עהרנפעלד והדיין [רבי ישראל] טאוסקיג. (J.P. כ"ה תמוז תרפ"ה גליון 29 עמ' 193. בעלה בזיו"ש חתן רבי יוסף בוימגרטן רב"ד וויען)

גראסוורדיין - פטירתו הפתאומית של הרב ישעי' פולאק דיין ורבה של חברת הש"ס בגרוסווארדיין ב-כ"ג תמוז בגיל 54. תלמידו של ה'שבט סופר' בפרסבורג. הוא היה חתנו של הת"ח ר' משה אוללמאן (בנו של בעל ה'ריעות שלמה'). הוא היה קרוב למשך 30 שנה רבה של חברת הש"ס והרביץ תורה ברבים מידי יום ביומו. קרוב לזה הוא נבחר גם כדיין בקהילה וזכה לאהדה רבה בקרב הציבור. השאיר אחריו משפחה גדולה ביניהם ילדים קטנים. הלווייה בהשתתפות אלפים מבני הקהילה ומבחוץ

התקיימה למחרת והחלה בבית המדרש של חברת הש"ס ושם נערכו ההקפות המסורתיות. בהעדרו של הרב הראשי [רבי בנימין] פוכס נישאו הספדים מרטיטים ע"י הרב הראשי [רבי שלמה זלמן] אוללמאן מביסטריץ, נשיא הלשכה הארצית וגיסו של הנפטר. וכן הרבנים הראשיים של אויבן-ישן ר' יוסף [יאקב] גרוס, מיהליפאלבא הרב [בנימין] שנפלד, סעקליהיד הרב [יהודה] רוזנר, הרב"ד הרב פ. [נחם] ציממעטבוים מגרוסווארדיין והב' מו"ה משה פולאק בנו הגדול של הנפטר. - ר' פנחס

רבי ישעי' פולאק

הוורויץ קאסובר דיין [בגרוסוורדיין], ר' משה קליין [מגיד בגרוסוורדיין], הרב [אשר אנשיל] ווייס נאדיפאלו, ר' יוסף שוורץ עורך וילקט יוסף. (J.P. ג' אב תרפ"ה גליון 30 עמ' 199; Isr גליון 32 ט"ז אב תרפ"ה עמ' 6; Hag י' אב תרפ"ה גליון 24 עמ' 7)

לזכר של הרב ישעיה פולאק. היות ובעת פטירתו רבה הראשי של גרוסווארדין ב. פוכס לא נוכח בלוויה, נשא עליו ביום א' פר' עקב הספד בבית המדרש של חברת ש"ס. במשך שעותים הוא תיאר את אישיותו של הדיין ואת גדלותו בתורה. הוא גם הביע את תקוותו שהקהל ידאג למצוא שידוך מתאים של ת"ח צעיר עבור בתו של הנפטר שבבוא היום יוכל למלא את מקומו. בהסכמה ללא כל התנגדות, הוחלט כי בנו הגדול של הנפטר הב' מו"ה משה פולאק, תלמיד מצטיין של ישיבת פרשבורג, ימשיך לתת שיעורים בחברת ש"ס במקום אביו. הדבר כבר נמשך זה שבועיים, ובעלי הבתים שמספרם גדל לאחרונה, מרוצים ביותר משיעוריו של משה פולאק, באופן מסירת השיעורים והתמדתו, ובכך הוא ממשיך את דרכי אביו. (J.P. גליון 34 א' אלול תרפ"ה עמ' 225)

טאפאלטשאן - ווייס אלזה בתו של הרב הראשי של נאג'טאפולצ'ני [רבי אברהם אליעזר וייס] התחתנה עם שטיינר מ. באוטאטראפירעד. (Hag ג' אב תרפ"ה גליון 23 עמ' 7)

קעטשקעמעט - באסיפה הכללית של הקהילה האורטודוכסית בקצ'קעמעט נבחר פה אחד כרב ויקטור [רבי פישל] זוסמן מבודפשט. הוא ידוע כתלמיד חכם מפורסם ודרשן מעולה. הוא קיבל את המשרה ללא משכורת וללא כל טובות הנאה אלא לשם שמים בלבד. המטרה שלו לחזק את פעילות התלמוד תורה במקום ובכלל להרבות את לימוד התורה בקרב הציבור. (J.P. כ"ה תמוז תרפ"ה גליון 29 עמ' 193; Hag ג' אב תרפ"ה גליון 23 עמ' 7)

ר' [פישל] זוסמן ביקר לעתים מזומנות בשבתות בקצ'קעמט ודרש שם בקהילה האורטודוקסית לשביעות רצונם. לאחר הדרשה האחרונה הודיע לו באופן חגיגי נשיא הקהילה איזידור קצ'קעמטי שהוחלט פה אחד למנותו כרב הקהילה. הנשיא ביקש שיסכים למינוי, ולצד התפקידים הרבים שיש לו בקהילה הגדולה בפעסט, יבקר את הקהילה בקצ'מט לעתים קרובות יותר, כדי להנחות את חיי הדת במקום. הרב זוסמן ענה בהתרגשות רב תודות והבטיח שעד אשר הקהילה לא תמצא מנהיג רוחני לצד התפקידים הרבים שלו הוא יקבל גם את תפקידי הרב במקום. (Egy ד' אב תרפ"ה עמ' 12)

טאפאלטשאן - הרב [צבי] שנק מוינה ביקר בוולק-טאפולצ'ני [עיר מולדתו] ודרש בבית הכנסת בשבת פ' פנחס ["ט תמוז] ברוב עם בדברי תורה מוסר ודרוש. (J.P. כ"ה תמוז תרפ"ה גליון 29 עמ' 194)

פרשבורג - ב-כ"ח ו-כ"ט בתמוז נערכה הבחינה הגדולה של סוף זמן קיץ בישיבת פרשבורג. גם הפעם נוכחו מלבד חברי הרבנות גם הנהלת הקהילה ורבים מבני התורה של העיר. כבוד הרב הראשי [רבי עקיבא] שרייבר הפסיק את חופשתו במקום מרפא בכדי לבחון באופן אישי את התלמידים של השיעור הראשי ולהיות מודע בדבר התקדמותם בלימודיהם. גם בזמן הקיץ הצטיינו רוב התלמידים בהשיגים מרשימים. הבחינה הראתה שהישיבה, כפי שבעבר, גם כעת עומדת ברמה רוחנית ולימודית גבוהה, ולא היה בחור אחד שלא ענה תשובות על השאלות שנשאל. כולם - גדול וקטן - נבחנו ע"י הרב, שהדגיש בפניהם שלא יהיה להם כל ספק שהוא דורש חריצות ושליטה מוחלטת בכל החומר הנלמד. במשך שני ימי הקיץ הלוהטים מצא הרב הזדמנות להיווכח ששיאופותיו שהישיבה המתנהלת ברוחו של החת"ס ושל ממשיכי דרכו אכן מצליחה במשימותיה. על הציבור בכלל, ועל תלמידי החכמים ואוהבי התורה בפרט, מוטלת החובה לדאוג להמשך קיומה המבורך של הישיבה, והלוואי וימצאו אנשים שיקחו עליהם את עול בניית הפנימיה שדרושה כל כך.

גם לשבח ייזכר פעילותה של הישיבה הקטנה שתלמידיה נבחנו ב-כ"ט בתמוז בנוכחות הרב הראשי שרייבר. לרב ברוך [משה נחמ"י] לבל מנהל המכינה הישיבתית, מגיע לפי דברי הנוכחים בבחינה, כל הכבוד שמצליח להחדיר בתלמידים את דרך הלימוד המסורתי וכך יגדלו התלמידים בעתיד לתלמידי חכמים. (J.P. ג' אב תרפ"ה גליון 30 עמ' 206)

פאפא - מי יהיה רבה הראשי של פאפא? לקהילה האורתודוקסית החשובה והנכבדה של פאפא אין לה רב כבר כמה שנים. לפני חצי שנה הוזמן הרב אליעזר [דוד] גרינוולד רבה הראשי של סאטמר להיות הרב, אבל עקב לחץ של חסידיו בסאטמר הוא לא קיבל את המינוי. בינתיים הלך לעולמו גם רב ממלא המקום לינק משה. רב ממלא מקום [רבי צבי] עקשטיין, עקב גילו המתקדם, לא יכול למלא את תפקידו. כעת כל העול של ההנהגה הרוחנית של הקהילה נופלת על שכמו של ממלא המקום [רבי מיכאל] פרסבורגר שנועזר עם רבה של שמונ' הרב [שבתאי שעפטיל] ווייס בעבודתו הקשה. בתנאים כאלה לא פלא שקהילת פאפא מכירה בעובדה שהגיע הזמן למצוא את הרב הראשי הקבוע לקהילה. הציבור מתחלק בין [רבי יהושע] י. בוקסבאום רבה של נאג'מאג'אר לשעבר והיום של גאלאנטא, לבין [רבי שמואל] גוטליב רבה של טולטשאבא, ו[רבי ירחמיאל הכהן] קצבורג רבה של אוזד. כל השלושה הם מפארה של חכמי הונגריה האורתודוקסית. ההנהלה קבעה את מועד הבחירות ל-ט"ט אב, אז ייבחר אחד משלושת המועמדים. - לאחרונה הודיעו מפאפא, כי בשבת האחרונה רבה של אוזד נתן דרשת נסיון וזה עשה רושם גדול. (Egy ד' אב תרפ"ה עמ' 8)

מועמדי קהילת פאפא לרב הם: הרבנים [רבי עקיבא הכהן] קליין קארולי מבעקעשצ'אבה, [רבי יהושע] בוקסבוים מגאלאנטה, [רבי שמואל] גוטליב מטולצ'בא ו[רבי ירחמיאל] קצבורג מאוזד. (Hag י' אב תרפ"ה גליון 24 עמ' 7)

הבחירות בפאפא. ב-ל"ט אב היו הבחירות לרבנות במקום. הפעם נבחר [רבי אברהם דוד] הופמאן הרב הראשי מ-אדא, יוגוסלביה. כפי שנודע לנו המיניסטריון פסל את הבחירות. (Egy ט' אלול תרפ"ה עמ' 17; Hag גליון 27 ח' אלול תרפ"ה עמ' 5)

הבחירות לרבנות בפאפא. מודיעים לנו מפאפא ממקור מוסמך שבחירתו של הרב דוד א. הופמן מאדא לרב הראשי במקום לא נפסלה ע"י הרשויות, כפי שהודענו לפני כן. אלא להיפך משרד הדתות כתב מכתב חיזוק וברכה לעיריה אודות הרב הנ"ל, תוך הדגשה שהרב יוכל למלאות את כל תפקידיו לשביעות רצון הכל ובאופן חוקי ללא עוררין, במיוחד כעת ללא דיחוי לקראת ימי החגים הקרבים. (Egy כ"ג אלול עמ' 13)

סאטמאר - שלום בסאטו-מארה. חלק מחברי הקהילה הגישו ערעור בדבר הבחירות בקהילה שנערכו בחודש אפריל. הלשכה האורטודוכסית שלחה את הרב הראשי [יוסף] אדלר משעגעשוואר [שעסבורג] ואת עקיבא בלאו בעל אחוזה מקראסנא לסאטו-מארה בכדי לחקור את הענין. השליחים ראו לנכון למען השלום טרם שיחקרו את הנושא להציע פשרה בין הצדדים. בזמן האסיפה הכללית הציע מאן דהו הצעה נוספת לשכך את המריבה שאכן התקבלה על הצדדים היריבים, ויש לקוות שהענין יסתיים בשלום הדדי בין כולם. (J.P. ג' אב תרפ"ה גליון 30 עמ' 199; Hag גליון 25 י"ז אב תרפ"ה עמ' 7)

בית חולים יהודי בסאטו-מארה. לאחר שהח"ק ביקשה כבר שנים רבות להקים בית חולים יהודי במקום, לצורך זה נדרשו אמצעים מרובים שלא היתה באפשרות לגייס לאף אחד מהגורמים. בחורף האחרונים הצליחו לאסוף סכום שאתו אפשר היה לגשת לתכנון. ואכן לפני ימים אחדים היתה הנחת אבן הפינה בהשתתפות אורחים מכל חלקי האוכלוסיה של העיר והמחוז. את ההרצאה המרכזית נשא הרב הראשי [רבי אליעזר דוד] ל. גרינוואלד ובה הדגיש את חשיבות הקמת המוסד מכל הבחינות. (J.P. ג' אב תרפ"ה גליון 30 עמ' 199; Egy י"א אב תרפ"ה עמ' 12; Hag גליון 25 יז אב תרפ"ה עמ' 7)

בודאפעסט - ב-ל"ט אב נערכה הישיבה השנתית של מועצת הקהילה האורטודוכסית שהיה פתוח לקהל הרחב. הנשיא פרוידיגר אברהם פתח את הכנס בדברי אזכרה לסגן הנשיא המנוח דיאמנט יעקב. לאחר מכן הוא הודיע על התקציב החדש וביקש את אישור המועצה. כמו כן הודיע שהנחת אבן הפינה למקווה החדש תערך ביום א' דסליחות. (Hag גליון 26 כ"ד אב תרפ"ה עמ' 1)

עוללות

מהגאון רבי חיים צבי מנהיימר בנידון העברת שוחט

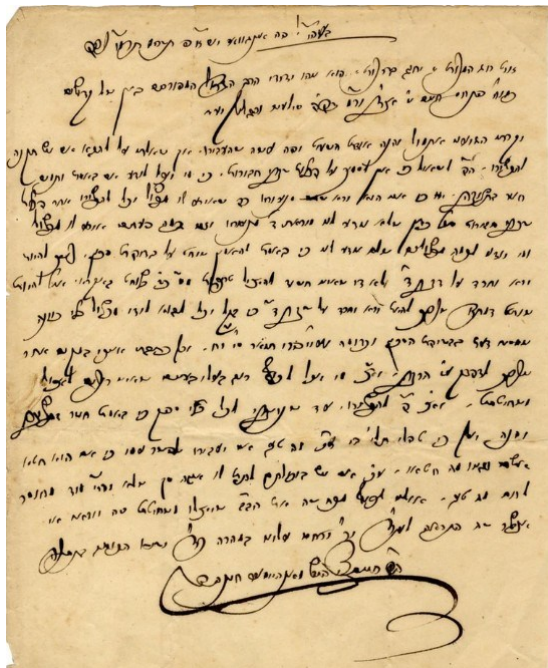
כהמשך למה שנתפרסמה מתורתו של הגאון רבנו חיים צבי מנהיימר זצ"ל אב"ד אונגוואר בעל שו"ת 'עין הבדלח' בעלי זכרון, 'עלה' 20 עמ' ב-יד, מגנזי אאזמ"ר בעל 'משנה שכיר' ה"ד, וב'עלה' 21 עמ' סא-סד. לפנינו אגרת נוספת ממנו אל הגאון רבי פנחס חיים קליין זצ"ל אב"ד סעליש, בנו וממלא מקומו של בעל 'צרור החיים' זצ"ל, שנעתק מתוך כתי"ק. יש לציין שכמה חודשים לאחר כתיבת המכתב עלה רח"צ בסערה השמימה ביום י"ז תמוז תרמ"ו:

בעה"י! פה אונגוואר יום א' פ' תזריע [כ"א אד"ב] תרמ"ו לפ"ק

את חג המצות יחוג בדיצות, הוא ניהו ידידי הרב הגדול המפורסם בנן של קדושים כמרה פנחס חיים נ"י אב"ד ור"מ דק"ק סילעש והגליל יע"א

יקרתו הגיעני אתמול והנה אודות השוחט יפה עשה שהעבירו, אך שאלתו על להבא אם יש תקנה להכשירו. הק' [שה] לשאול כי אין לסמוך על קבלות דברי חבירות, כי מי יוכל לידע אם באמת ותמים חוזר בתשובה, כי אם הוא ירא שמים מנעוריו רק שאירע לו

מכשול יכל להכשירו אחר קבלת דברי חבירות, אבל כאן שלא נודע לנו מיראת ד' מנעוריו וזה כמה פעמים אירע לו מכשול ומי יודע לכמה מכשולים שלא נודע לנו, כי באמת להאמין שוחט על בדיקת סכין, צריך להיות ירא וחרד על דבר ד', ולא די שאינו חשוד להאכיל טרפות. מ"מ כ"ז בשוחט באקראי אבל להיות שוחט דמתא שצריך להיות ירא וחרד על דבר ד', כי בקל יכל לבוא לידי מכשול בלי כוונה שמסיח דעת בבדיקת הסכין וכדומה, ועיי' פרי תואר סי' י"ח, וכן כתבתי אנכי במקום אחר [עי' שו"ת עין הבדלח סוס"י י'] ונצרך לדקדק ע"ז הרבה. וא"כ מי יוכל לכוף רוב בעלי בתים שאינם רוצים לאכול משחיטתו, וא"כ ק' [שה] להכשירו עד שנתברר לכל בלי

ספק כי באמת חזר בתשובה. והנה יען כי טפלי תלי' בו א"כ מה טוב אם יעבירו ולפשר עמו כי אם הוא חטא אשתו ובניו מה חטאו, ע"כ אם יש ביכולתם לתת לו איזה סך שלא יהי' מיד מחוסר לחם מה טוב, אולם לכוף מכח זה את הב"ב שיאכלו משחיטתו זה וודאי אי אפשר. זה הנראה לענ"ד וד' ירחם עלינו במהרה.

כ"ד ידידו הכותב בנחיצה

הק' חיים צבי הירש מאנהיימער חונה פה

ישכר דוד קלויזנר – נחלת הר חב"ד, קרית מלאכי

בשולי המכתב: קצת מתורתו של רבי פנחס חיים נדפסו בספר 'חיי פנחס' (ירושלים תשס"ז), ושם בעמ' צה-צו נדפסה תשובה ממנו אל רבי גרשון ליטש-רוזנבוים אב"ד טאליא, שכתבה ביום "ד' בחומ"פ תרמ"ר" [כ' ניסן], כחודש לאחר המכתב הנ"ל, "בחיפוש זכות להש"ב אשר מצא אחריו עגל במטבחיים של גוי אחד שהי' נשחט בהגרמה... וליכא התנצלות לומר שוגג הייתי... אולם יען דטפלי תלי' בי'... כל מה שנוכל לחפש בזכותו נכון לעשות, כי אף אם הוא חטא, בניו וביתו מה חטאו... אבל אם הבעלי בתים לא ירצו לאכול משחיטתו... א"א לכופם בשום אופן, אפי' לאחר קבלת דברי חברות... ועצתי הקלושה בזה הדבר, אשר גם אני נוהג כן אם יתרחש דבר כזה לפני, לערוך הדבר לפני גאון זקן ומפורסם, וכאשר נאמר לי מפיו אקיים להלכה ולמעשה..."

מעיון בדברים הנ"ל, ברור שהתשובה הנ"ל אינו קשור למכתבו של 'עין הבדלח' שמדובר בשוחט שהיה תחת מרותו של הרב מסעליש, ואילו התשובה של הרב מסעליש היא בשוחט שהי' תחת מרותו של הרב מטאליא. אלא מה שכתב "אשר גם אני נוהג כן... לערוך הדבר לפני גאון זקן ומפורסם", כנראה כוונתו למה שהוא בעצמו עשה שבועות מספר לפני כן.

לעלה 25, 29 - משפחות פריעדמאן וגניז-שלעזינגער בק"ק אבראהאם (אבראני)

א

ב"עלי זכרון" 29 הרחיב הר"ר שלום אליעזר עמרם גראס אודות משפחת אא"ז רבי עמרם חנוך יהודא פריעדמאן, שו"ב באויהעל, ובא בדברים אודות ייחוס בית אביו. אוסיף כאן רק מעט שנתברר לי בעת הזאת אודות בית אביו, בעזרת ש"ב ר' מרדכי פרידמן מירושט"ו והרישומים האזרחיים מהיישוב אבראהאם (Falso-Abrany) אשר עלו למאגר Jewishgen בחודש האחרון:

רבי שלום פריעדמאן מאבראהאם, אבי רבי עמרם הנ"ל, נלב"ע ט"ו ניסן תרכ"ח. ברישום הפטירה נכתב כי היה בן 68, כלומר יליד תק"ס בקירוב, וכי הוא יליד אבראהאם. זוגתו נרשמה Hani/Sari, נלב"ע י"א אלול תרכ"ח, בת 65 ילידת אבראהאם.

מלבד בנו רבי עמרם, נודע לנו על שני ילדים נוספים.

הראשונה היא בתו Mari, נולדה תקצ"ז בקירוב, בעלה Samuel אונגאר מטיסא-פירעד. לא נודע לנו לע"ע עוד.

השני הוא בנו ר' חיים צבי פריעדמאן מאבראהאם, זוגתו מ' רייזל לבית אדאם מהיישוב Saly ליד אבראהאם. בניו: Salamon (כנראה שלום), ושמואל פריעדמאן.

הרבני ר' שמואל פריעדמאן מאבראהאם נולד תר"מ, נעקד בימי הזעם עם זוגתו מ' יאכעד בלאייער וארבעת ילדיהם: יהודא, פעסיא, מרים, ושרה. נותר לפליטה בנם ר' משה צבי פריעדמאן, תלמיד מהר"א פאללאק בווערפעלעט ומהר"ץ דושינסקיא בירושלים, נלב"ע א' שבט תשמ"ג. רמ"צ היה חתן ר' זלמן אליהו חיים (ב"ר דב בער) זאקס מירושלים.

אודות מש"כ הכותב כי ר' שלום פריעדמאן היה רב באבראהאם, ובא בתמיהה על העדרו מדברי הימים ליישוב, אכן אין ספק כי בימי ר' שלום היה הרב מרא דאתרא הג"ר שמואל גינז-שלעזינגער, אולם יש ליישב בריווח כי ייתכן שר' שלום לא כיהן כרב מרא דאתרא אלא כדיין, מורה הוראה, או שהיה ת"ח שאינו יושב על מדין.

ב

ב"עלי זכרון" 25 הרחבתי אני אודות משפחת בעל "שערי תורה" בסאנטאב, ובתוך הדברים נגעתי במשפחת חתן ה"שערי תורה", הג"מ יצחק נתן ליפשיץ אב"ד סאנטאב. הרישומים הממשלתיים הנ"ל מהיישוב אבראני שופכים אור חדש על כמה פרטים במשפחת הגאון הנ"ל, ומעלים שוב תמיהה שכבר העליתי שם, והרי הנתונים החדשים.

א. בט"ו אדר א' תר"ל נישא הג"מ יצחק נתן ליפשיץ, אב"ד סאנטאב, בפעם השלישית, כנראה בעקבות פטירת זוגתו השנייה, מ' מלכה בת ה"שערי תורה", שתאריך פטירתה לא נודע עדיין, אך בשנת תרל"א כבר קראו על שמה. אשתו השלישית היתה Fany בריון, נולדה תקפ"ב בדיענדיעש (Gyongos).

ב. שלושת בנותיו הידועות של הג"מ שמואל גינז-שלעזינגער הן מזיווגו השני, עם מ' מרים ב"ר שלמה זלמן מינצענט. בתו ליבא נישאה ל-Ferenz קליין בשנת תרמ"ב, בתו Julia נישאה בראשונה לבערנאט כהן מאבראני בשנת תרמ"ז, ובשנית בשנת תרנ"ה להג"ר שמעון גאלטשטיין רב"ד באלאשא-דיארמאט, ובתו הצעירה רבקה נישאה להג"ר אשר אליקים טשען אב"ד אבראהאם על מקום חותנו בשנת תרנ"ג, לאחר פטירת אביה. הג"מ אשר אליקים נעשה למרא דאתרא מייד עם נישואיו.

ג. פטירת זוגתו של הג"מ שמואל גינז-שלעזינגער, בת הג"מ יצחק נתן הנ"ל. ביום כ"ח חשוון תרכ"ג נרשמה פטירתה של Lizi ליפשיץ, אשת הרב שלינגר, בת 36

ילידת קעמפנא, פולין. מכאן שסברתנו במאמר הנ"ל, כי היא בתו מנישואיו הראשונים למ' עלקא לנדא, היתה נכונה.

ד. כפי שהתבאר במאמרי ב"עלי זכרון" 25, המלצת מרנא החת"ס עבור הבחור החתן שמואל גינז הנוסע לבית חותנו במאד נכתבה בחודש אדר תקצ"ז, במידה והרבנית נפטרה בשנת תרכ"ג בגיל 36 הרי שהיא ילידת תקפ"ז, ואין הדבר מתקבל על הדעת כלל שנישאה קודם גיל 12 (וג"ז דוחק). בנוסף, הרישומים האזרחיים מקעמפנא (Kepno) משנת 1825 (תקפ"ה) ואילך נמצאים גם הם במאגר JRI, ואין בהם מידע אודות לידתה של הנ"ל, וכן אודות פטירת אמה. מכאן יש להניח כי הגיל ברישום המוות אינו מדויק (כמקובל ונפוץ במקרים רבים) ויש להוסיף עליו שלוש-ארבע שנים.

ה. בשולי הדברים יש להוסיף כי במאמר הנ"ל הערנו אודות שנת לידתו של בנו הבכור של הג"מ שמואל גינז-שלעזינגער, הג"מ אלעזר שמחה בונם, שתאריך פטירתו בבאדראג-קערעסטור נרשם כ"ד טבת תר"ע, מול עדותו של בנו הג"מ משה, שאביו היה בן 77 במותו, וא"כ נולד תקצ"ג, ואין זה מתיישב עם תאריך נישואי הוריו בתקצ"ז. תאריך הפטירה הנ"ל הוא שגוי, והסתמך על האמור ב"מליצי אש" (כ"א שבט, ערך אביו הג"ר שמואל, שגם תאריך פטירתו שם שגוי ונרשם תרמ"ח במקום תרנ"ב). בהספדו של הג"מ משה על אביו מבואר שהוא נפטר כ"א טבת תרע"ה, והכל עולה יפה.

יעקב גולדשטיין - ירושלים

לעלה 29 - ליחוסו של רבי עמרם חנוך יהודא פריעדמאן

הנה כמה בירורים למה שכתב הרב שלום אליעזר עמרם גראס בעלה 29 עמודים ע' - ע"ב.

הנה הכותב אומר שהמסורת במשפחתם הוא שלרבי ישראל אב"ד ווארפלאטא היה בן או חתן בשם רבי יהושע. אקדים במה שמובא בהקדמה לשו"ת אוצר חיים לחתנו ה"ה אא"ז רבי חיים קיצע, ושם כתב שלרבי ישראל מווארפלאטא לא היה בנים כי אם בנות. וכך מספר שם, טרם פטירתו ביקש רבי ישראל מב' חתניו ה"ה רבי עמרם חסידא ורבי חיים קיצע שאחד מהם יתן לו תקיעת כף שאחר הסתלקותו ילמוד משניות ויאמר קדיש אחריו לעילוי נשמתו כבן, כי בנים לא היו לו, והנה רבי עמרם נזדרז לקבל על עצמו חיוב זה, אמנם חותנם מיאן לקחת ממנו תקיעת כף, והוא באחת שחתנו רבי חיים יתן לו תקיעת כף, וכן הוה, ונהג רבי חיים קיצע לספר עובדא זו מדי שנה בשנה ביומא דהילולא של חותנו (ט"ו בשבט), לומר ששמע מינה שחתנו היה בעל רוח הקודש, שצפה וראה שחתנו רבי עמרם לא יאריך ימים, ונפטר כשהיה כבן ארבעים שנה (ט"ז חשון תק"צ).

שנית הוא שא"ז רבי יואל מארגארעטען בספר תולדות המשפחה שכתב, הקדיש פרק לדודו רבי עמרם חסידא (אמו של רבי יואל היתה בת רבי חיים קיצע), ובסיום הפרק כותב, שלזקיננו היה עוד גיס בשם המשפחה קאהוט (ראה להלן), ולא מזכיר שם עוד דוד בשם רבי יהושע.

בהמשך מצדד הכותב שאולי רבי יהושע המדובר הוא רבי יהושע כ"ץ מווערפלעט, ושולל את ההשערה כי רבי יהושע מווערפלעט היה כהן וכו'. הננו להוסיף על זה מה שלא הזכיר שם, ששם משפחתו של רבי ישראל מווארפלאטא היה ברילל, ורבי יהושע כ"ץ מווערפלעט יש אומרים ששם משפחתו היה ראפאפארט. ועוד אציין שאא"ז רבי יואל כותב בתולדות עצמו שהצדיק רבי יהושע מווערפלעט היה הקוואטער [סנדק] שלו, ולא הזכיר שהיה ביניהם קשר משפחתי.

לגבי חתן רבי ישראל מווארפלאטא בשם קאהוט, כותב אא"ז בסיום הפרק על רבי עמרם חסידא כנ"ל, שלזקיננו היה עוד גיס בשם המשפחה קאהוט (הוא לא מזכיר שמו הפרטי), אבי הפרעדיגער (רב משכיל/ניאולוגי) קאהוט, שהיה פרעדיגער בכמה קהילות בהונגריה ואח"כ באמריקה, שם שימש בקהילה מעורבת, חיבר ספר ערוך, ובשער הספר מציג את עצמו כנכד רבי ישראל אב"ד פלאטא, אך הם הלכו בדרך אחרת עם השקפות אחרות, ונתקו הקשרים בין משפחתינו למשפחת קאהוט.

למרות שלפי דברי אא"ז היה אבי מחבר ספר ערוך השלם חתן אצל רבי ישראל מווארפלאטא, בפנים הספר מצאתי את הדברים שכתב (אחרית דבר בסוף חלק א') כמו שציטט הרב גראס, ושם משמע שאביו היה נכד הרב מפאלאטא ולא חתנו, וכן מצאתי ברשימות מרת ע. שרון מרחובות (מצאצאי רבי חיים קיצע שחקרה את יחוס המשפחה), וגם ממנה נעלם שמו הפרטי של אבי רבי ישראל קאהוט. ולפי המידע שיש לה היה לרבי ישראל קאהוט י"ג ילדים, ומדברי אא"ז שנתקו כל קשר עם משפחתם נראה לי שכולם נחמצו.

אך יתכן שנכונה ההשערה שכתב ששם חתן רבי ישראל מווארפלאטא היה רבי חנוך יהודה קאהוט וכשר היה, ואם כן הייתי נוטה לומר שרבי שלום פריעדמאן היה חתנו של רבי חנוך יהודה הנ"ל ולא היה גיסם של הני שני גאונים רק חתן גיסם, ועל שמו יחד עם שם דודו רבי עמרם חסידא קרא את שם בנו עמרם חנוך יהודה (כי למה יוסיף לבנו השם חנוך יהודה, בניגוד למה שכל בני המשפחה באותו דור כבר קראו לבניהם בשם עמרם בלבד). ולא מסתבר לי שהשם חנוך יהודה היה מאבות משפחת ברילל כי לא ידוע ששם זה נמצא בין צאצאי רבי עמרם חסידא ורבי חיים קיצע.

אבל לי נראה השערה שונה, אולי שמו של חתן רבי ישראל מווארפלאטא היה רבי יהושע קאהוט, וגר במקום חמיו, ונקרא רבי יהושע ווארפלאטא, ואולי רבי שלום פריעדמאן היה חתן אביו של רבי יהושע וכך היה גיסו, וזה יתאים לדברי רבי שמואל מארגענשטערן שרבי שלום היה גיסו של רבי יהושע ווארפלאטא אשר הוא

היה גיסו של רבי עמרם חסידא ורבי חיים קיצע בהיותם חתני רבי ישראל מווארפלאטא. ואין לתמוה למה קרא רבי שלום לבנו בשם עמרם שלא היה להם קשר משפחתי ישיר, כי לפי החשבון נולד רבי עמרם חנוך יהודה בתחילת שנות התק"צ והיינו קרוב לפטירתו של רבי עמרם חסידא, והרבה אנשים קראו לבניהם אחריו ואולי כן עשה רבי שלום שהיה גיס גיסו של רבי עמרם. והשם חנוך יהודה אולי היה שמו של אבי רבי יהושע קאהוט/ווארפלאטא ועל שמו נקראו נכדיו רבי עמרם חנוך יהודה פריעדמאן ודר. חנוך יהודה קאהוט.

בדבר התמיהה שכתב שלא מצא את שם רבי שלום פריעדמאן בין רבני אבראהאם, יצויין ששני אבראהאם היו, אחד במחוז בורשוד ליד העיר מיסקאלץ והשני במחוז ביהאר ליד העיר מארגארעטען, רבי יצחק צבי מארגירעטען חתן רבי חיים קיצע (ואביו של רבי יואל ה"ל) נולד (אייר תקס"ח) באבראהאם במחוז ביהאר (ומשם מקור שם משפחתו מארגירעטען), ונפטר (א' דשבועות תר"י) באבראהאם במחוז בורשוד שם כיהן ברבנות בעשור האחרון לחייו, ואת מקומו ברבנות אבראהאם מילא רבי שמואל גינז-שלעזינגער (נפטר תרנ"ב) בן רבי שמחה בונם אחי רבי עקיבא אייגר, כך שלפי השנים לא מסתבר שרבי שלום כיהן ברבנות באבראהאם שבבורשוד, ואולי משגה היא וכיהן באבראהאם שבביהאר.

מה שהביא מתולדות ערוגת הבשם שלרבי עמרם חסידא היה בן רבי משה ששינה שם משפחתו לפריעדמאן, הנה שם נכתב ששם זוגתו של רבי עמרם היתה ביילא חיה, ולהם נולד בן יחיד רבי משה פריעדמאן ובת אחת מרים אשת רבי יצחק יעקב בלום משאמשאן, אך אציין שכבר עוררתי בעלי זכרון גליון 16 (עמ' עב) שזוגתו של רבי עמרם שהיתה בת רבי ישראל מווארפלאטא נפטרה אחרי שחיו יחד ד' שנים (בשש שנים הראשונים חזר רבי עמרם לישיבה ורק אח"כ חזר לחיות עמה) והרבנית ביילא חיה היתה זוגתו השניה, ואא"ז כתב שנולדו לרבי עמרם חסידא והרבנית (חנה/הנלי) בת רבי ישראל מווארפלאטא רק ב' צאצאים, וזה מתאים למה שכתוב בתולדות ערוגת הבשם, אך ידוע שהיו להם עוד צאצאים, וכנראה שאלו נולדו מזוגתו השניה הרבנית ביילא חיה. (והרבה אנשים שמתייחסים לרבי עמרם חסידא מתייחסים בטעות לחותנו בזיו"ר רבי ישראל אב"ד ווארפלאטא כשבאמת הם מזיווגו השני).

יצחק צבי מארגירעטען - מאנטריאל

תגובת הרב אליעזר כהן, בני ברק – אודות מה שכתב שאולי רבי שלום פריעדמאן כיהן ברבנות באבראהאם שבמחוז ביהאר ולא שבמחוז בורשוד. ברישומים הממשלתיים נכתב שבנו ר' עמרם חנוך יהודה פריעדמאן נולד בפעלשא-אבראני (Felső-Abrany), והוא השם הקודם לאבראהאם שבמחוז בורשוד (כיום Bükkyábrány).

לעלה 29 - רבי יצחק דוד רוטמן וחתנו רבי אלי' לאפיאן

מדי דיבר אודות רבי יצחק דוד רוטמן בעלי זכרון 29 עמ' נה, ה' כדאי להזכיר שהוא ה' חותנו של הגה"צ מוהר"ר א-לי' לאפיאן זצ"ל מקעלם שה' ראש ישיבת עץ חיים בלונדון ובזקנותו משגיח רוחני של ישיבת כפר חסידים באה"ק (שנחשב לר' שלום שבדרון והרבה בעלי מוסר כרבים המובהק). ואגב כאשר חלתה אשת הג"ר א-לי' זמן קצר לפני פטירתה (בשנות התרצ"ג-ז בערך), פתחה עיניה ואמרה "שלום עליכם טאטע, אבער ווי איז מאמע" והלכה לעולמה, ואז ידעו שר' יצחק דוד כבר נפטר ואשתו עוד חי' בירושלים. מוזכר בהקדמה לספרו "לב א-לי-הו" וכך שמעתי מבני המשפחה ביתר פרטים.

אברהם ירמי' מארמארשטיין – ברוקלין

תגובת כותב המאמר: אכן רבי אליהו לאפיאן היה חתן רבי יצחק דוד רוטמן הנזכר בעלי זכרון 29. רבי אליהו נולד בין תרל"ב-תרל"ו בעיר גרייבה מחוז לאמזא, בגיל 10

נכנס ללמוד בלאמזא ובהמשך למד אצל גדולי בעלי המוסר הסבא מקעלם ואצל רבי יצחק בלאזער, נשא בלאמזא את מרת שרה לאה בת רבי יצחק דוד רוטמן, לאחר נישואיו פתח ישיבת "אור התורה" בקעלם, בשנת תרפ"ח

עבר ללונדון ועמד בראשות הישיבה "עץ חיים". זוג' מרת שרה לאה נפטרה ביום י"א אד"א תרצ"ב, ואכן אביה כבר נפטר ביום ח' תמוז תר"ץ, אמה מרת שיינה חיה נפטרה ב"ז שבט תרצ"ג, מנוחתם כבוד בהר-הזיתים (רצ"ב צילום מצבותיהם). וזכו ל-13 צאצאים ומהם רבנים ראשי ישיבות וגאונים מופלגים ומרביצי תורה. בשנת תר"י עלה רבי אליהו לאר"י תחילה התיישב בירושלים והיה מגדולי בעלי המוסר, בתשי"א התמנה כמנהל הרוחני של ישיבת "כנסת חזקיהו". תלמידיו הוציאו לאור את שיחותיו בספר "לב אליהו". נפטר ביום כ' אלול תש"ל. (ראה עוד ב"למשפחותם לבית אבותם" מאת מ. ירושלמי).

ברוך פריינד - ירושלים

לעלה 7, 14 – רבי אברהם שיק, חיבורו האבוד

חיבורו בכת"י של הגה"ק רבי אברהם שיק זצ"ל אבדק"ק ראאב נמצא ב- Jewish Museum in Prague (Zidovkse Muzeum) MS 236 (מוזיאון פראג). ובמכון לתצלומי

כת"י ב"ב בית הספרים הלאומי" בירושלים מס' F 46476. כתה"י הכולל כ-100 דפים נקרא בשם **"ברית אברהם"**, וחלקם נאמרו כדרשות בשבתות בשנים תקע"ח-תקפ"א. בראש כתה"י שער מצויר: **"לכא"ז הגאון נ"י מנכדו שמשון קרויס"** (נזכר ב"עלי זכרון" 7 עמ' כ"ב). בראש כתה"י גם רשימות מאת הבעלים **"עזריה ב"ה בנימין (עהרליך)"** שהיה נכד המחבר, על פטירת זקינו [רבי אברהם שיק] בשנת תק"ץ וזקנתו בשנת תקצ"ב, ועל פטירת מורו רבי [יושע] קאשמאן וואדיאן [מראב-סיגעט, תלמיד מרן החת"ס זי"ע] ואשתו הדסה בשנת תקצ"א. (רבי עזריה עהרליך נזכר ב"עלי זכרון" מס' 14 עמ' ע"ד-ע"ה, מכאן נראה גם שאביו היה רבי בנימין עהרליך). בדף נ"ג ע"א: **"כתבתי לאד"ר הרב ... מר"ה משה"**.

כעת ראיתי ב"מן הגנזים" (הוצאת מכון "אהבת שלום", ספר שמיני, תשע"ז, עמ' רכ"ד) במאמרו של הרב משה הלל **"כתבי-יד בקבלה בספרייתו האבודה של האדמו"ר ר' אברהם מרדכי אלתר מגור"** מובא צילום של רשימת חיבורים בכת"י שהיו ברשותו של הרה"ק בעל **"אמרי אמת"** מגור זי"ע (הרשימה נמצאת ב"בית הספרים הלאומי" בירושלים, והרשימה המלאה יתפרסם בקרוב א"ה – כך מובא ב'מבוא' שם) כתוב בזה"ל: **"4. אהל אברהם** להרב הגאון מוה"ר אברהם שיק חידושים על סדר מסכתות בפלפול ועל לשונות הרמב"ם ז"ל ואיזה שו"ת שנשאל מאתו ומפלפל עם מורו הגאון בעל נודע ביהודא ז"ל ומזכיר שם שחיבר ח"ב וקראו **ברית אברהם** נכתב בכתב יד המחבר ז"ל ערך שנת תקפ"ה בכתב יפה מחזיק 154 דפין".

חיבור נוסף זה בשם **"אהל אברהם"** לא היה ידוע עד כה, וודאי היה מוסיף לתולדותיו של רבי אברהם שיק זצ"ל.

עמרם בנימין וידר - בני ברק

לעלה 13 - רבי מאיר גוטליב וחזונו רבי איצק ראטמאן

בעלה 13 עמ' סה מוזכר ר' מאיר גאטליב מה. מאדע וזו' מ' בריינדל לבית ראטמאן. יש להוסיף שנישואיהם התקיימו בטאלטשווא בשנת תרכ"ט. ר' מאיר היה אז אלמן, וזה זיוו"ש שלו. זוגתו מרת בריינדל נולדה בטאלטשווא בשנת תר"ז או תר"ח להוריה רבי יצחק איצק ראטמאן משם וזוגתו מרת מחלע בת הג"ר יודא דוד רוטנברג זצ"ל אב"ד טאליא וס. פעטער מח"ס **"תהלה לדוד"** עה"ת (מונקאטש תרל"ב). ר' יצחק איצק חתום על פס"ד מיהאלאוויטץ בתור דיין. הוא נולד בשנת תקס"א, ונפטר בשנת תרמ"ז [30 מרץ 1878]. זוגתו נולדה בשנת תקס"ז, ונפטרה ביום 15 אוקטובר 1885. בנו הגדול רבי אברהם ישראל ראטמאן משם נולד בשנת תקפ"ד, תלמיד החת"ס, ונשא את זוגתו מרת בילא בת הגה"ק בעל **"מראה יחזקאל"** מקארלסבורג, שנולדה בשנת תק"צ. מצאצאיהם משפחה עניפה בטאלטשווא.

שמחה בונם יוסף סיימון - בני ברק

רבי אליהו חיים בערגער

בעלי זכרון 28 עמ' סח נזכר מינויו של רא"ח בערגער לרבנות שיקאגא. לפנינו קצת פרטים שקיבצנו לתולדותיו ומשפחתו.

ר' אליהו חיים בערגער נולד בעיר סעליש ביום ח' אלול תרנ"א (ולמס' ספט. 11 1891), לאביו ר' יצחק יעקב בערגער מנכבדי העיר סעליש ולאמו מרת שרה פעסיל ב"ר ארי' לייבוש קליין בנו של רבי שמואל שמעלקא קליין אב"ד סעליש בעמח"ס צרור החיים. עוד מבניו של ר' יצחק יעקב ב"ר אהרן דוב, הרופא ד"ר משה בערגער בסעליש ולאחר מכן בשיקאגא, ר' מרדכי בערגער הי"ד במונקאטש (ספר זכרון לקהילת סעליש ח"א עמ' 90).

בבחרותו למד בישיבת פרשבורג אצל ה'דעת סופר' ובחוסט אצל המהרי"צ דושינסקיא, כשהגיע לפרקו נשא את מרת חי' חנה והיה גר בהארשפאלווא (נעלפינע באיזור סוואליווא) ואולי גם בסוואליווא, והיה חבר פעיל באגו"י. במשך ימי מלחמת העולם הראשונה עמד בשורות הישיבה בפרשבורג, טרח הרבה בשליחותה בין עשירי הונגריה, כדי להבטיח את תקציב הישיבה (ספר זכרון שם).

רבי אליהו חיים בערגער

בשנת תרפ"ה נבחר לרבה של ק"ק אהבת אחים בשיקאגא, וביום י"ד סיון נשא דרשת פרידה, כנראה בעיר מגוריו, ובחודש תמוז היגר לארה"ב לקבל את משרת הרבנות, בעיתוני הזמן דווח שבעצירתו ברכבת דרך עיר מונקאטש יצא משלחת מטעם אגו"י ללוותו (ראה 'עלי זכרון' הנ"ל).

בספר 'פקודת אלעזר' (סאטמאר תרצ"א) נזכר ר' אליהו חיים בערגער בין החותמים מעיר שיקאגא.

ברשימות מפקדי שיקאגא משנת תר"ץ מוזכר רא"ח כבן 38 ביחד עם זוגתו חנה בת 32, וצאצאיהם; לאה בת 9, שמואל שמעלקא בן 7 ויצחק (אורווינג) בן 5 שנולדו בהונגריה, פערל בת 3, בורטאן (ברוך?) בן 1 שנולדו בשיקאגא. כמו כן נזכר שם אחד בשם אברהם ראזענבערג בן 25 שנולד בהונגריה ונמסר שהוא חתן אצל משפחת בערגער (לכאורה טעות).

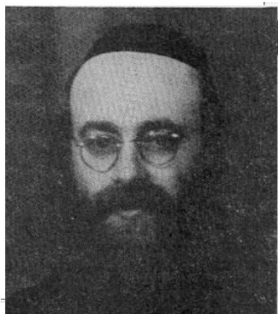
מעיתון בשיקאגא תרצ"ה: קהל אהבת אחים 1228 נארט קלעירמאנט עוו. נתנו לרבים ר' אליהו חיים ברגר - שמשמש שם כרב זה עשר שנים - כתר הרבנות לכל אורך חייו. בשנת תרצ"ז נבחר ר' אליהו חיים כיושב ראש מועצת הרבנים

Head "Chasam Sofer" Yeshiva Arrives in Chicago

Rabbi Samuel Schreiber of Presburg, Czechoslovakia, son of Chief Rabbi Achiba Schreiber now residing in Jerusalem, has just arrived in Chicago, to promote the interests of the world renowned Yeshiva, "Chasam Sofer", which for almost two centuries was the guiding light of traditional Judaism. From this outstanding Yeshiva came thousands of prominent rabbis and communal leaders in Europe.

After the chaotic conditions in Europe subsided, following the defeat of Nazidom, Rabbi Schreiber, together with a handful of his remaining disciples, emigrated to the Holy Land, where they are attempting to build up the Yeshiva and to organize a dormitory housing orphaned refugees who will be enabled to continue their religious and secular education. Rabbi Schreiber's mission is to personally seek aid for this famous Yeshiva which is under his leadership.

Chicago Rabbis have given him a great welcome. Various community leaders, including Mr. B. L. Gellman, Sam Brody, Joe Rolnick, Herman

RABBI SAMUEL SCHREIBER

Newberger, Joseph Robinson, Jacob Fuhrer, Ernest Bloom, Solomon Fisher, Arpad Adler, Sam Spitzer, Mrs. Ida Unger, Mrs. S. L. Zax, and Mrs. Pearl Leibowitz, are promoting this educational drive.

Rabbi Elijah C. Berger, who thirty-six years ago was a student at this Yeshiva, heads the group of Chicagoans who are enlisting aid for the Yeshiva. Rabbi Samuel Berger is executive director. Rabbi Schreiber, who, until 1943 continued to give spiritual guidance to the community of Presburg and the Yeshiva despite a great danger, miraculously escaped from the Nazis. He comes from a long line of great European Rabbis and is a descendant of "Chasom Sofar".

הארטודוקסים בשיקאגא (למלאות מקומו של הרב בנימין מארקוס שעבר ללוס אנג'לס).

ברשימות מפקדי שיקאגא משנת ת"ש מוזכר רא"ח כבן 48 ביחד עם זוגתו חנה, וצאצאיהם; לאה בת 20, שמואל בן 17 ויצחק בן 15 שנולדו בצ'כסלובקיה, פערל בת 13, בורטאן (ברוך?) בן 11 וסאלי בת 8 שנולדו בשיקאגא.

מעיתונים בשיקאגא משנת תש"ז: רבי אברהם שמואל בנימין שרייבער-סופר מפרשבורג בעל

הקבלת פנים בשיקאגא לבעל
ה'חשב סופר' מפרשבורג

חשב סופר הגיע לשם עבור ביסוס וחיזוק ישיבת פרשבורג בירושלים, רא"ח בערגער ובניו היו בין מקבלי פניו וארגנו מסיבת מלוה מלכה עבור הישיבה. בהפרדס שנת תש"י מוזכר הרב בערגער כנשיא ועד ישיבת "שבט סופר" בירושלים בשיקאגא, על הכתובת 6535 נארט עשלענד עוו.

רישום פטירתו ברשימות שיקאגא: רא"ח נפטר ביום ה' שבט תש"ך (ולמס' פעב. 3, 960) בעיר שיקאגא, בפטירתו היה מתגורר על האדרעס 6904 נארט קאליפורניה עוו. והוא בן 68 במותו, בנו שמואל ש. בערגער מסר הפרטים.

בשנת תשי"ט עברה ספריית הרא"ח ברגר ליד בית הכנסת המסורתי בשיקאגא על ידי הנשיא הרב שמואל שמעלקא בערגער בן הרב רא"ח ז"ל.

מערכו של רא"ח בז'שעני ועיתוני שיקאגא עולה הפרטים על צאצאיו כדלהלן:

1. בתו לאה נישאה ליעקב מאנן – נמסר עליה שנולדה בעיר סוואליווא.
2. בנו הרב שמואל שמעלקא (נקרא ע"ש זקנו רבי שמואל שמעלקא מסעליש בעל צרור החיים), שימש כרב בסקוקי (פרבר שיקאגא), נפ' בשנת תשמ"ז. אשתו היתה ממשפחת סאקס.
3. בנו יצחק (אורווינג) נשא (בשנת תש"ז) את וויויאן בת שלמה ל. זאקס משיקאגא.

4. בתו פערל נישאה (בשנת תש"ט) למילטאן קורלאנד מעיר אינדיאנא הארבאר, אינדיאנא.
 5. בנו בורטאן נשא אשה ממשפחת וואלף.
 6. סאלי נישאה לישראל דורדעק.

יואל הירש – קרית יואל

בשולי הדברים:

חמיו-זקיניו רבי ארי' לייבוש קליין הנ"ל היה חתנו של רבי אלי' פסטינגר בסיגעט, בה קבע גם רבי לייבוש את מושבו. נפטר ט' שבט תרצ"ג ומנו"כ בביסטריץ. על מצבתו נחרטו השורות הבאות (צילום המצבה קבלנו ממר שאנדור באטשקאי):

פ"נ / הרבני הישיש היקר / מו"ה אריה יהודה ע"ה / המכונה ר' ליבוש קליין בן הגאון הצדיק קדוש / ישראל מו"ה שמואל שמעלקי הרב מסוליש זצ"ל / נפטר בן ע"ח' שנים ביום ט שבט תרע"ג' לפ"ק / ושם אמו דבורה / איש אשר גפו פה נטמן / רבות סבל מפגעי הזמן / יום לקבר הובל ימצא מנוח / הנה שם ינוחו יגיעי כח / יושר וצדק אהובים בעיניו / הבלי עולם נמאסו לפניו / ומיוצאי חלציו בנים ובני בנים / דברי תורה הוגים אנשי אמונים / היוצר יחוננו וישקהו מנחל עדנים / תנצ"ב'ה'.

מצאצאיו ידועים עוד:

בנו רבי שלמה קליין, זוגתו מרת בשא בת רבי אשר גרוסברג אב"ד בעלעניעש. כיהן כאב"ד דקהלת ביהאר-מעזא-קערעסטעש. נפטר ט' טבת תרס"ט ונקבר שם. בתקופה מאוחרת יותר הועבר לבית החיים האורטודוקסי בבודאפעסט. רבי יוסף ליב סופר אב"ד פאקש הזכירו בדרשתו לז' אדר תרס"ט (דרשות ילקוט סופר עמ' רנג): "נקטף בעוונותינו הרבים ע"י מיתה משונה שהסוסים נתפחדו ונפל מהעגלה ומת עודנו באבו, היה תלמיד חכם מופלג". חיבר ספרים רבים, ביניהם: דבר בעתו,

מגד ירחים, נפש אדם,
נשמת אדם. מצאצאיו:
בתו מרת פריידא לאה
אשת רבי צבי יהודה
פוקס ממלא מקומו
בקערסטעש ובסוף
ימיו בשכונת פג'ה
פתח-תקוה מח"ס
נחלת צבי עה"ת; בתו
מרת דבורה אשת רבי
יוסף גרוסברג רב
בבודאפעסט.
בנו רבי יוסף דוד
קליין, ראש הח"ק

בביסטריץ. נפטר בן ס"א שנה ביום כ"ג חשוון תרצ"ב, ושם מנו"כ. "אשה ושתי
בנות... ימררו בבכי וקול נהי ירימו, יוסף איננו ויפקד מקום דוד רוענו" (מנוסח
מצבתו)

חתנו רבי אברהם שלום וייס בסעליש. חמיו של רבי מרדכי הלוי פראגר מסאטמאר
ומנו"כ בבני-ברק, בן רבי יעקב הלוי פראגר אב"ד אדא בעל שו"ת שאילת יעקב.

נערך ע"י

הרב משה אלכסנדר זושא קינסטליכער

מאמרים, תגובות ורשימות יתקבלו ברצון

כל הזכויות שמורות

את העלה ניתן לקבל במייל 3446@okmail.co.il